

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ВИСОЦЬКА НАТАЛІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 343.121.4+364-23:343.83](477)(043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРИЗНАЧЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА
КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень, аналіз ідей, результатів і текстів інших авторів, які мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. В. Висоцька**

Науковий керівник: **Звенигородський Олександр
Михайлович**, кандидат юридичних наук, доцент

Чернігів 2024

АНОТАЦІЯ

Висоцька Н. В. Призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Пенітенціарна академія України, Чернігів, 2024.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним кримінально-правовим дослідженням призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України.

Проаналізовано домашнє насильство з позицій розуміння його як об'єкта державної кримінально-правової політики та протидії в Україні. Автором констатовано, що домашньому насильству властивий найвищий ступінь ескалації сімейного конфлікту, його вияви несумісні з нормальними сімейними та іншими, пов'язаними з ними відносинами. З кримінально-правової точки зору домашнє насильство є найбільш грубим порушенням прав і свобод людини, а відтак держава не повинна залишати поза своєю увагою проблеми домашнього насильства, приділяючи протидії домашньому насильству особливу увагу в системі державної кримінально-правової політики. Автором обґрунтовано, що домашньому насильству властиві ознаки, які якісно відрізняють його від аналогічних правопорушень, вчинених щодо потерпілого незнайомою йому особою (латентність, систематичність, жертвами такого насильства стають найбільш беззахисні категорії громадян, а кривдниками – особи з найближчого оточення). Отже, обґрунтованими є пропозиції щодо внесення змін стосовно можливості одночасного застосування як пробайційної програми, так і програми для кривдників, застосування нового обмежувального заходу, такого, як заборона наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства. З огляду на це правильним є диференційований підхід до кримінально-правового забезпечення протидії домашньому насильству.

Автором також звернено увагу на неоднакове формулювання поняття «домашнє насильство» у ст. 126-1 КК України та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». На підставі їх аналізу запропоновано назву та диспозицію ст. 126-1 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за окремі форми кримінального насильства, викласти в новій редакції.

Встановлено, що в сучасних умовах покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, як традиційний захід кримінально-правового характеру не може подолати всі виклики у сфері охорони «здорових» сімейних відносин, що, своєю чергою, актуалізує існування можливості для застосування ще й інших заходів кримінально-правового характеру. У зв'язку з цим 2017 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», завдяки чому у кримінальному праві України з'явився інститут обмежувальних заходів.

У роботі наведено аргументи на користь віднесення обмежувальних заходів саме до заходів кримінально-правового, а не адміністративно-правового характеру, та підтримано позицію законодавця щодо правового регулювання їх застосування саме в КК України.

Визначено значення інституту обмежувальних заходів, яке, на думку автора, полягає у сприянні запобіганню вчинення нових кримінальних правопорушень стосовно потерпілого від домашнього насильства; забезпечення виховного впливу на кривдника через надання відповідної допомоги в межах виконання програми для кривдників або пробаційної програми, зменшення латентності відповідних кримінальних правопорушень.

Проведено історико-правовий аналіз законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство в Україні. Визначено, що тривалий час держава не приділяла належної уваги правовому регулюванню щодо

реагування на домашнє насильство. Вагомим кроком у напрямі регламентування кримінально-правових заходів реагування на домашнє насильство в Україні пов'язано з імплементацією у 2017 році положень Стамбульської конвенції, внаслідок чого у вітчизняному кримінальному праві з'явився інститут обмежувальних заходів.

Розкрито поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Констатовано, що обмежувальні заходи є заходами кримінально-правового впливу, а точніше – заходами кримінально-правового характеру, внаслідок чого їм притаманні всі ознаки останніх. У дисертації також визначені специфічні ознаки обмежувальних заходів: 1) установлюють певні межі поведінки кривдників, а також пов'язують можливість реалізації групи прав певними умовами; 2) виключність застосування; 3) умовою застосування є випадки, коли кривдник може повторно вдаватися до насильства і наявність відповідного інтересу потерпілого; 4) застосовуються судом, для якого це є дискреційним повноваженням; 5) тимчасовий характер дії; 6) питання про їх призначення вирішується одночасно з призначенням покарання, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання; 7) мета застосування пов'язана з посиленням кримінально-правового захисту осіб, які потерпіли від домашнього насильства.

Уперше звернено увагу на доцільність внесення змін до ч. 3 ст. 76 КК з метою уточнення, що необхідність і достатність для виправлення особи, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особа винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, беруться до уваги саме при покладенні на особу обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 76, а не ч. 2 ст. 76.

Встановлено, що сучасне кримінальне законодавство пропонує широкий перелік обов'язків, які можуть покладатися на кривдника у зв'язку із застосуванням щодо нього обмежувальних заходів. Звернено увагу на підходи до застосування законодавцем термінів «обмеження» та «заборона» при

формулюванні законодавцем змісту обмежувальних заходів, які слід брати до уваги під час визначення їх сутності.

Визначено недоліки правового закріплення окремих видів обмежувальних заходів та акцентовано увагу на проблемні моменти в їх практичній реалізації. Обґрунтовано необхідність запровадження нового обмежувального заходу, який дозволив би покладати на кривдника заборону наблизитися безпосередньо до потерпілого. Також запропоновано уможливити покладення на кривдника обов'язку пройти одночасно і пробаційну програму, і програму для кривдників (буквальне тлумачення п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України дає підстави припустити, що законодавець розглядає такі обмежувальні заходи як альтернативні).

Запропоновано авторське бачення підстав та умов застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Підставою для застосування щодо особи обмежувальних заходів визнано вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Умовами їх застосування, на переконання автора, слід визнавати: засудження особи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення її від покарання, або звільнення її від кримінальної відповідальності; наявність інтересу потерпілого, пов'язаного з вчиненням щодо нього домашнього насильства, в застосуванні таких обмежувальних заходів.

Аргументовано невиправданість існуючої судової практики, яка припускає можливість застосування до особи обмежувальних заходів лише тоді, коли у відповідних процесуальних документах, складених на стадії досудового провадження, є вказівка на вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, незважаючи на те, що об'єктивно злочин є таким.

Встановлено суб'єкти, стосовно яких можуть бути застосовані обмежувальні заходи, та запропоновано поширити можливість застосування окремих обмежувальних заходів на неповнолітніх.

Означено проблему відповідальності за невиконання обмежувальних заходів та пов'язаної з нею проблеми здійснення контролю за поведінкою

кривдника щодо виконання ним обов'язків і обмежень, передбачених конкретним обмежувальним заходом. Констатовано, що чинне сьогодні законодавство не дає відповіді на запитання щодо того, яким чином орган пробації повинен здійснювати контрольні повноваження, у зв'язку з чим висловлено позицію про можливість поширити на кривдників застосування заходів, передбачених наглядовою пробацією.

Визначено засади застосування обмежувальних заходів, до яких автор відносить такі: суд застосовує обмежувальні заходи за наявності підстав та умов їх застосування, визначених ст. 91-1 КК України; суд застосовує обмежувальні заходи в межах видів, визначених ч. 1 ст. 91-1 КК України, та в межах строків, визначених ч. 3 ст. 91-1 КК України; суд застосовує обмежувальні заходи з урахуванням мети обмежувальних заходів – для забезпечення інтересів потерпілого; заходи, що застосовуються, та строк їх дії має бути пропорційним стосовно особи кривдника та наявних загроз щодо безпеки потерпілого.

Досліджено питання так званої «позитивної ефективності» обмежувальних заходів. З огляду на мету обмежувальних заходів визначено критерії їх ефективності (рівень досягнення цілей, закладених в інституті заходів кримінально-правового характеру, рівень витрат, затрачених на виконання мети обмежувальних заходів (матеріальних, кадрових, часових тощо), а також окреслено проблему неефективності застосування окремих обмежувальних заходів (якість забезпечення індивідуальної превенції обмежувальними заходами не завжди відповідає бажаним очікуванням).

Розглянуто актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у судову практику України, та актів інших міжнародних інституцій. Хоча для Європейського суду з прав людини справи про домашнє насильство є доволі новою категорією справ, однак його практика у цьому напрямі динамічно розвивається, а відповідні позиції заслуговують імплементації у вітчизняне законодавство.

Окреслено можливі шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Зазначено, що перспективними векторами розвитку досліджуваного законодавства є, зокрема, закріплення розгляду питання про застосування обмежувальних заходів саме як обов'язку суду, оптимізація встановлених законодавцем строків застосування обмежувальних заходів, розширення дії передбачуваних обмежень і заборон не лише щодо забезпечення інтересів потерпілої особи, а і її близьких осіб, послідовне утвердження принципу пропорційності при застосуванні до особи обмежувальних заходів.

Ключові слова: Кримінальне правопорушення, злочин, кваліфікація, протидія, запобігання, форми домашнього насильства, сексуальне насильство, сім'я, діти, поліція, віктимізація, інститут обмежувальних заходів, кривдник, диференціація кримінальної відповідальності.

SUMMARY

Vysotska N. V. Appointment of restrictive measures under the criminal legislation of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, 2024.

The dissertation is one of the first in Ukraine complex criminal law research of appointment of restrictive measures according to the criminal legislation of Ukraine.

Domestic violence is analyzed from the standpoint of understanding it as an object of state criminal law policy and criminal law protection in Ukraine. The author states that domestic violence is characterized by the highest degree of escalation of family conflict, its manifestations are incompatible with healthy family and other similar relationships. From the criminal law point of view, domestic violence is the most serious violation of human rights and freedoms, and therefore the state should not ignore the problem of domestic violence, giving the fight against domestic violence a prominent place in the system of state criminal policy. The author substantiates that domestic violence is characterized by features that qualitatively distinguish it from similar offenses committed against the victim by a stranger. In view of this, the legislator must take a differentiated approach to the criminal law enforcement of domestic violence.

The author also draws attention to the different wording of the concept of «domestic violence» in art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence». Based on their analysis, the title and disposition of art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for certain forms of criminal violence, shall be reworded. It is established that in modern conditions the punishment for criminal offenses related to domestic violence, as a traditional measure of criminal law, cannot overcome all the challenges in the field of protection of «healthy» family relations, which, in turn,

actualizes the possibility to apply and other measures of a criminal law nature. In this regard, in 2017 the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence» was adopted, thus in criminal law Ukraine has an institute of restrictive measures.

The paper presents arguments in favor of classifying restrictive measures as measures of criminal law, not administrative law, and supports the position of the legislator on the legal regulation of their application in the Criminal Code of Ukraine.

An attempt was made to determine the significance of the institution of restrictive measures, which, in the author's opinion, is to help prevent the commission of new criminal offenses against the victim of domestic violence; ensuring the educational impact on the offender by providing appropriate assistance within the implementation of the program for offenders or probation program, reducing the latency of relevant criminal offenses.

A historical and legal analysis of the legislation on criminal law measures to respond to domestic violence in Ukraine was conducted. It was determined that for a long time the state did not pay due attention to the legal regulation of the response to domestic violence. An important step towards regulating criminal law measures to respond to domestic violence in Ukraine is the implementation of the provisions of the Istanbul Convention in 2017, as a result of which the institution of restrictive measures has appeared in domestic criminal law.

An attempt has been made to reveal the concept of restrictive measures applied to perpetrators of domestic violence. It is stated that restrictive measures are measures of criminal law influence, or more precisely – measures of criminal law nature, as a result of which they have all the features of the latter. The dissertation also identifies specific features of restrictive measures: 1) establish certain limits of behavior of offenders, as well as link the possibility of exercising a number of rights under certain conditions; 2) exclusivity of application; 3) the condition of application is cases when the offender

may repeatedly resort to violence and the presence of the relevant interest of the victim; 4) are applied by a court for which it is a discretionary power; 5) the temporary nature of the action; 6) the issue of their appointment is resolved simultaneously with the imposition of punishment, or release from criminal liability or punishment; 7) the purpose of the application is to strengthen the criminal law protection of persons who have suffered from domestic violence.

For the first time attention is paid to the expediency of amending Part 3 of Art. 76 of the Criminal Code in order to clarify that the need and sufficiency to correct the person, the severity of the crime, the perpetrator and mitigating or aggravating circumstances are taken into account when imposing on a person the obligations under part 3 of art. 76, and not part 2 of art. 76.

It is established that the current criminal law offers a wide range of responsibilities that may be imposed on the offender in connection with the application of restrictive measures against him. Attention is paid to the approaches to the use by the legislator of the terms «restriction» and «prohibition» in formulating the content of restrictive measures by the legislator, which should be taken into account when determining their essence.

The shortcomings of the legal consolidation of certain types of restrictive measures are identified and the problematic moments in their practical implementation are emphasized. The need to introduce a new restrictive measure – imposing on the offender the a ban to approach directly to the victim – is justified, it is proposed to allow the possibility of simultaneous use of both the probation program and the program for offenders.

The author's vision of the grounds and conditions for the application of restrictive measures against persons who have committed domestic violence is proposed. The basis for the application of restrictive measures against a person is considered to be the commission of a crime related to domestic violence. The conditions of their application, according to the author, should be recognized: sentencing a person to punishment not related to imprisonment, or his release from punishment, or his release from criminal

liability; the victim's interest in committing domestic violence in the application of such restrictive measures.

It is argued that the existing case law, which assumes the possibility of applying restrictive measures to a person only when the relevant procedural documents drawn up at the stage of pre-trial proceedings, indicate that a person commits a crime related to domestic violence, despite the fact that objectively the crime is as follows.

Entities to which restrictive measures may be applied have been identified and it has been proposed to extend the possibility of applying certain restrictive measures to minors.

The issue of liability for non-compliance with restrictive measures and the related problem of monitoring the offender's behavior in relation to the performance of his duties and restrictions under a specific restrictive measure has been raised. It is stated that the current legislation does not answer the question of how the probation body should exercise control powers.

An attempt was made to determine the principles of application of restrictive measures, to which the author refers as follows: the court applies restrictive measures in the presence of grounds and conditions of their application, defined in art. 91-1 of the Criminal Code of Ukraine; the court applies restrictive measures within the types specified in part 1 of art. 91-1 of the Criminal Code of Ukraine and within the time limits specified in part 3 of art. 91-1 of the Criminal Code of Ukraine; the court applies restrictive measures taking into account the purpose of restrictive measures – to ensure the interests of the victim; the measures taken and their duration should be proportionate to the identity of the offender and the threats to the safety of the victim.

The issue of the so-called «positive effectiveness» of restrictive measures has been studied. Based on the purpose of restrictive measures, the criteria for their effectiveness are defined, as well as the problem of inefficiency of application of certain restrictive measures is outlined.

Topical issues of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in cases related to domestic violence into the case law of Ukraine are

considered. Although for the European Court of Human Rights cases of domestic violence are a fairly new category of cases, its practice in this area is developing dynamically, and the relevant positions deserve to be implemented in domestic law.

Possible ways to improve the legislative provision for the application of restrictive measures against perpetrators of domestic violence are outlined. It is noted that promising vectors of development of the studied legislation are, in particular, consolidation of the issue of restrictive measures as a duty of the court, optimization of the term of restrictive measures established by the legislator, extension of the envisaged restrictions and prohibitions not only to ensure the interests of the victim close persons, consistent approval of the principle of proportionality in the application of restrictive measures against a person.

Key words: Criminal offense, crime, qualification, counteraction, prevention, forms of domestic violence, sexual violence, family, children, police, victimization, institution of restrictive measures, offender, differentiation of criminal responsibility

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Висоцька Н. В. Правова природа обмежувальних заходів, закріплених ст. 91-1 КК України, та їхнє місце в акті кримінального законодавства. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2020. № 1 (15). С. 85–93.
2. Висоцька Н. В. Проблеми визначення поняття домашнього насильства як об'єкта кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 97–103.
3. Висоцька Н. В. Деякі питання критеріїв ефективності обмежувальних заходів, що застосовуються на підставі ст. 91-1 КК України. *Публічне право*. 2022. № 1. С. 66–72.

4. Висоцька Н. В. Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). С. 24–31.

5. Висоцька Н. В. Питання співвідношення обов'язків, що покладаються на особу у зв'язку з застосуванням щодо неї обмежувальних заходів (ст. 91-1 КК України), та обов'язків, що покладаються на особу при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України). *Law. State. Technology*. 2021. № 4. Р. 94–99.

6. Висоцька Н. В., Звенигородський О. М. Значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 1. Р. 170–176.

7. Vysotska N., Litvinova I., Patiuk S. Types and content of restrictive measures towards persons who have committed domestic violence under the Criminal code of Ukraine. *Public Administration and Law Review*. 2021. Issue 2 (6). Р. 39–49.

8. Висоцька Н. В. Запобігання і протидія домашньому насильству: міжнародно-правові підходи в контексті застосування заходів безпеки. ("Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право" 2024 № 1(21)), С. 7- 18.

Апробація матеріалів дисертації:

1. Висоцька Н. В. Обмежувальні заходи: нові підходи у протидії домашньому насильству. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали IV заоч. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квіт. 2019 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2019. С. 12–14.

2. Висоцька Н. В. Перспективи застосування обмежувального заходу – заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали V заоч. наук.-практ. конф.

(м. Чернігів, 25 жовт. 2019 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2019. С. 13–17.

3. Висоцька Н. В. Актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 липня 2021 р.). Полтава : ЦФЕНД, 2021. С. 18–22.

4. Висоцька Н. В. Підстави та умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25–26 вересня 2021 року). Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 48–49.

5. Висоцька Н. В. Поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до засуджених за вчинення домашнього насильства. *Перспективні шляхи розвитку наукових знань (частина II)* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19–20 квітня 2021 року). Київ : МЦНІД, 2021. С. 22–23.

6. Висоцька Н. В. Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Сучасні наукові інновації (частина I)* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11–12 травня 2021 року). Київ : МЦНІД, 2021. С. 51–52.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ЯК СКЛАДОВА ІНСТИТУТУ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ.....	29
1.1. Домашнє насильство як об'єкт державної кримінально-правової політики та кримінально-правовий захист об'єктів його посягання в Україні.....	29
1.2. Сутність та значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права та системі заходів кримінально-правового характеру України.....	48
1.3. Історико-правовий аналіз законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство в Україні.....	69
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	90
2.1. Поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство	90
2.2. Види та зміст обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.....	101
2.3. Підстави та умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.....	117
2.4. Суб'єкти, до яких застосовуються обмежувальні заходи та відповідальність за їх невиконання.....	133
РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО.....	149

3.1. Засади призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.....	149
3.2. Проблема визначення критеріїв ефективності призначуваних обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.....	162
3.3. Актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у судову практику України, та актів інших міжнародних інституцій.....	172
3.4. Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.....	192
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ.....	240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Головне управління – Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

СК України – Сімейний кодекс України

Стамбульська конвенція – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Домашнє насильство у сучасному світі визнається одним з найпоширеніших та водночас грубих порушень прав і свобод людини, від якого страждають не лише жінки, а й чоловіки, діти, літні люди. Варто зазначити, що проблема домашнього насильства існувала завжди, у всіх суспільствах, незалежно від ступеня його розвитку, та всіх культурах. Винесення цього питання на загальний до недавнього часу табуювалося, однак у сучасному соціумі проблема насильства в сім'ї та серйозність наслідків, які воно зумовлює, вже усвідомлюється і поступово вирішуються на рівні держави.

У силу сукупності різних чинників повністю оцінити масштабність цієї проблеми доволі важко, оскільки лише частина жертв звертаються до уповноважених органів щодо вчинення стосовно них домашнього насильства, решта ж віддають перевагу не звертатися за допомогою, навіть тоді, коли домашнє насильство містить ознаки кримінальних правопорушень, при цьому не полишаючи надію на те, що ситуація вирішиться сама собою. Однак навіть офіційна статистика переконливо свідчить: лише протягом 2022 року зареєстровано 244 381 заява і повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, що на 25 % менше, ніж протягом 2021 року (325 599 заяв і повідомлень) [1]. Дійсно, у 2022 році зареєстровано менше, ніж у попередньому році, звернень. Такий стан речей, очевидно, не пов'язаний зі зменшенням виявів домашнього насильства, а свідчить лише про те, що потерпілі рідше зверталися до уповноважених державних органів.

Водночас, за даними Офісу Генерального прокурора, кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство» у 2019 році становила 1 068, у 2020 кількість облікованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, становила 3 972, у 2021 –

4 800, у 2022 – 3 360, у 2023 – 6 805, при цьому 5 983 обвинувальних актів скеровано до суду [2].

Загалом причини, чому жертви замовчують факти вчинення щодо них домашнього насильства, доволі різноманітні – це почуття та емоційна прив’язаність до насильника, які дозволяють «пробачати» йому негідну поведінку, страх самотності, відсутність освіти, джерел засобів до існування, і, як наслідок, фінансова залежність, відчуття страху за життя, здоров’я, особисту безпеку, а також безпеку дітей чи інших близьких осіб.

Саме з метою забезпечення інтересів потерпілих від найбільш небезпечних виявів домашнього насильства – кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, у напрямі гарантування їх безпеки у 2017 році КК України було доповнено новою статтею 126-1 «Домашнє насильство» та новим розділом XIII-1, що має назву «Обмежувальні заходи», внаслідок чого в кримінальному законодавстві з’явився новий вид кримінального правопорушення проти життя та здоров’я особи та новий захід кримінально-правового характеру. У 2017 році було також ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Окрім того, виконання таких заходів здобуло кримінально-правову охорону, адже КК України також було доповнено ст. 390-1, якою встановлено відповідальність за умисне невиконання обмежувальних заходів. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 390-1 КК України у 2019 році становила 39, 2020 році – 143, 2021 році – 156, 2022 році – 140, а у 2023 році – 393 [2].

Поява вищезазначених норм пов’язана з реалізацією у вітчизняному законодавстві положень Стамбульської конвенції, яку підписано у 2011 році, а ратифіковано Верховною Радою України лише у 2022 році. Хоча Стамбульська конвенція була ратифікована у 2022 році, прагнення законодавця захистити потерпілих від домашнього насильства було втілено раніше, і знайшло правове підтвердження в імплементації окремих положень міжнародного документа,

зокрема, у зв'язку з чим і виник інститут обмежувальних заходів, які застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Якщо власне поява відповідних норм у національному законодавстві як суспільством, так і представниками юридичної науки була сприйнята позитивно, то якість викладу нормативного матеріалу в КК України, а також реальність втілення в практику закладених в інститут обмежувальних заходів ідей викликає сумнів.

Окремі питання криміналізації домашнього насильства та призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України розглядали у своїх роботах такі науковці, як: Біловол О., Беспаль О., Блага А., Брус І., Бугайчук К., Вознюк А., Данильченко Ю., Дудоров О., Євдокімова О., Євсюкова М., Жук І., Звенигородський О., Ілікчієва К., Кісілюк Е., Ковалик Ю., Козаченко О., Крикливець Д., Кузнєцов М., Куц В., Лимаренко Ю., Литвинов О., Ліщук Н., Малиновська Т., Медведська В., Мирославський С., Митник У., Мінка Т., Нікіфорова Т., Новікова К., Олійниченко А., Остапчук Л., Павлова Т., Перелигіна Р., Пономаренко Ю., Пузирьов М., Романцова С., Смаглюк О., Стасюк Н., Степаненко О., Тичина Д., Тітко І., Триньова Я., Удовиченко О., Хавронюк М., Харитонова О., Хильченко А., Шаблистий В., Шакін Р., Щербак С., Шинкарук А., Ющик О., Яценко С., Ященко А.

Разом з цим, не применшуючи значення наукових здобутків зазначених науковців, не можемо не зазначити, що окремі проблемні питання призначення обмежувальних заходів залишилися поза увагою вчених, що, зокрема, пов'язано з відносною новизною цього правового субінституту для вітчизняного кримінального права. Викликають занепокоєння і проблеми практичного характеру, пов'язані, зокрема, з існуючою судовою практикою, коли можливість застосування обмежувальних заходів допускається лише тоді, коли у відповідних процесуальних документах, складених на стадії досудового розслідування, є вказівка на вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, незважаючи на те, що об'єктивно злочин є таким.

Це, своєю чергою, актуалізує необхідність подальших наукових пошуків щодо питання призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження ґрунтується на керівних положеннях Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, закріплених у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (затверджено Постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12–21), і відповідає вимогам п. 2.8 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень у межах спеціальності 081 «Право» (затверджено наказом Міністерства освіти та науки України від 28 грудня 2018 року № 1477).

Дисертація виконана в рамках тематик науково-дослідницької роботи кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби: «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам» (державний реєстраційний номер 117u007206) та «Проблеми запровадження та застосування кримінально-правових засобів реагування в умовах реформування законодавства України про публічно-правову відповідальність (державний реєстраційний номер 0122U002480).

Тему дисертації затверджено вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби 18.12.2018 р. (протокол № 13), внесено до «Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права Національної академії правових наук України» (2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягала в тому, щоб на підставі комплексного аналізу національного кримінального законодавства, практики його застосування, теоретичних джерел визначити проблемні питання призначення обмежувальних заходів за кримінальним

законодавством України, а також сформулювати пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування в окресленій сфері.

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі *завдання*:

- розглянути домашнє насильство як об'єкт державної кримінально-правової політики та кримінально-правовий захист об'єктів його посягання в Україні;
- визначити сутність та значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права і системі заходів кримінально-правового характеру України;
- здійснити історико-правовий аналіз законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство в Україні;
- сформулювати поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство;
- охарактеризувати зміст та види обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство;
- окреслити підстави та умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство;
- встановити суб'єкти, до яких застосовуються обмежувальні заходи, та розглянути відповідальність за їх невиконання;
- сформулювати засади призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство;
- дослідити проблему визначення критеріїв ефективності призначуваних обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство;
- проаналізувати актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у судову практику України, та актів інших міжнародних інституцій;
- визначити шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які формуються внаслідок застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Предмет дослідження – призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стало поєднання загальнонаукових і спеціально юридичних методів наукового пізнання, об'єднаних системним підходом. Зокрема, діалектичний підхід застосовувався на всіх етапах дослідження, завдяки чому виявлені проблемні аспекти досліджуваного об'єкта. Методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції було використано під час формулювання ознак домашнього насильства як об'єкта державної кримінально-правової політики та кримінально-правового захисту в Україні (підрозділ 1.1), визначення поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до засуджених у вчиненні домашнього насильства, їх сутності та призначення у системі заходів кримінально-правового характеру України, а також при характеристиці суб'єктів, до яких застосовуються обмежувальні заходи, та відповідальності за їх невиконання (підрозділи 1.2, 2.1, 2.4). Історико-правовий метод дозволив здійснити історико-правовий аналіз законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство в Україні (підрозділ 1.3). Формально-логічний метод дав можливість визначити види та зміст обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, підстави і умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (підрозділи 2.2, 2.3). Метод прогнозування застосовано при характеристиці актуальних питань імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у судову практику України (підрозділ 3.3) та визначенні можливих шляхів удосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (підрозділ 3.4). Засади призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, було визначено із

застосуванням системно-структурного методу (підрозділ 3.1), а проблеми встановлення критеріїв ефективності призначуваних обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, було окреслено завдяки застосуванню методу правового моделювання (підрозділ 3.2). Статистичний метод використовувався для збирання, обробки та аналізу інформації про застосовувані обмежувальні заходи. Компаративний метод використаний при зверненні до вивчення зарубіжного досвіду (підрозділ 1.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять напрацювання фахівців у галузі кримінального права та інших наук.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», інші законодавчі та підзаконні акти України, в яких визначено засади суспільних відносин, що виникають при застосуванні до особи обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України, а також міжнародні правові акти (зокрема, Стамбульська конвенція).

Емпіричну основу дослідження складають статистична інформація Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісу Генерального прокурора, Національної поліції, судові рішення, представлені в Єдиному державному реєстрі судових рішень (автором опрацьовано більше 1000 судових рішень), рішення Європейського суду з прав людини (автором проаналізовано понад 10 рішень), опитування суддів з питань застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством (проаналізовано відповіді 122 респондентів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше на підставі комплексного дослідження кримінального законодавства і правозастосовної практики визначено особливості застосування обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України та вироблено науково-

обґрунтовані пропозиції за цим напрямом. Найбільш помітними теоретичними та практичними результатами є такі:

уперше:

- звернуто увагу на об’єктивно обумовлену неоднаковість формулювання дефініції поняття «домашнє насильство» в текстах різних нормативно-правових актів, зокрема, в диспозиції ст. 126-1 КК України та ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яка, однак, вимагає уточнення відповідною вказівкою, що ст. 126-1 КК України – це лише один з аспектів реагування на домашнє насильство, а точніше на окремі його форми – фізичне, психологічне, економічне. У зв’язку з цим запропоновано викласти назву та диспозицію ст. 126-1 КК України в новій авторській редакції;

- запропоновано авторські аргументи на користь віднесення обмежувальних заходів, що застосовуються до кривдників, до заходів кримінально-правового, а не адміністративного характеру. Так, передусім об’єктивна необхідність криміналізації суспільно небезпечних виявів домашнього насильства та подальша поява в КК України кримінальних правопорушень, пов’язаних з домашнім насильством, визначає належність обмежувальних заходів саме до заходів кримінально-правового характеру. Як додатковий аргумент автор акцентує увагу на штраф, який може поставати і як адміністративне стягнення, і як покарання, і лише характер протиправного діяння, що зумовлює накладення штрафу, визначає його галузеву належність;

- обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 3 ст. 76 КК з метою уточнення, що необхідність і достатність для виправлення особи, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особа винного та обставини, що пом’якшують або обтяжують покарання, беруться до уваги саме при покладенні на особу обов’язків, передбачених ч. 3 ст. 76, а не ч. 2 ст. 76 (у якій йдеться про обмежувальні заходи);

- визначено засади призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, а також критерії ефективності призначуваних обмежувальних заходів;

- аргументовано особливість судової практики, яка йде шляхом визнання можливості застосування до особи обмежувальних заходів лише тоді, коли у відповідних процесуальних документах, складених на стадії досудового розслідування, є вказівка на вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, незважаючи на те, що об'єктивно злочин є таким;

- запропоновано оптимізувати встановлені строки застосування обмежувальних заходів, сформулювавши ч. 3 ст. 91-1 КК України таким чином: «Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до шести місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 9 місяців»;

удосконалено:

- доктринальні положення щодо призначення обмежувальних заходів (а саме тих, що передбачені п. п. 1-4 ст. 91-1 КК) як «превенції в інтересах конкретного потерпілого», оскільки вони утримують засудженого від вчинення нових кримінальних правопорушень не щодо невизначеного кола осіб, а лише щодо потерпілого від домашнього насильства;

- підходи до перспектив удосконалення законодавчого забезпечення застосування окремих видів обмежувальних заходів, зокрема, що ведення нового обмежувального заходу – покладення на кривдника обов'язку наближатися безпосередньо до потерпілого;

отримали подальший розвиток:

- положення щодо можливості застосування окремих обмежувальних заходів до неповнолітніх (зокрема, направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, змістом якого, по суті, є виховні заходи);

- теоретичне визначення поняття «заходи кримінально-правового характеру» як заходів впливу, що примусово застосовуються до осіб у зв'язку із

вчиненням кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, до яких, окрім власне покарання, належать і інші заходи, які доповнюють каральну дію покарання, або ж є альтернативою покарання, однак не замінюють його, оскільки не містять карального елемента. Водночас автором аргументовано належність обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, саме до заходів кримінально-правового характеру;

– визначення ознак обмежувальних заходів, якими, на думку автора, є:

- 1) встановлення меж поведінки кривдників та пов'язування можливості реалізації певних прав відповідним умовам;
- 2) виключність застосування;
- 3) специфічні умови їх застосування, коли кривдник у силу застосованих до нього заходів впливу може повторно вдаватися до насильства в колі сім'ї;
- 4) застосовуються судом при реалізації дискреційних повноважень;
- 5) мають тимчасовий характер;
- 6) питання про їх призначення вирішується одночасно з призначенням покарання, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання;
- 7) їх мета пов'язана з посиленням кримінально-правового захисту осіб, які потерпіли від домашнього насильства.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації положення можуть бути використані та вже використовуються у:

– законотворчій діяльності – під час подальшого вдосконалення положень кримінального законодавства з досліджуваного питання;

– науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблем призначення до кривдників обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України;

– правозастосовчій діяльності – для вдосконалення практики застосування до осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, обмежувальних заходів;

– навчальному процесі – для підготовки та проведення лекційних і семінарських занять під час викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисертанткою самостійно. Висновки, рекомендації та пропозиції, сформульовані за наслідками проведеного дослідження, є результатом індивідуальної роботи автора.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертації загалом та окремі його аспекти обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України. Окремі з них були оприлюднені автором на науково-практичних конференціях (IV заочній науково-практичній конференції, яка відбулася у м. Чернігові 25 квітня 2019 року, «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави», V заочній науково-практичній конференції, яка відбулася у м. Чернігові 25 жовтня 2019 року, «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави», IV міжнародній науково-практичній конференції у м. Києві 19–20 квітня 2021 року «Перспективні шляхи розвитку наукових знань», V міжнародній науково-практичній конференції у м. Києві 11–12 травня 2021 року «Сучасні наукові інновації», міжнародній науково-практичній конференції, яка проходила у м. Полтаві 23 липня 2021 року, «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства», IV міжнародній науково-практичній конференції у м. Львові 25–26 вересня 2021 року «Перспективи розвитку сучасної науки та освіти»).

Публікації. Результати дослідження відображено у 13 наукових працях автора, серед яких 7 наукових статей та 6 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, об'єднаних у одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 278 сторінок, з них 207 сторінок основного тексту, 29 сторінок списку використаних джерел (містить 198 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ЯК СКЛАДОВА ІНСТИТУТУ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

1.1. Домашнє насильство як об'єкт державної кримінально-правової політики та кримінально-правовий захист об'єктів його посягання в Україні

Тема сім'ї є близькою усім, адже більшість людей походять із сім'ї своїх батьків, а подорослішавши, прагнуть побудувати свою власну сім'ю, нерідко взірцем якої є сім'я, де вони народилися і вирости. Для значної частини людей сім'я розглядається як міцна опора в житті, яка не лише пов'язує її членів спільним побутом, а й взаємодопомогою та взаємною відповідальністю, формує в молодого покоління розуміння важливих цінностей, якими людина буде керуватися в подальшому житті, задовольняє духовні потреби. Саме сімейне виховання всебічно сприяє розвитку особистості дитини, фізичних і творчих навичок та умінь, адже володіє значним потенціалом для соціалізації людини. Однак сім'я є джерелом розвитку особистості лише тоді, коли в ній панує взаємна повага та підтримка.

Сім'я – це утворення, яке, без перебільшення, відоме людям на всіх земних континентах, що має як певні національні особливості, так і загальні риси. Водночас і проблеми, що виникають у сімейних відносинах, часом є схожими, вони пов'язані зі складністю стосунків між подружжям, батьками і дітьми, іншими родичами, і знаходять свій вияв у сімейних конфліктах.

Сімейні конфлікти – явище доволі поширене, яке характеризується наявністю гострих суперечностей, викликаних зіткненням протилежних інтересів, бажань, потреб, поглядів на життя тощо. Важко уявити життя людини, в тому числі сімейне, без конфліктів. Дійсно, конфлікт, хоча і не є найкращою формою відносин у колі сім'ї, однак його не можна розглядати суто як деструктивне явище. Будь-який соціальний конфлікт, у тому числі і сімейний, не обов'язково має руйнівні наслідки, навпаки, часом він несе в собі приховані потенційні

можливості, сприяє збереженню і зміцненню життєздатності та стійкості певного соціального утворення – в цьому випадку сім'ї. Свого часу відомий американський соціолог Л. Козер зазначав, що «соціально контрольований конфлікт» розряджає атмосферу між його учасниками і робить можливим відновлення їхніх стосунків [3, с. 42]; забезпечуючи вільний вихід почуттям ворожнечі, конфлікти слугують підтримці взаємин [3, с. 47–48]. Однак ескалація конфлікту може призвести до фактів домашнього насильства, що на відміну від конфліктів, не є виявом здорових стосунків.

Домашнє насильство, як звертається увага в науковій літературі, бере свій початок із давніх-давен, відтоді як почало існувати людство на Землі. Незважаючи на свою небезпечність, домашнє насильство довгий час було міцно вкорінено в усталених суспільних поглядах на «нормальні» відносини людей у колі сім'ї.

Своєю чергою, різноманіття його виявів негативно віддзеркалилося на процесах життєдіяльності суспільства, що значною мірою вплинуло на дискримінаційне становище насамперед жінок у суспільстві та сім'ї [4, с. 27]. Довгий час стосунки між чоловіками та жінками в суспільстві і сім'ї будувалися на принципах влади та підпорядкування. З початком володарювання над жінками в публічній сфері чоловіки поступово сконцентрували свою владу і в сім'ї, насильство ж розглядалося як елемент звичаїв та традицій, що стихійно склалися.

І хоча вже минуло багато часу, під впливом культурних, економічних і соціальних факторів відбулися суттєві зміни у взаєминах у сім'ї, домінування чоловіка над дружиною і дітьми, як і раніше, спостерігається в багатьох державах. Дійсно, на сьогодні жінки також частіше стають жертвами домашнього насильства, подібна гендерна диспропорція дає можливість говорити про домашнє насильство як про дискримінацію жінок і вважати таким, що має гендерне забарвлення. Статева належність є підставою протиправних дій, що є прямим порушенням принципу рівності чоловіків і жінок, відвертою

дискримінацією. Причиною такої ситуації є гендерні стереотипи і моделі поведінки, що склалися у суспільстві.

Як зазначається в дослідженні ООН, коли традиційні гендерні ролі диктують, що чоловіки повинні забезпечувати свої сім'ї, ця реальність може створити відчуття неадекватності, невизначеності та втрати контролю, провокуючи утвердження влади, зокрема шляхом насильства щодо своїх партнерів у подружжі, дітей або інших осіб, з якими кривдник спільно проживає [5].

Разом з тим варто зазначити, що потерпають від сімейного насильства не тільки жінки, таке явище трапляється у всіх гендерних, вікових та інших групах населення. Зокрема, привернув увагу наукової спільноти на проблему віктимності чоловіків у сімейних відносинах американський соціолог Мюррей Штраус, який розглядав жіноче насильство стосовно чоловіків як важливу соціальну проблему [6].

Дійсно, домашнє насильство є чи не найпоширенішим і найбільш грубим порушенням прав та свобод людини, що характеризується латентністю і складністю, від якого щоденно у світі потерпають жінки, чоловіки, люди похилого віку, діти. Насильство в сім'ї є міждисциплінарною проблемою права, охорони здоров'я, психології, педагогіки, соціології. Україна посідає не краще місце в загальному рейтингу країн світу та держав із найбільшими виявами насильства, яке є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини [7, с. 12].

Так, згідно з дослідженням, проведеним ОБСЄ навесні-влітку 2018 в Україні, дві третини (67 %) опитаних дівчат у віці 15 років і старших жінок зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи. Найчастіше кривдниками виступають попередні партнери. Майже три з десяти жінок (28 %), у яких був раніше попередній партнер, повідомили, що вони зазнали фізичного й/або сексуального насильства з його боку [8, с. 3].

За даними Національної поліції України, профілактика та протидія домашньому насильству визнані одним із пріоритетів її діяльності на 2023 рік [9,

с. 14]. За наслідками таких звернень складалися як адміністративні протоколи, так і розпочиналися кримінальні провадження. Показовим є той факт, що в Україні, на противагу іншим країнам світу, жертви домашнього насильства досить часто не звертаються до правоохоронних органів. Причини такої пасивної поведінки різні, а за межі сім'ї така проблема виходить здебільшого лише тоді, коли життю жертв домашнього насильства загрожує серйозна небезпека.

Разом з тим представлені вище офіційні дані про домашнє насильство є дещо заниженими, що не дозволяє отримати повного уявлення про справжній масштаб проблеми, оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, мають високий рівень латентності.

Хоча для багатьох людей дім та родинне коло асоціюються з почуттям спокою та захищеності, для жертв домашнього насильства, навпаки, це є джерелом страждань, а тому обов'язок держави – «втручатися» у сімейні відносини, де має місце насильство та допомагати потерпілим від нього.

При цьому змушені констатувати, що сім'я не завжди може без втручання держави та її органів бути спроможною виконувати свої головні завдання, і присутність насильства в сім'ї – це той випадок, коли держава не повинна стояти осторонь, навпаки, держава має проводити ефективну політику щодо сім'ї, жінок, дітей і молоді. А у системі правових засобів охорони «нормальних» сімейних відносин важливе місце має відводитись кримінальному законодавству.

Проблема домашнього насильства має бути в центрі державної кримінально-правової політики і бути одним із важливих її напрямів. І хоча закон про кримінальну відповідальність охороняє різноманітні особисті права громадян, у тому числі їх життя, здоров'я, честь, гідність, статеву свободу і статеву недоторканість, він має диференційовано підходити до кримінально-правового забезпечення охорони таких цінностей, коли посягання на них відбувається в колі сім'ї.

Ми переконані, що кримінальне законодавство має враховувати основні аспекти домашнього насильства, які відрізняють таке правопорушення від

насильницьких актів з боку незнайомої особи. Так, в основі цього правопорушення лежить агресивно-зневажливе ставлення до членів сім'ї та родичів, а також до недоторканності їх життя, здоров'я, честі та гідності. Нерідко жертви домашнього насильства матеріально (або іншим чином) залежні від своїх кривдників, часто проживають з ними спільно. Внаслідок цього жертва насильства не може «сховатися» від агресора і просто вимушена постійно знаходитися з ним. Насильницькі дії в сім'ї переважно вчиняються поза «чужими очима», де жертва не може розраховувати на сторонній захист.

Насильство носить систематичний характер і продовжується протягом тривалого часу. Схильність особи до систематичного вчинення насильства, безумовно, має справедливо «оцінюватися» законодавцем, чого можна досягти об'єднанням одиничних насильницьких діянь в одному складі кримінального правопорушення, та встановленням більш суворої відповідальності за систематичне вчинення таких діянь.

При цьому домашнє насильство характеризується тим, що воно може складатися з повторюваних інцидентів патернів різних видів насильства (фізичного, психологічного, сексуального та економічного) [10, с. 20]. Загострює ситуацію і те, що домашнє насильство переважно має тенденцію до наростання.

Домашнє насильство характеризується посиленою суспільною небезпекою і тому, що його жертвами стають найбільш беззахисні категорії громадян, а їх кривдниками – особи з найближчого оточення, які, здавалося б, навпаки, повинні оточувати дбайливим ставленням, надавати всебічну допомогу і підтримку, що ще більше поглиблює психологічну травму потерпілих від домашнього насильства.

Загалом домашнє насильство завдає його жертвам різноманітні страждання. Так, фізичне насильство є реальною загрозою не лише для здоров'я, а й для життя осіб, на яких спрямована агресія. Крім того, фізичне насильство так само як і інші форми насильства, супроводжується постійним почуттям страху у жертви, призводить до стресових станів, депресії, що може спровокувати спроби суїциду.

Суспільна небезпека домашнього насильства посилюється і тим, що навіть якщо насильницькі дії спрямовані тільки на одного члена сім'ї, інші члени сім'ї також відчують усі його негативні наслідки, виявляють схильності до так званої «вторинної віктимізації», яка передбачає переживання свідками насильства подібних психологічних переживань, яких зазнає жертва [11, с. 177].

Без сумніву, особливо важкі переживання відчують діти, які стають очевидцями домашнього насильства. Домашнє насильство для дитини стає джерелом емоційних і поведінкових проблем, формує схильність до агресивної поведінки в дитячому і підлітковому віці. Окремо слід вказати і на той факт, що насильство в сім'ї породжує подальше насильство. Так, діти засвоюють ту модель поведінки, яку спостерігають у сім'ї, в якій вони виховуються, а потім копіюють її у своєму дорослому житті, передаючи таку сумнівну «естафету» наступним поколінням.

Не варто оминати стороною і той факт, що вияви домашнього насильства, навіть коли вони спочатку не мають ознак кримінального правопорушення, згодом можуть спричиняти більш серйозні наслідки. Домашнє насильство стає причиною незворотних наслідків, і навіть загибелі членів сім'ї, хоча особи, що вдаються до домашнього насильства, могли і не ставити собі за мету заподіяння таких тяжких наслідків. Показово, що близько третини вбивств вчиняється саме в сімейно-побутовій сфері.

Характерним також є той фактор, коли тривале насильство у сім'ї з великою вірогідністю призводить до вчинення злочину або самим суб'єктом насильства, або його жертвами [12, с. 141], причому останніми переважно є жінки. Т. Продан зазначає, що жіноча кримінальна агресія нерідко зумовлена не агресивністю як властивістю особистості, а взаємодією із впливом, що травмує психіку: жінка, яка піддається частому насильству, може в подальшому вчинити суспільно небезпечне діяння щодо свого кривдника. При цьому хоча і не всі жінки будуть вчиняти кримінальні правопорушення, проте жінки з різними преневротичними

станами, неврологічними розладами на фоні останньої краплі можуть вчинити протиправне діяння [13, с. 202].

Як бачимо, суспільна небезпека домашнього насильства обумовлюється:

- суспільною небезпекою власне діянь;
- суспільною небезпекою наслідків цих діянь;
- суспільною небезпекою (особи) правопорушника.

Підсумовуючи суспільну небезпеку домашнього насильства як явища, зазначимо, що якщо в сім'ї останнє має місце, вона позбавляється своєї захисної функції, одночасно перетворюючись у небезпечне криміногенне середовище.

Однак слід мати на увазі, що домашнє насильство є згубним і для самого суб'єкта насильства, який відчуває внаслідок своєї поведінки соціальне відторгнення членами сім'ї, іншими родичами, суспільством, що, своєю чергою, загрожує алкоголізмом, наркоманією, зумовлює суїцидальні схильності.

Отже, домашнє насильство – це не просто трагедія однієї сім'ї, де воно має місце, це гостра проблема всього суспільства і держави. Погоджуємось з професором соціальної і політичної етики Феліксом Адлером, що сім'я – це суспільство в мініатюрі, від цілісності якого залежить безпека всього великого людського суспільства [14, с. 404].

З огляду на це одним із важливих і необхідних заходів протидії домашньому насильству є власне закріплення на законодавчому рівні поняття «домашнього насильства» та диференціація кримінально-правових наслідків його вчинення. Зважаючи на посилену суспільну небезпеку всіх виявів домашнього насильства, що досить вичерпно аргументовано нами вище, ототожнення кримінально-правових наслідків для осіб, які вчинили насильницьке кримінальне правопорушення стосовно членів сім'ї (інших близьких осіб), та для осіб, які вчинили аналогічне правопорушення щодо сторонньої особи – неприпустиме. Навпаки ж, закріплення правових норм, які дозволяють диференціювати наслідки, в тому числі кримінальну відповідальність, є виявом зрілості суспільства та нетерпимості до всіх виявів домашнього насильства. Як слушно зазначила

Н. Антонюк, диференціація кримінальної відповідальності є «здійснюваною законодавцем з метою реалізації принципу справедливості варіативною оцінкою груп однорідних чи різнорідних злочинних посягань та (або) осіб, що їх вчиняють, результатом якої є закріплення у КК України типових ознак складів злочинів та (або) різних типових форм потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин» [15, с. 210].

Така диференціація можлива в тому числі через закріплення в КК України окремих складів кримінальних правопорушень у сфері домашнього насильства. Сам факт виокремлення таких складів є свідченням соціальної значущості відповідного об'єкта кримінально-правової охорони. Однак це далеко не єдиний напрям (такої) диференціації.

Передусім зазначимо, що підходи до визначення поняття домашнього насильства (насильства в сім'ї) запропоновані в межах соціальної педагогіки, а вже потім перенесені у сферу юриспруденції.

Так, зокрема, воно визначається як процес, який має тривалі циклічні стосунки (фаза посилення напруги, фаза вибуху чи побиття, фаза спокою і каяття) жертви та кривдника, тенденцію повторюватись і прогресувати. Кривдники завжди пояснюють свою асоціальну поведінку (дії) як ефективний засіб тлумачення «правильних» ідей та поглядів [16, с. 24].

На повторюваність як ознаку насильства звертається увага і в іншому визначенні: «сімейне насильство – це ситуації, що постійно повторюються, коли один із членів сім'ї контролює або намагається повністю підпорядкувати іншого, що призводить спричинення психологічного, соціального, економічного, сексуального або фізичного збитку одному або декільком членам сім'ї» [17, с. 78].

Визначення поняття домашнього насильства сформульовано і у вітчизняному законодавстві.

Зауважимо, що на сьогодні кримінальна відповідальність за домашнє насильство передбачена ст. 126-1 КК України, де зазначено, що «домашнє

наси́льство, то́бто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи», є кримінально караним діянням [18]. Зазначимо, що КК України було доповнено цією статтею на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII. Водночас ми поділяємо думку, висловлену Я. О. Триньовою, що в сучасних умовах варто розрізняти «боротьбу» з виявами злочинності та «протидію» злочинності, яка є поняттям ширшим і одночасно охоплює кілька напрямів [19, с. 208].

Конструкція норми, закріпленої у ст. 126-1 КК України, звертає на себе увагу і тим, що побудована таким чином, одночасно й визначає поняття домашнього насильства і його сутнісні ознаки, що, на нашу думку, дійсно важливо для точного розуміння сутності домашнього насильства і відмежування його від інших суміжних категорій [20, с. 97–98].

Однак це не єдине легальне визначення досліджуваного поняття. Його дефініція запропонована і п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII таким чином: «домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка

вчинила домашнє насильство, в тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [21].

При системному аналізі визначень домашнього насильства помітно, що вони не збігаються у двох зазначених вище нормативно-правових актах. Це пов'язано з тим, що Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» є базовим нормативно-правовим актом, який містить норми різних галузей права – адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного. Такий підхід є виправданим, адже боротися з домашнім насильством необхідно комплексно, використовуючи всі можливі правові механізми – встановлюючи адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність за насильницькі дії щодо членів сім'ї чи інших близьких осіб, інші правові наслідки таких діянь, особливості проваджень у справах проти кривдників тощо. З огляду на це далі в нашій роботі визначення «домашнього насильства», запропоноване в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ми вважатимемо широким розумінням цього поняття.

Перша відмінність зазначених вище дефініцій виявляється в такій ознаці домашнього насильства як систематичність. Така відмінність пояснюється тим, що у широкому розумінні домашнє насильство не перестає бути таким, якщо акт насильницької поведінки був одноразовим. Однак кримінально караним саме на підставі ст. 126-1 КК України є не будь-яке домашнє насильство. Відповідно до ст. 126-1 КК України одиничне насильницьке діяння не утворює склад кримінального правопорушення «Домашнє насильство», а лише «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» є домашнім насильством у розумінні положення ст. 126-1 КК України.

Що стосується систематичності як ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, то, враховуючи відсутність у законі про кримінальну відповідальність її пояснення, в науці кримінального права не спостерігається єдності щодо її розуміння.

Так, на переконання одних представників кримінально-правової науки (О. М. Гумін, А. О. Йосипів), систематичність має місце тоді, коли кривдника вже тричі визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП – вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми [22, с. 147]. Отже, лише вчинення насильства вчетверте, на їх думку, є кримінально караним.

Іншу точку зору відстоюють дослідники М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров, які, по-перше, не визнають обов'язковим для «систематичності» вчинення домашнього насильства документальне підтвердження попередніх інцидентів, а, по-друге, вважають, що систематичність утворюють три діяння [23, с. 78].

Нам ближчим видається друге із запропонованих визначень. Дійсно, перше розуміння систематичності іде в розріз «духу закону», не відповідає його меті, адже зволікання з притягненням до кримінальної відповідальності може викликати в порушника відчуття безкарності, призвести до найтяжчих наслідків для потерпілого та загалом не узгоджується із запитами суспільства.

Як звертає увагу Ю. Орлов, систематичність – не лише кількісна, але і якісна ознака суспільно небезпечного діяння. Це означає, що декілька актів домашнього насильства мають бути спрямованими проти того ж самого потерпілого чи кількох тих же самих потерпілих. Коли ж потерпілі є різними, то об'єднати всі акти насильства ознакою систематичності неможливо [24, с. 16].

До речі, ще одне визначення домашнього насильства запропоноване ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, під якими в КУпАП розуміється «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого» [25]. Унаслідок повторного

протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке порушення особа притягається до відповідальності на підставі ч. 2 ст. 173-2 КУпАП. Беззаперечно, що таке визначення домашнього насильства відрізняється від запропонованого в КК України не лише за ознакою систематичності, а й і способом вчинення (насильство, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо) та наслідками (шкода фізичному чи психічному здоров'ю потерпілого або можливість її настання). Очевидно, що такий вияв домашнього насильства є соціально шкідливим, тому за його вчинення передбачена адміністративна відповідальність.

Відрізняються визначення домашнього насильства в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ст. 126-1 КК України і тим, що домашнє насильство як склад кримінального правопорушення передбачає існування суспільно небезпечних наслідків.

Наступною ознакою, якою відрізняються визначення домашнього насильства в ст. 126-1 КК України та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є перелік форм, в яких відбувається насильство. Так, із визначення домашнього насильства, закріпленого в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», розуміється, що домашнє насильство за формою може бути:

- фізичним (ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру);

- сексуальним (будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою

особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, в тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності);

- психологічним (словесні образи, погрози, в тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи);

- економічним (умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру) [21].

Вищезазначений перелік видів домашнього насильства відповідає міжнародному законодавству, а саме Стамбульській конвенції, де у ст. 3 зазначено, що «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами» [26]. Хоча цей міжнародний документ так і не був до 2022 року ратифікований Україною, однак, безумовно, він був зразком, за яким оновлювалося законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Своєю чергою, кримінально караним згідно зі ст. 126-1 КК України є домашнє насильство, що вчиняється у фізичній, психологічній або економічній формі, натомість про сексуальне насильство у цій статті не згадується. Таке текстуальне вираження статті наштовхує на думку (в тому числі із врахуванням назви ст. 126-1 КК України – «Домашнє насильство»), що домашнє насильство у сексуальній формі не є кримінально караним діянням, однак це не відповідає дійсності. Як зазначає А. Вознюк, зважаючи на назву ст. 126-1 КК України, може

скластися хибне враження, що всі випадки домашнього насильства охоплюються ст. 126-1 КК України. Однак насправді це не так, оскільки в законі про кримінальну відповідальність різні вияви домашнього насильства криміналізовані в окремих складах кримінальних правопорушень [27, с. 7].

Так, звернувшись до ст. 152 КК України та ст. 153 КК України, які передбачають відповідальність за зґвалтування і сексуальне насильство відповідно, зазначимо, що одночасно із введенням до КК України ст. 126-1 КК України до них було додано кваліфікувальну ознаку – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Отже, домашнє насильство у сексуальній формі також є кримінально караним діянням, однак у разі його вчинення дії винної особи кваліфікуються не за ст. 126-1 КК України, а за ст. 152 КК України чи ст. 153 КК України.

На нашу думку, такий підхід законодавця до регламентування кримінальної відповідальності за різні форми домашнього насильства різними статтями виправданий, адже форми домашнього насильства посягають на неоднаковий родовий об'єкт. А, як відомо, саме родовий об'єкт злочину дає змогу провести класифікацію всіх кримінальних правопорушень і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення, ця властивість і покладена в основу побудови Особливої частини Кримінального кодексу, правильно об'єднавши в межах одного розділу кодексу норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини [28, с. 73]. При цьому ст. 126-1 КК України розміщена в розділі II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», тоді як ст. 152 КК України та ст. 153 КК України – в розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

Визначення ж кримінальної караності всіх форм домашнього насильства в межах однієї статті суперечило б традиції, що склалася у вітчизняному кримінальному праві, щодо побудови власне закону про кримінальну

відповідальність. Не можемо не погодитись з І. І. Чугунниковим, що систематизація злочинів за їх об'єктами має важливе кодифікаційне значення, і, ухвалюючи новий закон, яким встановлюється кримінальна відповідальність за певний злочин, законодавець одразу повинен включати його у відповідний розділ КК залежно від особливостей його родового та безпосереднього об'єкта. Розташування нового злочину в тому чи іншому розділі КК означає, що його безпосередній об'єкт є частиною більш загального поняття – родового об'єкта. Якщо цього не відбувається – діяння, що криміналізовано, не посягає на суспільні відносини, які охороняються певним розділом КК, де з'явилася нова норма, злочин позбавляється свого безпосереднього об'єкта, що, своєю чергою, означає відсутність складу злочину і, як наслідок, підстави кримінальної відповідальності взагалі [29, с. 390].

Разом з цим не можемо погодитись з позицією законодавця, який під час формулювання диспозиції ст. 126-1 КК України виклав дефініцію поняття «домашнє насильство», що не збігається з дефініцією цього ж поняття в Законі, і яке значно звужує, та навіть спотворює розуміння домашнього насильства в КК України в порівнянні із Законом. На нашу думку, таку неузгодженість варто усунути шляхом вказівки на те, що ст. 126-1 КК України – це лише один з аспектів реагування на домашнє насильство, а точніше на окремі його форми – фізичне, психологічне, економічне. Пропонуємо викласти назву та диспозицію ст. 126-1 КК України в новій редакції:

«Стаття 126⁻¹. Систематичне домашнє насильство у фізичній, психологічній або економічній формі

Систематичне домашнє насильство у фізичній, психологічній або економічній формі, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань,

розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи».

Викладення ст. 126-1 КК України у запропонованій редакції усуне припущення, ніби ця стаття в законі України про кримінальну відповідальність охоплює всі можливі вияви домашнього насильства.

Натомість погоджуємось з підходом законодавця про криміналізацію різних виявів домашнього насильства не в межах однієї статті, а шляхом введення різних складів кримінальних правопорушень, які знайшли своє місце у відповідних розділах КК України.

Такий підхід не лише не суперечить, а повністю відповідає вимогам згадуваної вище Конвенції, яка наполягає на необхідності криміналізації найрізноманітніших виявів домашнього насильства і насильства проти жінок, зокрема психологічного насильства (ст. 33), фізичного насильства (ст. 35), сексуального насильства, в тому числі зґвалтування (ст. 36) тощо.

Не важко помітити, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, подібна до об'єктивної сторони інших кримінальних правопорушень, передбачених КК України, і визначає, наприклад, заподіяння різного ступеня тілесних ушкоджень. Такий стан речей значно ускладнює кримінально-правову кваліфікацію правопорушень у сфері домашнього насильства, внаслідок чого частина науковців взагалі не поділяє думку щодо доцільності існування окремої ст. 126-1 у КК України. На наш погляд, такий склад кримінального правопорушення не лише має право на існування, а й необхідний, адже в диспозиції ст. 126-1 КК України міститься якісно новий склад правопорушення. Натомість для уникнення подвійного інкримінування варто застосовувати розроблені кримінально-правовою доктриною правила кваліфікації.

Зокрема, при кваліфікації діянь слід співставляти санкції ст. 126-1 КК України та інших статей Особливої частини КК України, які криміналізують діяння, які охоплюються складом кримінального правопорушення «Домашнє насильство»,

оскільки є частиною його об'єктивної сторони. Зокрема, порівнюючи санкцію ст. 126-1 КК України (карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років) та, для прикладу, ст. 129 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу вбивством (карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років), помічаємо, що остання є менш суворою, то за наявності всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство» діяння кваліфікуватиметься виключно за ст. 126-1 КК України та додаткової кваліфікації за ст. 129 КК України не потребуватиме.

Варто зазначити, що в КК України з'явилася і відносно нова обставина, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6⁻¹ ч. 1 ст. 67 КК України). Мета такого нововведення – посилення відповідальності за домашнє насильство у широкому розумінні, тобто визначеного Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Загалом же аналіз кримінально-правових заборон свідчить, що значна частина кримінальних правопорушень, що закріплені в КК України, можуть розглядатися як такі, що є виявами домашнього насильства у широкому розумінні, якщо вони вчинені щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, і їх можна віднести до однієї з чотирьох форм насильства. По суті, це кримінально карані діяння, що містяться в різних розділах КК України, які вчинені за обтяжуючої обставини, передбаченої п. 6⁻¹ ч. 1 ст. 67 КК України, а саме:

1) злочини, пов'язані з домашнім насильством фізичного характеру (наприклад, передбачені статтями 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України);

2) злочини, пов'язані з домашнім насильством психічного характеру (наприклад, передбачені статтями 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України);

3) злочини, пов'язані з домашнім насильством економічного характеру (наприклад, передбачені статтями 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України);

4) злочини, пов'язані з домашнім насильством сексуального характеру (статті 152, 153, 154 КК України) [30, с. 113–114].

Безперечно, введення такої обставини, що обтяжує покарання, є досить важливою і доповнює варіативну модель реагування на домашнє насильство засобами кримінального права. Ми переконані, що навіть тоді, коли суспільно небезпечне діяння, вчинене членом сім'ї чи іншою близькою особою, не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення «домашнє насильство» (зокрема через те, що не є систематичним), правозастосувач повинен мати можливість для диференціації відповідальності таких суб'єктів.

Отже, сучасне оновлене кримінальне законодавство містить низку приписів, які дозволяють розглядати діяння домашнього кривдника як таке, що має підвищену суспільну небезпеку, а тому це знаходить своє відображення в можливостях кваліфікації діяння та призначенні покарання. Це досягається завдяки:

- встановленню окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство», передбаченого ст. 126-1 КК України;

- передбаченню такої кваліфікувальної ознаки для деяких складів кримінального правопорушення, як «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

– закріпленню в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України нової обставини, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах».

Однак законодавець, конструюючи кримінально-правовий механізм протидії домашньому насильству, не обмежився цим. Із введенням у структуру КК України нового Розділу XIII-1, що має назву «Обмежувальні заходи» та відповідно ст. 91-1 КК України «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство», в кримінальному праві з'явився новий інститут з однойменною назвою, що допомагає системно боротися з таким деструктивним явищем як домашнє насильство. Сутність та значення обмежувальних заходів стане предметом більш детального дослідження в наступних підрозділах нашої роботи.

Таким чином, домашнє насильство має величезний деструктивний вплив та ставить під питання безпеку кожної окремої особистості та суспільства загалом. Домашнє насильство є виключно негативним явищем, окремі вияви якого є суспільно шкідливими, за вчинення чого передбачена адміністративна відповідальність, а деякі – суспільно небезпечними, які, відповідно, є кримінально караними. Сучасний закон про кримінальну відповідальність дозволяє забезпечити, аби всі вияви домашнього насильства, поняття якого визначено Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», які є суспільно небезпечними, знаходили адекватну кримінально-правову оцінку.

Ми помітили, що визначення домашнього насильства варіюється залежно від мети його застосування. Це пов'язано з тим, що запобігання та протидія домашньому насильству здійснюється комплексно, власне таке насильство є соціально-правовим явищем та не обмежується рамками закону про кримінальну відповідальність. У нашому дослідженні було продемонстровано, що домашнє насильство може містити ознаки кримінального правопорушення, або адміністративного правопорушення, а також знаходити вияв в інших формах

поведінки, які формально не є порушеннями норм кримінального чи адміністративного права, але вступають у суперечність із загальноприйнятими нормами поведінки. Проблема домашнього насильства має бути в центрі державної кримінально-правової політики і бути одним із важливим її напрямів. І хоча закон про кримінальну відповідальність іншими приписами охороняє різноманітні блага – особисті права громадян, у тому числі їх життя, здоров'я, честь, гідність, статеву свободу і статеву недоторканість – він має диференційовано підходити до кримінально-правового забезпечення охорони цих же цінностей, коли посягання на них відбувається з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб з огляду на те, що такі діяння є більш суспільно небезпечними.

1.2. Сутність та значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права та системі заходів кримінально-правового характеру України

При цьому традиційним заходом кримінально-правового характеру прийнято вважати покарання. Дійсно, диспозиції кожної статті Особливої частини КК України відповідає певна санкція, яка передбачає міру покарання, що може бути застосована до правопорушника. Водночас за наслідками судового провадження в конкретній справі, у разі засудження обвинуваченого, за загальним правилом кримінальна відповідальність реалізується у формі засудження з призначенням покарання. Разом з тим можливості такого виду заходів кримінально-правового характеру досить обмежені, а тому з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних ознак конкретного правопорушення до деяких суб'єктів доцільно застосовувати інші заходи кримінально-правового характеру, або ж поєднувати застосування кількох заходів кримінально-правового характеру. Це пояснюється тим, що для ефективної протидії злочинності та правового забезпечення охорони відносин (у тому числі «здорових» сімейних чи інших близьких відносин) недостатньо лише відновити соціальну справедливість за

допомогою покарання, необхідно також досягти ресоціалізації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, максимально усунути причини та умови, які сприяють повторенню таких правопорушень, тобто мету покарання, передбачену ч. 2 ст. 50 КК України тощо.

У контексті вищезазначеного, підтримуємо думку В. М. Куца про те, що найбільш поширеною формою кримінально-правового реагування на злочинні вияви є застосування кримінальної відповідальності, тому його можна вважати кримінально-правовим реагуванням. Правове реагування здійснюється щодо факту вже вчиненого кримінального правопорушення і спрямоване на суб'єкт його вчинення переважно у виді кримінальної відповідальності, якій, однак, існують альтернативи [31].

Отже, норми кримінального права повинні адекватно задовольняти суспільні запити на кримінально-правову охорону суспільних відносин, які не можуть бути забезпечені одним заходом кримінально-правового характеру – покаранням.

На множинності заходів кримінально-правового характеру наголошує і ч. 3 ст. 3 КК України, з якої вбачається, що караність – це не єдиний кримінально-правовий наслідок вчинення кримінально протиправного діяння. Враховуючи предмет нашого дослідження, зазначимо, що особливий інтерес становить визначення місця обмежувальних заходів у системі заходів кримінально-правового характеру України, а також визначення їх сутності та значення.

Передусім акцентуємо на тому, що поява терміна «обмежувальні заходи» в законодавстві та науці кримінального права пов'язана з ухваленням уже згадуваного Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII [32], внаслідок чого Загальну частину КК України було доповнено новим розділом XIII-1, що має назву «Обмежувальні заходи», і вичерпується однією статтею 91-1

«Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство». З огляду на це інститут обмежувальних заходів у кримінальному праві порівняно молодий, а дослідження сутності та значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права та системі заходів кримінально-правового характеру України ще не вичерпало себе.

Принагідно зазначимо, що КК України не пропонує легального визначення поняття «обмежувальні заходи». Відсутнє і легальне визначення поняття «заходи кримінально-правового характеру». Усе це актуалізує питання розуміння співвідношення понять «обмежувальні заходи» та «заходи кримінально-правового характеру».

Наголосимо, що питання сутності обмежувальних заходів та їх співвідношення із заходами кримінально-правового характеру порушувалося ще на стадії роботи над законопроектом про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції № 4952 від 12.07.2016.

Так, Головне управління критично висловило свою позицію щодо доцільності відображення в КК України норм, що допускають можливість застосування до осіб, які визнані винними у вчиненні домашнього насильства, обмежувальних заходів, з огляду на те, що вони не є предметом регулювання КК України і тому повинні регламентуватися положеннями спеціального нормативно-правового акта, що присвячений регулюванню відносин щодо запобігання насильства в сім'ї. До того ж Головне управління не відносить обмежувальні заходи до заходів кримінально-правового характеру, оскільки «їх застосування спрямоване не на реалізацію індивідуальної превенції, а фактично є заходами адміністративно-правового впливу» [33].

Тобто відкидалася не власне ідея закріплення вітчизняним законодавцем обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, а доцільність їх відображення в акті кримінального законодавства.

Про спірність кримінально-правової природи обмежувальних заходів зазначали і О. Литвинов та Ю. Данильченко, які норми про застосування обмежувальних заходів назвали не кримінально-правовими, а «нормами запобіжного характеру», а відтак висловили сумнів щодо прийнятності підходу законодавця щодо їх закріплення в кримінальному законодавстві, а не в спеціальному законі [34, с. 283].

Загалом така позиція ставить під питання можливість існування інституту обмежувальних заходів саме в рамках кримінального права. Нам же з такою позицією важко погодитися, оскільки існують серйозні аргументи на користь віднесення обмежувальних заходів саме до заходів кримінально-правового характеру, а відтак – до категорії кримінального права.

Зазначимо, що введення до мови законодавця терміна «заходи кримінально-правового характеру» відбулося одночасно з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [35], який позитивно вплинув на розвиток правового регулювання альтернативних кримінальному покаранню заходів. Так, внаслідок його ухвалення була перейменована назва Розділу XIV КК України з «Примусові заходи медичного характеру та примусове виховання» на «Інші заходи кримінально-правового характеру».

Нормативне ж наповнення цього розділу закону України про кримінальну відповідальність дає підстави стверджувати, що до «інших заходів кримінально-правового характеру» належать:

- примусові заходи медичного характеру;
- примусове лікування;
- спеціальна конфіскація.

Подальший аналіз КК України демонструє, що в його структурі є ще один окремий розділ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних

осіб», який передбачає застосування заходів кримінально-правового характеру до таких осіб.

Очевидно, що займенник «інші» перед словосполученням «заходи кримінально-правового характеру» вказує на існування ще й якихось «основних» видів таких заходів, однак яких саме законодавець однозначної відповіді не дає. Дійсно, слово «інший» означає «ще який-небудь із ряду однорідних предметів, зовсім інакший» [36].

Отже, така структура побудови кодифікованого акта наштовхує на думку, що в системі заходів кримінально-правового характеру існують три групи:

- певні заходи, правове регулювання яких здійснюється розділами КК, що передують розділу XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру»;
- інші заходи кримінально-правового характеру (до яких, як уже зазначалося вище, віднесені примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація);
- заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Так само і не запропоновано в КК України легальної дефініції загального поняття «заходи кримінально-правового характеру», що залишає відкритим питання щодо стосунку обмежувальних заходів до заходів кримінально-правового характеру. З цього приводу, на нашу думку, можна виокремити три підходи:

- обмежувальні заходи є різновидом заходів кримінально-правового характеру;
- обмежувальні заходи – це окреме кримінально-правове явище (адже дійсно, структура КК України дає підстави припустити, що законодавець не відносить обмежувальні заходи до заходів кримінально-правового характеру, про що свідчить відведення для їх правового регулювання окремого розділу закону про кримінальну відповідальність, який передує розділу «Інші заходи кримінально-правового характеру»);

– можливо, законодавець несвідомо проігнорував зауваження Головного юридичного управління, і насправді обмежувальні заходи взагалі є категорією адміністративного права.

Для пошуку відповіді на це питання звернемося до доктрини кримінального права, де не лише запропоновані визначення поняття «заходи кримінально-правового характеру», а й відображені погляди щодо переліку таких заходів.

Так, зокрема, Н. О. Гуторова під заходами кримінально-правового характеру пропонує розуміти «встановлені кримінальним законодавством заходи, які застосовуються в разі вчинення передбаченого КК діяння, які полягають у погіршенні правового статусу особи» [37, с. 19]. Як бачимо, серед істотних ознак заходів кримінально-правового характеру вчена називає, по-перше, їх формальне закріплення, по-друге, їх застосування пов'язується із вчиненням кримінального правопорушення, і, по-третє, вони передбачають зміну статусу особи у гіршу сторону.

О. В. Козаченко хоча і визнає існування у правовій дійсності заходів кримінально-правового характеру, однак зазначає, що використана українським законодавцем мовна конструкція «заходи кримінально-правового характеру» є недостатньо вдалою, оскільки її застосування супроводжується значними складнощами. Так, під час визначення юридичної природи примусових заходів медичного характеру їх повна характеристика може бути представлена такою мовною конфігурацією: «заходи кримінально-правового характеру примусові заходи медичного характеру», яка є штучно складною і супроводжується тавтологією. Тож, на думку вченого, уявляється, що більш вдалим слід визнати термін «кримінально-правові заходи» [38, с. 30].

Натомість А. М. Ященко заходи кримінального характеру визначає як «засоби впливу, які передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення злочинного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значущих для людини прав і свобод,

або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання, чи навіть узагалі з її непритягненням до такої відповідальності і спрямовані на досягнення соціально корисних цілей» [39, с. 781]. Позитивним моментом такої дефініції є зазначення того, що заходи кримінально-правового характеру застосовуються не лише за вчинення злочинного діяння, а й такого, що зовні схоже на нього. Таке формулювання дозволяє віднести до заходів кримінально-правового характеру заходи, які застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, в яких відсутні суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення (наприклад, коли діяння вчинені неосудною особою, або особою до досягнення нею віку кримінальної відповідальності).

Для позначення аналогічного поняття І. І. Митрофанов використовує термін «засоби кримінально-правового впливу», тобто «засоби, що застосовуються до особи, яка вчинила передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), і полягають у передбаченій цим Кодексом негативній, справедливій і невідворотній оцінці (засудженні) вчиненого діяння та особи, що його вчинила, а також у необхідних випадках – у позбавленні чи обмеженні прав і свобод цієї особи» [40, с. 451].

Подібну термінологію застосовує і М. І. Хавронюк (за винятком того, що іменник «засоби» замінив на «заходи»), який до заходів кримінально-правового впливу відносив судимість, примусові заходи виховного характеру, крім випадків застосування їх до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; конфіскацію (вилучення) та знищення певних предметів, знарядь, сировини і матеріалів для їх виробництва [41, с. 6].

Натомість проєкт нового Кримінального кодексу України у своїй структурі містить книгу третю, яка називається «Про кримінально-правові заходи та їх застосування», до яких робочою групою з його розробки віднесено:

- покарання;

- звільнення від покарання;
- пробація;
- засоби безпеки;
- реституція і компенсація;
- конфіскація майна та вилучення речі;
- судимість;
- кримінально-правові засоби щодо юридичної особи.

Зокрема, до «засобів безпеки» віднесено поряд з примусовою психіатричною допомогою та оприлюдненням інформації про особу, яка вчинила злочин, і «обмежувальні засоби», що поділяються на заборони та обмеження права [42].

Звертає на себе увагу вживання авторами законопроекту іменника «засоби» замість традиційного «заходи». Звернувшись до академічного тлумачного словника української мови, помічаємо, що «заходи» в ньому розуміються як сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [43, с. 380], тобто пояснюється через поняття «засоби». Своєю чергою, засіб – це спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі [44, с. 326]. Очевидно, що категорія «заходи» є ширшою, оскільки охоплює «сукупність засобів». З огляду на це, а також того, що кримінально-правовий вплив на особу відбувається за допомогою чогось конкретного, наприклад, одного чи декількох обмежувальних засобів, Ю. Ковалик дійшов висновку, що використання у кримінально-правовій сфері саме термінів «засіб», «правові засоби» і тому подібних є обґрунтованим і правильним [45, с. 37]. Без сумніву, така думка має право на існування, однак у нашому дослідженні використовуватимемо звичний на сьогодні для вітчизняного законодавця термін – «заходи».

Досліджуючи вужче поняття – «інші заходи кримінально-правового характеру», деякі науковці пропонують розуміти їх як «передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної

особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечного діяння» [46, с. 514]. З огляду на час формулювання такого визначення автор враховує, що такі заходи можуть бути застосовані як до фізичних, так і до юридичних осіб. Крім того, у визначенні міститься важливе уточнення щодо суб'єкта, який уповноважений застосовувати такі заходи, яким є суд.

Своєю чергою О. В. Євдокімова під іншими заходами кримінально-правового характеру розуміє «примусові заходи, що передбачені в законі про кримінальну відповідальність, які застосовуються судом до фізичної особи у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки, передбачені у статтях Особливої частини КК, з метою усунення або запобігання подальшого деструктивного впливу з боку цієї особи на об'єкт кримінально-правової охорони» [47, с. 183]. Як звертає увагу вчена, однією з обов'язкових ознак «інших заходів» є те, що їх види фіксуються виключно у КК [47, с. 184]. Таку ознаку зазначають і інші вчені щодо заходів кримінально-правового характеру загалом. Не можемо не погодитися з такою думкою, адже вона повністю узгоджується з правовою нормою, відображеною у вже згадуваній ч. 3 ст. 3 КК України, яка вимагає, щоб кримінально-правові наслідки діяння визначалися лише законом України про кримінальну відповідальність.

Разом з тим сам факт текстуального закріплення тих чи інших заходів у КК України не надає їм статусу кримінально-правових, до заходів кримінально-правового характеру слід відносити лише ті, які за своєю суттю є кримінально-правовими. Звісно, штучне поміщення тих чи інших заходів до закону України про кримінальну відповідальність не може зробити їх кримінально-правовими, для цього вони мають бути такими за своєю природою.

Досить об'ємне за змістом визначення запропоноване А. М. Ященком, який визначає «інші заходи кримінально-правового характеру» як «передбачені кримінальним законом відмінні від покарання примусові, заохочувальні або такі, що застосовані на гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого провадження засоби впливу, що застосовуються судом до особи в разі вчинення

злочину або суспільно небезпечного діяння, а також для запобігання скоєнню нових злочинів чи діянь, зовні схожих на них, з метою відновлення доконфліктного стану порушених правовідносин, захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нових злочинів або суспільно небезпечних діянь через виправлення в окремих випадках порушників закону» [48]. Як бачимо, в ньому акцентовано увагу як на характер таких заходів (примус, заохочення, вияв гуманізму з боку держави), так і на їх мету.

На нашу думку, заходи кримінально-правового характеру – це заходи впливу, що примусово застосовуються до осіб у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, до яких, окрім власне покарання, належать і інші заходи, які доповнюють каральну дію покарання, або ж є альтернативою покарання, однак не замінюють його, оскільки вони не містять карального елемента.

Таке сформульоване нами визначення заходів кримінально-правового характеру передбачає віднесення до них і обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України. Так, виходячи з норми, закріпленої у цій статті, останні встановлюються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, стосовно засудженого, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання.

Натомість їх видами є:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати,

тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми [18].

Зазначимо, що багато представників науки кримінального права, які досліджували заходи кримінально-правового характеру після запровадження у вітчизняне законодавство обмежувальних заходів, відносять останні до таких заходів, не заглиблюючись у визначення їх співвідношення.

Разом з тим окремо варто зупинитися на питанні розмежування заходів кримінально-правового впливу та заходів адміністративно-правового впливу, оскільки саме до останніх Головне управління свого часу віднесло обмежувальні заходи, що і вважало перешкодою для доповнення КК України новим розділом «Обмежувальні заходи».

При цьому зауважимо, що предметом нашого дослідження вище стали «заходи кримінально-правового характеру», однак, очевидно, це лише складова частина більш широкого поняття – заходи кримінально-правового впливу, і саме це поняття перебуває на одному ступені узагальнення з поняттям «заходи адміністративно-правового впливу».

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що заходи правового впливу як загальногалузеве поняття містять у собі, крім власне заходів правового характеру, ще й інші елементи (наприклад, відповідну правову ідеологію, проведення правової політики тощо).

Натомість розмежувати заходи адміністративного впливу і заходи кримінального впливу досить важко, що пов'язано з єдиним призначенням як заходів кримінально-правового впливу, так і заходів адміністративно-правового впливу, що полягає в досягненні певного правового результату. Однак те, чим

вони без сумніву відрізняються, є коло суспільних відносин, на які поширюється їх правовий вплив. Так, якщо заходи кримінально-правового впливу (і заходи кримінально-правового характеру як один з їх різновидів) застосовуються у сфері кримінально-правових відносин, то заходи адміністративного впливу – у сфері адміністративних правовідносин. І, без сумніву, існування кримінально-правових відносин важко уявити без вчинення кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, подібного за своїми об'єктивними ознаками. Водночас адміністративно-правові відносини, зокрема, однак не виключно, виникають у ході застосування заходів адміністративного примусу, в тому числі адміністративної відповідальності [49, с. 71], що є наслідком вчинення адміністративного правопорушення.

Обмежувальні ж заходи застосовують у сфері кримінально-правових відносин – у ст. 91-1 КК України є чітка вказівка, що вони застосовуються лише до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (при цьому не будь-яке кримінальне правопорушення, а «злочин, пов'язаний з домашнім насильством»).

Здавалося б, на цьому можна було завершити дискусії щодо належності обмежувальних заходів до заходів кримінально-правового характеру, а відтак – і заходів кримінально-правового впливу, лише на тій підставі, що вони застосовуються у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, а не адміністративного. Своєю чергою слід зазначити, що і власне відмежування кримінальних правопорушень (які є суспільно небезпечними) від адміністративних правопорушень (які є суспільно шкідливими) є об'єктивно обумовленим. Так, суспільна небезпека того чи іншого діяння є його внутрішньою властивістю, об'єктивною ознакою, вона не залежить від волі будь-яких осіб, у тому числі і тих, що створюють норми права. Дійсно, кримінальне правопорушення є суспільно небезпечним не в силу того, що його склад закріплений законом про кримінальну відповідальність, навпаки, законодавець попередньо оцінює характер і ступінь суспільної небезпеки того чи іншого діяння, а вже потім ухвалює рішення про необхідність його криміналізації. Отже,

об'єктивна необхідність криміналізації суспільно небезпечних виявів домашнього насильства, поява в КК України кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, і визначає належність обмежувальних заходів, які застосовуються у зв'язку з їх вчиненням, до заходів кримінально-правового, а не адміністративного характеру.

На користь цього можна апелювати і на те, що в правовій науці не виникає жодних дискусій щодо належності штрафу до заходів кримінально-правового чи адміністративного-правового характеру. Так, штраф як адміністративне стягнення є заходом адміністративно-правового характеру, тоді як штраф як кримінальне покарання є заходом кримінально-правового характеру. Як адміністративний, так і кримінальний штраф є грошовим стягненням на користь держави. Лише характер протиправного діяння – кримінальне правопорушення чи адміністративне правопорушення, що зумовлює накладення штрафу, визначає його галузеву належність.

Вважаємо, ще одним аргументом, що обґрунтовує кримінально-правову належність обмежувальних заходів, є те, що питання про їх застосування виникає лише у зв'язку з попередньою кримінально протиправною поведінкою суб'єкта кримінального правопорушення. Хоча в КК України і зазначено, що вони застосовуються в інтересах потерпілого, однак правомірна поведінка не спричинила б і виникнення такого інтересу.

Необхідно зазначити і той факт, що питання про застосування обмежувальних заходів вирішується одночасно з призначенням покарання, звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання. Ці питання вирішуються на підставі норм КК України, а, отже, логічно, що застосування обмежувальних заходів має врегульовуватись нормами цього ж нормативно-правового акта [50, с. 90].

Показовим є і те, що вони застосовуються у судовому, а не адміністративному порядку. Останній, до речі, властивий заходам адміністративно-правового характеру, хоча деякі із заходів адміністративно-

правового характеру також застосовуються судом (так, для прикладу, такий адміністративно-запобіжний захід як перевірка документів не передбачає участі органу правосуддя).

Щобільше застосування подібних заходів до тих, які на сьогодні з урахуванням ст. 91-1 КК України іменуються обмежувальними, до їх запровадження законодавцем могло здійснюватися на підставі пп. 4, 5, 6 ч. 2 ст. 76 КК України (у редакції до запровадження обмежувальних заходів), де передбачалося, що на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки як виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою (п. 4); пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (п. 5); дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля (п. 6).

Звісно, мета цих додаткових обов'язків дещо відрізнялася від мети обмежувальних заходів і виявлялася в забезпеченні виправлення засудженого, втім подібність таких заходів не викликає сумніву.

Отож, якщо застосування подібних заходів раніше було регламентовано КК України, то цілком логічно, що нині вони також повинні відображатися саме в цьому нормативно-правовому акті.

Кримінально-правову природу обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, підтримує і А. М. Яценко, який зазначає, що «заходи щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу в аспекті протидії домашньому насильству можуть мати різну галузеву належність: кримінально-правову (обмежувальні заходи), кримінально-процесуальну (запобіжні заходи), адміністративно-правову або цивільно-правову (спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: терміновий заборонний або обмежувальний припис стосовно кривдника). Більшість з конкретних видів таких заходів, хоча і подібні за назвою в різних галузях права, але різні за своїми

змістовими ознаками. У зв'язку з цим їх слід розрізняти за підставою, метою, порядком і строком застосування, а також за суб'єктним складом контролю виконання» [51, с. 369].

Не розмірковуючи над питанням галузевої належності обмежувальних заходів, які на сьогодні передбачені ст. 91-1 КК України, на недоцільність їх формулювання саме в межах Загальної частини КК України, а не спеціального Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» звертав увагу В. В. Шаблистий, який вказав, що «основоположні канони вітчизняного кримінального права виходили з того, що Загальна частина КК України є своєрідною конституцією для застосування Особливої частини КК України: перша була основою для застосування другої. Фактично ст. 390-1 КК України за порушення норм Загальної частини передбачає кримінальну відповідальність за злочин, передбачений Особливою частиною. Маємо ситуацію, коли у Загальній частині КК України встановлено правила поведінки, санкціоновані та підтримувані державою, порушення яких є злочином» [52, с. 372–373].

На позиціях віднесення обмежувальних заходів до категорії кримінального права стоять багато зарубіжних законодавців, які норми щодо їх застосування формулюють в актах кримінального, а не адміністративного права.

Так, для прикладу, КК Республіки Польща подібним заходам знайшов місце в Главі V «Кримінальні заходи», де у ст. 39 зазначено перелік кримінальних заходів, до яких, зокрема, віднесено:

- заборона перебування в певних середовищах або місцях, спілкування з певними людьми, наближення до певних людей або залишення певного місця перебування без згоди суду (п. 2б);
- розпорядження тимчасово покинути приміщення, спільне з потерпілою стороною (п. 2д) [53].

Такі заходи не є новими для польського кримінального законодавства, щоби́льше – спостерігається тенденція, згідно з якою умови обмежень, що передбачають такі заходи, стають дедалі суворішими. Так, поправкою до КК

Республіки Польща від 20 лютого 2015 р. змінено зміст кримінального заходу, описаного в ст. 39 п. 26 КК Республіки Польща, згідно з якою «зобов'язання утримуватися від перебування в певних середовищах або місцях» замінено на «заборону перебування в певних середовищах або місцях». Таким чином, сутність цього заходу посилилася: якщо раніше засуджений міг знайти пояснення, чому саме він з'явився в конкретних середовищах або місцях, а відтак міг уникнути негативних юридичних наслідків, то з урахуванням нинішньої редакції цього кримінального заходу засуджений не може знайти обґрунтування для перебування в певних середовищах або місцях, така заборона є імперативною [54, с. 272].

Заходи кримінально-правового характеру, подібні до тих, що у вітчизняному законодавстві іменуються обмежувальними, також містяться в кримінальних кодексах Французької Республіки, Королівства Іспанія. Для справедливості зазначимо, що в деяких державах норми про обмежувальні заходи викладені в спеціальних законах щодо протидії домашньому насильству, а в деяких державах – в інших законодавчих актах, які не є спеціалізованими для боротьби з насильством у сім'ї (Швеція).

Незважаючи на те, що підходи законодавців щодо розміщення правових норм, що регулюють питання застосування обмежувальних заходів, відрізняються, вони є єдиними в тому, що законодавчі системи прагнуть врахувати потребу жертв домашнього насильства в безпеці, чого не можна досягти без інституту обмежувальних заходів.

Міжнародно-правові акти, хоча і не вказують на імперативну вимогу щодо відображення обмежувальних заходів саме в кримінальному законодавстві, одночасно і не відкидають їх кримінально-правову природу.

Так, у ст. 53 Стамбульської конвенції зазначаються позитивні зобов'язання держав-учасниць, а саме що її сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під

сферу застосування цієї Конвенції [26]. Розробників міжнародного документа не цікавить, в якому саме національному акті вони міститимуться, для них важливо, щоб вони були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву;
- виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;
- доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні.

А тому, на нашу думку, законодавець не довільно, а цілком виправдано цей інститут врегулював нормами КК України.

Головне управління також звертає увагу, що застосування обмежувальних заходів спрямоване не на реалізацію індивідуальної превенції, вони мають на меті убезпечити жертву насильства в сім'ї від правопорушника або його впливу, тобто запобігти продовженню чи повторенню такого насильства [33]. Погоджуємося, що обмежувальні заходи спрямовані на запобігання продовженню чи повторенню домашнього насильства, адже фактично, при застосуванні обмежувальних заходів до конкретної особи (а точніше тих, які закріплені п. п. 1-4), остання перебуває в умовах, які унеможливають вчинення нею нового кримінального правопорушення.

Що стосується власне поняття «індивідуальна превенція», то А. О. Йосипів визначає, що вона спрямовується щодо причин і умов конкретного злочинного вияву [55, с. 318]. Таке розуміння поняття «індивідуальна превенція» дає підстави стверджувати, що застосування обмежувальних заходів спрямоване на її реалізацію.

Однак варто враховувати той факт, що обмежувальні заходи (а саме ті, що передбачені п.п. 1-4) утримують засудженого від вчинення нових кримінальних

правопорушень не щодо невизначеного кола осіб, а лише щодо потерпілого від домашнього насильства. Такий вид індивідуальної превенції можна назвати «превенцією в інтересах конкретного потерпілого». І хоча в ст. 91-1 КК України і міститься вказівка на те, що обмежувальні заходи застосовуються в інтересах потерпілого, перелік обмежувальних заходів передбачає, що цей інтерес і прирівнюється до утримання засудженого від кримінально протиправної поведінки стосовно конкретного потерпілого. Натомість обмежувальний захід, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, спрямований на виховання засудженого.

Варто зупинитися на питанні власне можливості виконання заходами кримінально-правового характеру виховної функції. Зокрема, дискусійним у науці кримінального права є питання щодо можливості виконання кримінальним покаранням виховної функції, яка в КК України визначена як виправлення (ч. 2 ст. 50 КК України). Разом з тим деякі науковці піддають сумнівам здатність виконання покаранням виховної функції, аж до повного заперечення такої можливості [56, с. 193]. Це зумовлено, в тому числі, тим, що кримінальні покарання застосовуються виключно до деліктоздатних осіб, які в силу досягнення відповідного віку вже не піддаються вихованню. Здатність виховного впливу покарання нейтралізувати одні і формувати інші установки, почуття, звички зовсім не означає, що покарання здатне сформувати соціально розвинену повноцінну особистість, очевидно, покарання лише створює своєрідний фундамент для процесу подальшої ресоціалізації засудженого. Водночас, на нашу думку, заходи кримінально-правового характеру можуть виконувати виховну функцію, ця функція яскраво виявляється в такому обмежувальному заході як направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, суть якого і полягає в запобіганні та протидії домашньому насильству шляхом перевиховання кривдника, зміні його ставлення до такого явища.

Отже, значення інституту обмежувальних заходів полягає в тому, що, з одного боку, він сприяє запобіганню вчиненню нових кримінальних

правопорушень стосовно потерпілого від домашнього насильства; а з іншого боку, забезпечує виховний вплив на кривдника через надання відповідної допомоги в межах виконання програми для кривдників або пробаційної програми.

Щобільше інститут обмежувальних заходів спроможний зменшувати латентність кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Так, дійсно, успіх у подоланні ситуації домашнього насильства в конкретних сімейних або інших близьких відносинах залежить від волі жертви сімейного насильства, а точніше від її готовності заявити про свою проблему правоохоронним органам. Однак частка жертв, які можуть «винести» свою проблему за межі сім'ї, доволі мала, а ще менше можуть повідомити про неї в правоохоронні органи. Як наслідок – успішному вирішенню проблеми домашнього насильства заважає його латентність.

Латентність домашнього насильства обумовлена не тільки страхом жертви зізнатися у своїй проблемі, недовірою до правоохоронної системи, упевненістю в тому, що кривдник «виправиться», а й цілком обґрунтованими побоюваннями, що внаслідок заявлення про домашнє насильство винуватець завдасть ще більшої шкоди, бажаючи помститися. Усунути таку причину латентності і допомагають обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Принагідно зазначимо, що положення ст. 11 Стамбульської конвенції вимагають, аби держави – її сторони регулярно збирали відповідні дезагреговані статистичні дані про випадки всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції; а також підтримувати дослідження стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу її застосування, для вивчення його основних причин і наслідків, кількості випадків та рівня винесених вироків, а також ефективності заходів, ужитих для її виконання [26]. Разом з тим, на жаль, країни, які навіть ратифікували Конвенцію, ігнорують виконання цього зобов'язання та не публікують офіційну статистику щодо ефективності

застосування обмежувальних заходів стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство [57, с. 141].

На сьогодні така статистика не ведеться і в Україні, тож питання значення обмежувальних заходів поки що перебуває суто в доктринальній площині, про їх ефективність можна говорити теоретично, без оперування конкретними цифрами. Натомість показники застосування обмежувальних заходів, які наводяться в наукових дослідженнях, не завжди є повними, адже не враховують, що обмежувальні заходи застосовуються не лише щодо осіб, засуджених за ст. 126-1 КК України.

Повертаючись до питання «дислокації» обмежувальних заходів у структурі КК України, то, вважаємо, назва розділу «Інші заходи кримінально-правового характеру» є джерелом неоднозначного розуміння та не дозволяє чітко окреслити перелік заходів, які до них належать. Таке формулювання нашою думкою, що розділ «Інші заходи кримінально-правового характеру» є майже останнім у структурі КК України, що присвячений правовому регулюванню застосування заходів кримінально-правового характеру, що не виключає віднесення до таких і обмежувальних заходів, правове регулювання яких здійснюється розділом, що йде попереду. Водночас така логіка побудови Кодексу ставить під питання, наприклад, віднесення до заходів кримінально-правового характеру застосування примусових заходів виховного характеру у разі звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК України, яка розміщена в подальшому розділі XV.

Видається, більш правильним було б використовувати словосполучення «інші заходи кримінально-правового характеру» як збірне поняття, що позначає всі заходи кримінально-правового характеру, передбачені законом про кримінальну відповідальність, крім покарання, однак не для формулювання назви розділу КК України, який на сьогодні охоплює лише деякі з таких заходів.

Що ж стосується проблеми структурної організації норм щодо обмежувальних заходів у КК України, ми поділяємо позицію законодавця

стосовно відведення для їх правового регулювання окремого розділу, не групуючи всі інші заходи кримінально-правового характеру в межах єдиного розділу. На нашу думку, такий підхід до побудови КК України є виправданим. Як справедливо зауважується в літературі, спеціальне створення ще одного окремого розділу в кримінальному законі, тобто такого, де б об'єднувалися всі заходи кримінально-правового характеру, виглядатиме достатньо штучним, крім суто зовнішнього, механістичного поєднання положень, важко буде виявити логіку в необхідності цього кроку [58, с. 250].

Таким чином, система кримінально-правової протидії домашньому насильству не може бути завершеною без існування обмежувальних заходів. Адекватний стримувальний ефект у сфері протидії домашньому насильству може бути забезпечений лише реалізацією поряд з покаранням або замість нього альтернативних, інших заходів кримінально-правового характеру. Цивілізований світ вважає, що виключно таким чином можна захистити право людини на свободу від насильства. У зв'язку з цим регламентація обмежувальних заходів саме в КК України не може викликати особливих заперечень [59, с. 175]. Ми встановили, що обмежувальні заходи є складовою ширшого поняття – заходів кримінально-правового характеру, під якими ми розуміємо заходи впливу, що примусово застосовуються до осіб у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, до яких, окрім власне покарання, належать і інші заходи, які доповнюють каральну дію покарання, або ж є альтернативою покарання, однак не замінюють його, оскільки вони не містять карального елемента. А якщо точніше, обмежувальні заходи належать до категорії «інших заходів кримінально-правового характеру» як збірного поняття, що позначає всі заходи кримінально-правового характеру, передбачені законом про кримінальну відповідальність, крім покарання. Обмежувальні заходи, які доповнюють інші заходи кримінально-правового характеру та взаємодіють з ними, здатні більш ефективно забезпечувати захист таких важливих сімейних відносин від протиправних посягань.

1.3. Історико-правовий аналіз законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство в Україні

Сім'я є унікальним соціальним інститутом, що вирізняється своєю стабільністю, який існував у найдавніші часи, і продовжує залишатися звичним буденним явищем і для сучасного суспільства. Сім'я існує стільки, скільки існує саме людство, хоча уклади сімейного життя протягом років змінювалися, і відзначалися різноманіттям у різних частинах планети.

Як справедливо зазначає Б. Головкін, у сімейно-побутовій сфері відбувається ретрансляція об'єктивної реальності і формується проєкція ймовірного майбутнього найважливіших суспільних інститутів, оскільки сімейно-побутова сфера відбиває внутрішній стан суспільства [60, с. 6]. Саме тому «вчорашній» стан уваги держави на вияви насильства у сімейних та близьких до них відносинах впливає на благополуччя суспільства сьогодні. Це, своєю чергою, актуалізує проведення історико-правового аналізу законодавства про кримінально-правові заходи реагування на домашнє насильство.

Не важко помітити, що у процесі своєї еволюції сім'я відчуває на собі вплив не лише внутрішній, а й зовнішній, у тому числі пов'язаний із втручанням держави у сімейні відносини, який у різні часові періоди був неоднаковим. Зародження на теренах української держави кримінально-правових заходів реагування на вияви насильницьких відносин у сім'ї спостерігалось ще в Давньоруській державі, де кримінальне право передбачало відповідальність за насильство, в тому числі і домашнє.

Суттєву роль у розвитку регулювання сімейних відносин відіграло хрещення Русі, а в подальшому церква здійснювала відчутний вплив на інститут сім'ї та сприяла закріпленню домінантної влади чоловіка і батька в сім'ї та обмеження прав жінок.

Загалом у часи Київської Русі (IX–XII ст.) використання морального та фізичного насильства для регулювання відносин між людьми значною мірою

пояснювали сувору практику покарань щодо жінок. При цьому церква створює різні норми канонічного права, маючи за мету зосередити у своїх руках репресивні засоби боротьби з порушенням моралі, зокрема у сімейно-шлюбних відносинах. Канонічне право, що мало за мету зміцнення сім'ї, чільну роль чоловіка в родині, породжувало безправне, практично рабське становище жінок [61, с. 109].

Актами кримінального законодавства, що діяли на значній території України з XVI ст. до початку XIX ст., стали три Статути Великого Князівства Литовського – 1529, 1566 і 1588 років, які мали практично перехідне положення від «Руської Правди» до поширення на всій території України чинності російського законодавства. Більшу частку злочинів цього періоду, що вчинялися жінками проти особистості, становили саме посягання на життя чоловіка, які відносилися до тяжких, і, відповідно, супроводжувалися суворими покараннями [62, с. 133].

Домінантна влада чоловіка і батька в сім'ї та обмеження прав жінок, зокрема, знайшли відображення в пам'ятці права 1649 року – Соборному Уложенні, що застосовувалося і на українських землях (на території Гетьманщини, Слобідської України, а пізніше – на територіях, що увійшли до Російської імперії), і містило кримінально-правові норми, спрямовані на запобігання насильству в сім'ї. Так, за вбивство свого чоловіка до дружини застосовували смертну кару: «А будет жена учинит мужу своему смертное убийство, или окормит его отравою, а сыщется про то допряма, и ея за то казнити, живу окопати в землю, и казнити ея такою казнею безо всякия пощады, ... и держати ея в земле до тех мест, покамест она умрет» [63]. Така сувора відповідальність для жінок, що вбивали своїх чоловіків, наставала навіть тоді, коли прохання її не карати висловлювали діти чи інші родичі потерпілого. Натомість норми, яка б аналогічно захищала життя жінок від насильства з боку чоловіків, в Уложенні не містилося.

Принагідно зазначимо, що Соборне Уложення 1649 року містило й інші кримінально-правові норми, які реагували за насильницькі злочини проти членів сім'ї. Зокрема, смертна кара передбачалася для дітей, що вбивали батька чи матір; якщо ж батько чи матір вбивали свою дитину, покарання не було настільки суворим: «посадить в тюрьму на год, а отсидев в тюрьме год, приходити им к церкви Божии, и у церкви Божии объявляти тот свой грех всем людем в слух. А смертию отца и матери за сына и за дочь не казнити» [63]. Для тих дітей, які будуть «грубыя речи говорить», «з дерзости рукою зашибет», «животы пограбят насильством, или не почитаючи отца и матеръ, и избываяючи их, учнут на них извещать какия злыя дела, или которой сын или дочь отца и мать при старости не учнет почитать и кормить и ссужать их ничем не учнут», також передбачалася відповідальність за окремими нормами.

Історичний етап, який дещо змінив ставлення суспільства того часу, був пов'язаний з епохою Просвітництва, що, однак, не вніс значні зміни до нормативних актів, які регулюють відносини членів сім'ї і не змінив кардинально ставлення до насильства в сім'ї та родинному колі. Лише у кінці XVIII – початку XIX століть сильний вплив Заходу відобразився на всіх сферах суспільного життя, відтак, тілесні покарання, застосовувані в сім'ї, вважалися неприпустимими і замінювалися іншими формами впливу. Гуманізація виховання знайшла своє відображення в деяких нормативно-правових актах середини XIX століття. Зокрема, в 1845 році було ухвалено «Уложення про покарання кримінальні та виправні», в якому один з розділів був присвячений злочинам, скоєним членами сім'ї – «Про злочини проти прав сімейних». Зокрема, вперше передбачалися злочини у вигляді насильницьких діянь батьків і осіб, які їх замінюють, проти неповнолітніх дітей, за що передбачалося покарання у вигляді тюремного ув'язнення [64, с. 28–29].

Натомість радянський період історії негативно вплинув на стан протидії домашньому насильству. Загалом державний апарат повністю усунув церкву як елемент суспільства від можливості впливати на розвиток сімейних відносин, а

традиційні сімейні цінності були витіснені на периферію суспільно значущих пріоритетів. Як наслідок, захищеність від виявів домашнього насильства забезпечувалася неналежним чином, що, між іншим, зумовлювалося відсутністю дієвих кримінально-правових заходів, вияви домашнього насильства розглядалися як приватні питання сім'ї, які не потребують стороннього втручання.

Дійсно, домашнє насильство – це серйозна соціальна проблема, яка існувала здавна. Однак, на жаль, роками ця проблема замовчувалася, і боротися з нею правовими засобами не уявлялося ні можливим, ні доцільним, оскільки насильство в сім'ї вважалося приватною справою її членів.

Відкрито у світі заговорили про домашнє насильство та взагалі визнали його проблемою лише в ХХІ столітті – з цього часу це питання постало особливо гостро в суспільстві, і, що особливо важливо, боротися з таким явищем почали в законодавчій площині. Зі змінами в суспільній свідомості прийшло розуміння, що проблема домашнього насильства має таке ж суспільне значення, як і будь-яке інше насильство над особою, для боротьби з яким застосовуються як адміністративно-правові, так і кримінально-правові механізми. До цієї проблеми прикута увага світового співтовариства, майже у всіх державах світу створюються різні громадські організації, органи державної влади більшості країн також не оминають цієї проблеми.

Подібний стан речей спостерігався і в нашій державі – на момент здобуття нашою державою незалежності проблема домашнього насильства не була в центрі інтересів суспільства. Означена тема фактично ігнорувалася, що було зумовлено різноманітними причинами, зокрема і через спотворене уявлення про нормальні сімейні відносини, сприйняття насильницьких відносин у колі близьких осіб як нормальних. Однак на початку 2000-х років ситуація кардинально змінилася і ця проблема почала обговорюватися в засобах масової інформації, чому слід завдячувати, зокрема, активній позиції правозахисних жіночих організацій, які зуміли звернути увагу на вплив цієї проблеми як на благополуччя окремо взятих людей, так і на суспільство загалом.

У цей же час почала створюватися мережа установ, які надавали різнопланову допомогу жертвам домашнього насильства, шляхом здійснення медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, надання їм юридичних консультацій, так і проведення корекційної роботи з тими, хто до нього вдається. Завдяки роботі працівників таких центрів психологічна наука збагатилася знаннями про соціально-психологічні аспекти домашнього насильства, дозволила визначити його види, виявити закономірності розвитку циклів сімейного насильства. Однак у рази менше уваги приділялося дослідженню правових аспектів цієї проблеми. Разом з тим саме право з арсеналом своїх засобів здатне дієво протидіяти випадкам домашнього насильства, а у разі, коли воно мало місце – ефективно захистити жертву домашнього насильства та покарати кривдника.

Лише відносно нещодавно законодавець зважив на особливості домашнього насильства та дійшов висновку, що боротися з ним варто, враховуючи його специфіку, що було об'єктивовано у відповідному законодавстві. І хоча історія розвитку сучасних кримінально-правових заходів реагування на домашнє насильство в Україні налічує не так багато років, її вивчення заслуговує на увагу. В історичній ретроспективі змінюються уявлення як про це діяння, так і про заходи кримінально-правового реагування на нього.

Загалом досвід зарубіжних держав демонструє, що для норм у сфері запобігання та протидії домашньому насильству вони відводять або спеціальні закони про домашнє насильство, або вміщують такі норми в галузевому законодавстві. Україна ж обрала перший шлях.

Так, першим законодавчим актом у незалежній Україні, який мав на меті профільно запобігати випадкам домашнього насильства, був Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III.

Привертає на себе увагу той факт, що він оперував не поняттям «домашнє насильство», а поняттям «насильство в сім'ї», під яким розумілися будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують

конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [65].

Загалом вивчення як вітчизняних правових джерел, що ухвалювалися в різні часові періоди, так і наукової літератури, демонструє відсутність сталої термінології для позначення цього явища. Очевидно, що поняття «домашнє насильство» є поняттям ширшим від поняття «насильство в сім'ї», за колом осіб, на кого спрямовуються насильницькі дії. Принагідно зазначимо, що в початковій редакції вищезазначеного Закону в ньому не розкривалося поняття «член сім'ї», що не сприяло єдиному розумінню власне поняття «насильство в сім'ї». Цей недолік пізніше було усунуто, до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» було внесено зміни, де було розкрито, що членами сім'ї в розумінні Закону вважалися:

- особи, які перебувають у шлюбі;
- особи, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою;
- їхні діти;
- особи, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- родичі прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

Зрозуміло, що поза захистом цього Закону залишалися окремі особи, відносини яких з насильником є близькими, це, зокрема, стосується колишнього подружжя.

Однак уже тоді законодавець виходив з множинності виявів домашнього насильства – насильства у фізичній, сексуальній, психологічній чи економічній формах. Підставою для такої класифікації був спосіб вчинення насильства, тоді як з позиції конкретного предмета впливу форми можна спростити до двох – фізичного (вплив на «тіло» особи) і психологічного (вплив на психіку).

Що стосувалося власне кримінально-правових норм, які мали бути виявом правового реагування на домашнє насильство, то в Законі України «Про

попередження насильства в сім'ї» їх було небагато. У ст. 15, зокрема, містилася згадка, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону. Як бачимо, ця норма є бланкетною, і, між іншим, відсилає до КК України як єдиного закону про кримінальну відповідальність.

Однак сам КК України відповідальність за злочини, вчинені стосовно членів сім'ї, жодним чином не диференціював у порівнянні з кримінальною відповідальністю за аналогічні діяння, вчинені стосовно сторонніх осіб.

Щобільше деякі вияви домашнього насильства, які на сьогодні є кримінально караними, взагалі не передбачали настання кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачав можливість застосування до кривдників захисного припису на підставі ст. 13, у тому числі у разі вчинення насильства, що підпадає під ознаки кримінально караного діяння. Так, ч. 1 цієї статті сформульована таким чином, що особі, яка вчинила насильство в сім'ї, після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, працівниками уповноважених підрозділів органів Національної поліції за погодженням з начальником відповідного органу Національної поліції і прокурором може бути винесений захисний припис [65], а ч. 2 уточнює, що захисний припис не підлягав погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

При цьому захисний припис передбачав можливості заборон для кривдника вчиняти певні дії стосовно жертви насильства, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;

- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї [65].

Цікаво також і те, що з ухваленням цього нормативно-правового акта законодавець ввів у правове поле поняття «віктимна поведінка», під якою розумів поведінку потенційної жертви насильства в сім'ї, що провокує насильство в сім'ї [65]. Таке визначення не давало можливості однозначно з'ясувати зміст віктимної поведінки, однак відсутність вказівки на те, що така поведінка обов'язково має бути асоціальною, або принаймні протиправною, а так само умисною, наштовхувало на думку, що законодавець фактично прирівняв її до провокативної поведінки. При цьому законодавець вирішив обмежити дію цього терміна виключно в площині адміністративного права, не надаючи віктимній поведінці жодного кримінально-правового значення. Такий висновок можна зробити на підставі тієї обставини, що по суті єдиним правовим наслідком допущення особою віктимної поведінки визнавалося повноваження служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх виносити офіційне попередження про неприпустимість такої поведінки щодо насильства в сім'ї, за умови, що вона мала систематичний характер і внаслідок неї створюється ситуація, що може призвести до вчинення насильства в сім'ї. Загалом інститут віктимності в такому вигляді не був сприйнятий ані суспільством, ані суб'єктами, які уповноважені виносити попередження про неприпустимість віктимної поведінки, і, як наслідок, був ліквідований на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» [66].

Однак його існування свого часу пожвавило наукову дискусію щодо доцільності оновлення кримінального законодавства в напрямку пом'якшення

покарання для осіб, які вчинили злочини через систематичне насильство у сім'ї, яка отримала новий виток розвитку під час обговорення законопроекту № 4952 від 12.07.2016, яким, між іншим, планувалося передбачити можливості для захисту осіб, що вчинили злочин під впливом складної життєвої ситуації, викликаной у тому числі домашнім насильством [67].

Варто також зупинитися і на кримінально-процесуальних аспектах реагування на випадки домашнього насильства, адже недоліки процесуального законодавства можуть стати перешкодою для притягнення винних до кримінальної відповідальності, а відтак, навіть найдосконаліше кримінальне законодавство може залишитися «мертвим».

Порівнюючи положення КПК України 1960 року та 2012 року, помічаємо, що законодавець не лише підтвердив свою позицію щодо належності багатьох виявів домашнього насильства до справ приватного обвинувачення, а й посилив таку тенденцію, що, однак, не сприяло викоріненню проблеми домашнього насильства, яка розглядалася приватною справою сім'ї. Так, ст. 27 КПК 1960 року визначала перелік злочинів, справи за якими порушувалися лише за скаргою потерпілого, якому і належало право підтримувати обвинувачення. І лише як виняток, коли через залежність від обвинуваченого чи з інших причин потерпілий не міг захистити свої законні інтереси, прокурор порушував справу за власною ініціативою [68].

Своєю чергою ст. 477 КПК України 2012 року на момент ухвалення Кодексу виокремлювала три групи, на той час злочинів, провадження щодо яких здійснювалося у формі приватного обвинувачення, залежно від відносин між потерпілим і суб'єктом кримінального правопорушення:

- злочини, вчинені будь-яким суб'єктом;
- злочини, вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;
- злочини, вчинені іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого [69].

Останні переважно є такими, що охоплюються поняттям «домашнє насильство», і перелік таких злочинів був доволі широким.

Міжнародне співтовариство в питаннях усвідомлення всієї гостроти і важливості проблем домашнього насильства та правового реагування на нього на кілька кроків випереджає українське суспільство та законодавця. Акти міжнародного права демонструють прагнення світової спільноти виробити єдину систему запобігання такому насильству і захисту його жертв. Важливою складовою цієї системи є правове забезпечення кримінально-правових заходів реагування на вияви домашнього насильства.

Так, на запобігання виявам насильства спрямована значна частина міжнародних актів (зокрема, «духом» неприпустимості будь-яких виявів насильства пронизана Загальна декларація прав людини 1948 року [70]).

На початку 1990-х років почали ухвалюватися документи, спрямовані на боротьбу з насильством, що має гендерне забарвлення. Зокрема, 1993 року Організацією Об'єднаних Націй ухвалено Декларацію викорінювання насилля щодо жінок, норми якої забороняють усі види насильства стосовно жінок у різних сферах суспільного життя (у сім'ї, на роботі, в державі загалом).

Так, Декларація проголошує, що жінки мають рівні права у здійсненні і захисті всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській і будь-яких інших сферах, зокрема:

- а) право на життя;
- б) право на рівність;
- в) право на свободу та особисту недоторканність;
- г) право на рівний захист відповідно до закону;
- д) право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі;
- е) право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я;
- ж) право на справедливі і належні умови праці;
- з) право не піддаватися тортурам і іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки чи покарання [71].

Свого часу Організацією Об'єднаних Націй було розроблено і Модельне законодавство про насильство в сім'ї у формі рекомендацій. Його метою, як зазначається в преамбулі документа, є подолання недосконалості існуючого кримінального і цивільного законодавства та/або вдосконалення існуючих законів про насильство в сім'ї, під яким розуміються всі насильницькі дії фізичного, психологічного та сексуального характеру стосовно жінок, вчинені на підставі статевої ознаки, особою або особами, які пов'язані з ними сімейними і близькими стосунками, від словесних образ і погроз до важких фізичних побоїв, викрадення, погрози каліцтвами, залякування, примус, переслідування, словесні образи, насильницьке або незаконне вторгнення в житло, підпал, знищення власності, сексуальне насильство, зґвалтування в шлюбі, насильство, пов'язане з посагом або викупом нареченої, каліцтва геніталій, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство стосовно хатніх робітниць, і спроби здійснити такі акти [72]. Як бачимо, сімейне насильство в документі зводилося до насильства лише щодо жінок, з якими кривдник пов'язаний сімейними і близькими стосунками, залишаючи поза увагою можливість виступати жертвою насильства чоловіків.

Новітній погляд на боротьбу з домашнім насильством було втілено в положеннях Стамбульської конвенції 2011 року, яка містила низку прогресивних вимог у порівнянні з тогочасним вітчизняним законодавством.

Ухвалення Стамбульської конвенції пожвавило наукову дискусію у вітчизняних наукових колах щодо найбільш вдалого шляху впровадження концепції криміналізації сімейного насильства у КК України, у результаті якої було сформульовано три альтернативи:

а) доповнення КК України (за аналогією з КУпАП України) окремим складом злочину, який би передбачив кримінальну відповідальність за вчинення суспільно небезпечних дій, що складають насильство в сім'ї;

б) виокремлення складів злочинів, вчинених внаслідок насильства в сім'ї та стосовно дітей, в окремий розділ КК України «Злочини проти сім'ї та дітей», що дозволить спростити кваліфікацію таких злочинів;

в) доповнення найбільш поширених складів злочину, які можуть бути вчинені внаслідок сімейного насильства, кваліфікувальною ознакою, що нею виступає вчинення того чи іншого злочину особою, яка є членом сім'ї потерпілого, а також доповнення ст. 67 КК України, що передбачає вичерпний перелік обставин, які обтяжують покарання, такою обставиною, як «вчинення злочину особою, яка є членом сім'ї потерпілого» та надання суду можливості враховувати таку обставину як обтяжувальне покарання залежно від обставин справи. Саме такий шлях, на думку багатьох дослідників, має бути пріоритетним для України, оскільки сприяв би найбільш повному врахуванню особливостей домашнього насильства при диференціації кримінальної відповідальності за злочинну поведінку особи, яка вчинила насильство в сім'ї [73, с. 52–53].

Однак, як показала історія, вітчизняний законодавець поєднав перший і третій варіанти криміналізації діянь, що вчиняються в колі сім'ї.

В Україні спроба ратифікації цього міжнародного документа мала місце в 2016 році (у Верховній Раді було зареєстровано відповідний законопроект № 0119 від 14.11.2016 [74]), однак до логічного завершення цей процес так і не дійшов. Замість ратифікації Стамбульської конвенції було ухвалено оновлений Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також одночасно було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Успіхом ратифікаційний процес увінчався лише 2022 року.

Дійсно, велике значення для правового забезпечення запобігання домашньому насильству мало ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII, яким, між іншим,

змінено об'єкт, на запобігання і протидію якому зосереджена державна політика, з «наси́льства в сім'ї» на «домашнє насильство». Більш детально на етимологічне значення слова «домашнє» в такому понятті ми звернемо увагу в подальших розділах роботи, досліджуючи суб'єкти, до яких застосовуються обмежувальні заходи.

Щобільше Законом запроваджено можливості застосовувати термінові заборонні приписи та обмежувальні приписи щодо кривдників.

Так, термінові заборонні приписи виносяться у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи, їх мета полягає в негайному припиненні домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення [21].

Терміновий заборонний припис передбачає можливість вжити один або кілька заходів, перелік яких є вичерпно визначений ч. 2 ст. 25 Закону, а саме:

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Оперативність заходів, що передбачаються таким приписом, досягається тим, що вони застосовуються в позасудовому порядку, оскільки суб'єктами, уповноваженими їх виносити, є відповідні підрозділи органів Національної поліції України. Разом з тим строк дії таких приписів є обмеженим, максимальна тривалість його становить 10 діб. Важливо, що ініціатором застосування термінових заборонних приписів не обов'язково має бути потерпіла особа, адже вони можуть бути винесені за власною ініціативою працівником органу Національної поліції України, якщо результати оцінки ризиків вкажуть на їх необхідність.

Положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не уточнюють сферу застосування термінових заборонних приписів –

а саме, чи має значення характер діяння, в якому виражається домашнє насильство – заборонено воно нормами адміністративного чи кримінального права. Більш детальний аналіз цього нормативно-правового акта дає підстави зробити припущення, що не має значення, ознаки складу адміністративного або кримінального правопорушення мали місце в діяннях кривдника, головною умовою застосування таких приписів є існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи внаслідок вчинення домашнього насильства, а мета пов'язана з його негайним припиненням, недопущенням у майбутньому його продовження чи повторення.

Доводить таке припущення ч. 7 ст. 25, яка уточнює, що дія припису припиняється в разі обрання щодо кривдника запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні, оскільки в такому випадку потреба в заходах, передбачених терміновим приписом, відпадає.

Аналогічна норма міститься в Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, затвердженого наказом МВС України від 01 серпня 2018 року № 654 [75].

Отже, терміновий захисний припис, безсумнівно, є кримінально-правовим заходом реагування на домашнє насильство, хоча і застосовується в адміністративному порядку.

Серед інших спеціальних заходів протидії домашньому насильству варто згадати обмежувальний припис, який запроваджений ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що застосовується до особи, яка вчинила домашнє насильство, і спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи [21].

Порівняно з терміновим заборонним приписом перелік заходів, що застосовуються до кривдника на його підставі, є дещо ширшим, і передбачає тимчасове обмеження прав або покладення обов'язків у виді:

- 1) заборони перебування в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборони наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборони особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборони вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [21].

Строк дії таких заборон та обмежень варіюється залежно від ступеня вірогідності вчинення насильства щодо потерпілого і встановлюється від одного до шести місяців, а за наявності підстав може бути продовжено ще на строк не більше шести місяців. З огляду на це законодавець передбачив судовий порядок їх застосування.

Однак такий захід протидії домашньому насильству не є кримінально-правовим, застосовується лише у випадках, коли кримінальне провадження щодо кривдника не розпочинається, у протилежному ж випадку згідно з ч. 10 ст. 26 перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, встановлюються КК України та КПК України відповідно [21].

Між іншим, ст. 55 Стамбульської конвенції вимагає від її сторін забезпечити, аби розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35 (Фізичне насильство), 36 (Сексуальне

наси́льство, в тому числі зґвалтування), 37 (Примусовий шлюб), 38 (Каліцтво жіночих геніталій) та 39 (Примусовий аборт та примусова стерилізація) цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу [26]. Така норма, однак, і сьогодні не до кінця втілена в українському законодавстві: хоча відносно кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, діє виняток, що воно не може бути закрито у разі відмови потерпілого від обвинувачення, кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством на сьогодні і досі належать до справ, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення з усіма іншими наслідками, що з цього витікають. На вирішення такої проблеми спрямований законопроект № 9093 від 13.03.2023 [76].

Вагомим кроком у напрямку регламентування кримінально-правових та кримінально-процесуальних заходів реагування на домашнє насильство в Україні стала поява Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

Саме на його підставі ст. 194 КПК України було доповнено новою частиною 6, де зазначено, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених ч. 5 цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточення, направлення для проходження програми для кривдників [68].

Не важко помітити, що такі заходи є подібними до заходів, що застосовують на підставі обмежувальних приписів згідно зі ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», принаймні мають однакову спрямованість – обмежити подальший вплив кривдника на потерпілого, і майже повністю збігаються з обмежувальними заходами, перелік яких визначений ст. 91-1 КК України. Існування кримінально-процесуальних та кримінально-правових правообмежень і обов'язків кривдників є логічним, вони гарантують безперервну безпеку потерпілого.

Крім того, у зв'язку з ухваленням цього Закону в КПК України з'явилося нове тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом – правом на володіння та носіння зброї, змінено і перелік справ приватного обвинувачення. Нововведенням є і умова про можливість укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

Що ж стосується сфери кримінального права, то із введенням у дію Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» з метою реалізації положень Стамбульської конвенції вітчизняне кримінальне законодавство запропонувало комплексний підхід до

протидії домашньому насильству, який не вичерпується запровадженням інституту обмежувальних заходів та конструюванням у структурі закону України про кримінальну відповідальність окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство».

Так, як уже зверталася увага в першому підрозділі роботи, є і ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК України, які передбачають відповідальність за зґвалтування і сексуальне насильство відповідно, якщо вони вчинені щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

І загалом сам факт вчинення кримінального правопорушення (а не обов'язково систематичних насильницьких дій) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, законодавець розглядає як обставину, що обтяжує покарання.

Також КК України було доповнено новою статтею 390-1, яка встановила кримінальну відповідальність за умисне невиконання обмежувальних заходів, умисне невиконання обмежувальних приписів, умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом.

Отже, тривалий час уже в незалежній Україні вітчизняне законодавство не розмежовувало кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинене проти сторонньої особи, і за правопорушення проти члена сім'ї, адже не було спеціальних норм щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство чи насильство як ознаки кваліфікації чи обставин, що обтяжують покарання. Однак на порядку денному постало питання зміни ставлення до проблеми домашнього насильства, визнання її існування на державному рівні, ухвалення оновленого закону про запобігання та протицію домашньому насильству, забезпечивши його реалізацію, адже лише за таких умов держава може отримати значний приріст здорового населення, якого гостро потребує.

Українська модель запобігання та протидії домашньому насильству вдосконалювалася поступово шляхом ухвалення відповідних нормативно-правових актів. Водночас питання офіційного закріплення системи кримінально-правових заходів запобігання (протидії) домашньому насильству протягом тривалого часу залишалося невирішеним. Доповнення, внесені до КК України, є результатом адаптації кращих міжнародних практик, покликаних закласти міцний фундамент щодо застосування адекватних кримінально-правових заходів подолання домашнього насильства [77].

На теперішній час насильницькі посягання щодо членів сім'ї та інших близьких осіб утворюють відносно самостійний блок кримінальних правопорушень, який характеризується внутрішньою єдністю і обумовлений соціально-психологічним механізмом кримінально протиправної поведінки, і, як буде доведено в подальших підрозділах роботи, іменуються в КК України «злочини, пов'язані з домашнім насильством». Разом з тим погоджуємося з законодавцем, що лише закріплення відповідних складів кримінальних правопорушень і поява обтяжувальних обставин є недостатнім для забезпечення дієвості кримінально-правового запобігання та протидії виявам домашнього насильства.

Висновки до розділу 1

1. Домашньому насильству властиві ознаки, які якісно відрізняють його від аналогічних правопорушень, вчинених щодо потерпілого незнайомою йому особою. Так, офіційні дані про домашнє насильство завжди є заниженими, що не дозволяє отримати повного уявлення про справжній масштаб проблеми, оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, мають високий рівень латентності. Інша ознака – як правило, систематичність, продовжуваність протягом тривалого часу, може складатися з повторюваних інцидентів різних видів насильства. Жертвами такого насильства стають найбільш беззахисні

категорії громадян, а кривдниками – особи з найближчого оточення. Також домашнє насильство призводить до багатьох негативних супутніх наслідків. З огляду на це правильним є диференційований підхід до кримінально-правового забезпечення протидії домашньому насильству.

2. Засобами протидії домашньому насильству в КК України є: встановлення окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК України); кваліфікувальна ознака для деяких складів кримінальних правопорушень «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; закріплення в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України обставини, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; можливість застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, обмежувальних заходів.

3. Заходи кримінально-правового характеру – це заходи впливу, що примусово застосовуються до осіб у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, до яких, окрім власне покарання, належать і інші заходи, які доповнюють каральну дію покарання, або ж є альтернативою покарання, однак не замінюють його, оскільки вони не містять карального елемента. Таке сформульоване нами визначення заходів кримінально-правового характеру передбачає віднесення до них і обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.

Аргументами, що обґрунтовують кримінально-правову належність обмежувальних заходів, є те, що вони застосовуються лише до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, питання про їх застосування виникає виключно у зв'язку з попередньою злочинною поведінкою суб'єкта кримінального правопорушення та вирішується одночасно з призначенням покарання, звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, застосовуються у

судовому, а не адміністративному порядку. Щобільше застосування подібних заходів раніше було регламентовано КК України (пп. 4, 5, 6 ч. 2 ст. 76 КК України), відтак цілком логічно, що нині норми про застосування обмежувальних заходів повинні відображатися саме в КК України.

4. Що ж стосується проблеми структурної організації норм щодо обмежувальних заходів у КК України, ми поділяємо позицію законодавця стосовно відведення для їх правового регулювання окремого розділу, не групуючи всі інші заходи кримінально-правового характеру в межах єдиного розділу. На нашу думку, такий підхід до побудови КК України є виправданим.

5. Тривалий час уже в незалежній Україні вітчизняне законодавство не розмежовувало кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинене проти сторонньої особи, і за правопорушення проти члена сім'ї, адже не було спеціальних норм щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство чи насильство як ознаки кваліфікації чи обставин, що обтяжують покарання. Українська модель протидії домашньому насильству вдосконалювалася поступово шляхом ухвалення відповідних нормативно-правових актів.

Положення цього розділу було відображено в таких наукових працях дисертанта:

1) Висоцька Н. В. Правова природа обмежувальних заходів, закріплених ст. 91-1 КК України, та їхнє місце в акті кримінального законодавства. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2020. № 1 (15). С. 85–93; 2) Висоцька Н. В. Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). С. 24–31.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство

Кримінальне законодавство України, як уже було зазначено, містить різний за своєю природою, змістом і цілями арсенал заходів кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, одним з яких є обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, правовому регулюванню застосування яких присвячено окрему ст. 91-1 КК України. Обмежувальні заходи при цьому не є видом покарання, а являють собою специфічну категорію, передбачену кримінальним законом [78, с. 23].

Утім, як відомо, жодна норма кримінального права, як і права загалом, не існує ізольовано, а тому існує необхідність доктринального розуміння поняття обмежувальних заходів, заснованого на комплексному дослідженні чинного кримінального законодавства.

Найбільш ефективним, а отже, найбільш прийнятним засобом подолання негативних наслідків множинності та суперечливості визначення обмежувальних заходів та підходів до нього є виокремлення і розгляд його найважливіших ознак. Безперечно, можна найбільш повно описати поняття обмежувальних заходів, виокремивши суттєві ознаки відповідного явища.

Аналіз наукової літератури свідчить, що виходячи з положень ст. 91-1 КК України, науковці виокремлюють різні ознаки обмежувальних заходів.

Так, зокрема, Т. О. Павлова виокремлює такі ознаки обмежувальних заходів, які і визначають правову природу останніх:

- є заходами державного примусу, оскільки застосовуються від імені держави судом;
- мають додатковий характер, відносяться до категорії інших заходів кримінально-правового характеру, оскільки застосовуються поряд із покаранням (окрім покарань, пов'язаних з позбавленням волі);
- є інститутом Загальної частини Кримінального кодексу України, оскільки передбачені ст. 91-1 КК України;
- їх застосування є правом, а не обов'язком суду, в інтересах потерпілої особи у випадку безпосередньої небезпеки з боку кривдника;
- застосовуються до особи, яка є особливим суб'єктом кримінальної відповідальності, яка під час вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, досягла 18-ти років;
- мають строковий характер;
- позбавлені кари, а тому їх застосування не тягне за собою судимість [79, с. 92].

Водночас К. А. Новікова акцентує увагу на таких ознаках обмежувальних заходів:

- обмежують людину в правах, тобто звужують її правовий статус;
- суб'єктом, до якого можна їх застосовувати, є особа, яка вчинила домашнє насильство і при цьому на момент його вчинення досягла 18 років;
- спеціальна підстава їх застосування, пов'язана із вчиненням особою домашнього насильства та призначенням їй покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання;
- передбачаються виключно кримінальним законом;
- застосовуються виключно судом, зокрема, судом загальної юрисдикції;
- мета їхнього застосування, яка визначена законодавцем як переслідування інтересів потерпілого від злочину [80, с. 55–58].

О. В. Козаченко виокремлює такі ознаки обмежувальних заходів:

- є особливим видом кримінально-правових заходів;
- являють собою один з видів примусових кримінально-правових заходів, перелік яких передбачений ст. 91-1 КК;
- застосовуються у випадку вчинення повнолітньою особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;
- належать до додаткових кримінально-правових заходів;
- мають строковий характер;
- призначається виключно в судовому порядку [81, с. 48–50].

До того ж науковець додає, що крім змістових ознак, обмежувальним заходам, як і всім іншим заходам кримінально-правового впливу, притаманна внутрішня структура (архітектоніка), яка складається з властивостей об'єктивного та суб'єктивного характеру, до яких належать: «по-перше, соціальна справедливість як визначальна мета застосування будь-якого кримінально-правового заходу; по-друге, підстави застосування заходу кримінально-правового впливу; по-третє, обґрунтування допустимості та доцільності застосування певного кримінально-правового заходу; по-четверте, суб'єктний склад; по-п'яте, процесуальний аспект застосування кримінально-правового заходу» [82, с. 353–354].

У першому розділі нашого дисертаційного дослідження було цілком вичерпно обґрунтовано, що обмежувальні заходи є заходами кримінально-правового впливу, а точніше – заходами кримінально-правового характеру. Як наслідок, їм притаманні всі ознаки останніх. Водночас за груповою належністю обмежувальні заходи є елементом ще однієї родової категорії – заходів безпеки.

Як справедливо вказав С. С. Яценко, «заходи безпеки – це один з виявів реагування держави на діяння, яке є суспільно небезпечним». З огляду на положення національного кримінального права заходи безпеки він визначає як «дії обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, і становить небезпеку для суспільства,

спрямовані на запобігання і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, запобігання вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також на захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи» [83, с. 29].

Мету заходів безпеки називає і Ю. Пліш: «захист від загрози, що викликана чи може бути викликана в майбутньому (функція превенції) суспільно небезпечним діянням особи, яка є небезпечною щодо інших осіб, суспільства та/або держави» [84, с. 232].

Водночас інститут обмежувальних заходів має спеціальну мету – убезпечити від поведінки правопорушника не невизначене коло осіб, а цілком конкретних – потерпілих від злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

На нашу думку, першою ознакою явища, яка впливає з пояснення терміна «обмежувальні заходи», є те, що такі заходи установлюють певні межі поведінки кривдників, а також пов'язують можливість реалізації низки прав певними умовами. Інакше, такі заходи змінюють правовий статус особи в напрямі звуження можливості реалізації окремих прав, якими за звичайних обставин наділена особа, однак не позбавляють суб'єктивного права як такого, або ж покладають на особу певні додаткові обов'язки. І хоча в ст. 91-1 КК України і вказується, що обмежувальні заходи встановлюються в інтересах потерпілого від домашнього насильства, однак такий інтерес можливо задовольнити лише за посередництвом обмеження прав правопорушника.

Варто звернути увагу і на те, що для позначення відповідних понять законодавець у КК України та КПК України використовує єдину термінологію – обмежувальні заходи, що вимагає констатації існування обмежувальних заходів як інститутів кримінального та кримінально-процесуального права.

Аналіз видів обмежувальних заходів дозволяє зробити висновок, що обмежувальні заходи впливають на обсяг реалізації прав у різних життєвих сферах. Так, перший згадуваний у ч. 1 ст. 91-1 КК України обмежувальний захід –

заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства – обмежує право кривдника в житловій сфері, юридичною гарантією якого є положення ст. 47 Конституції України, де зазначено, що кожен має право на житло [85]. Незалежно від правомочностей кривдника стосовно такого житла – місця спільного з потерпілим проживання – обмеженню завжди підлягає право на житло як право людини на задоволення її фізіологічних, психологічних, моральних та соціальних (життєво необхідних) потреб, що знаходять свій вияв у постійному задоволенні останніх за допомогою житла [86, с. 55]. Якщо ж кривднику належить відповідне житло на праві власності, додатково обмежується право власності, гарантоване ст. 41 Основного Закону держави (а точніше одна з правомочностей права власності – право користування житлом).

Наступний обмежувальний захід – обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності – впливає на можливості реалізації прав у сфері сімейних відносин, а саме права батька, матері на безперешкодне спілкування з дитиною, закріплене ст. 153 СК України [87]. Варто зазначити, що право на спілкування є взаємним, адже таким правом з урахуванням положень ст. 153 СК України наділені не лише батьки, а й діти, а відтак при застосуванні відповідного обмежувального заходу до кривдника обмежуються як права останнього, так і права дитини. Разом з цим таке обмеження її прав цілком відповідає її інтересам.

Зачіпає права особи у сімейній сфері (а також у сфері особистого життя) і обмежувальний захід, передбачений п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України – заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб.

Такий обмежувальний захід як заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з

роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин, впливає на можливості реалізації права на особисту свободу, а точніше його складової – права на свободу пересування (ст. 33 Конституції України).

І, нарешті, останній у переліку ч. 1 ст. 91-1 КК України обмежувальний захід – направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми – передбачає покладення на кривдника додаткового обов’язку – пройти програму для кривдників або пробаційну програму, що, без сумніву, обмежує особисту свободу особи.

Отже, незважаючи на вид обмежувального заходу, кожен з них має спільну ознаку – він обмежує можливості реалізації певних суб’єктивних прав, які за звичайних умов гарантовані особі, різняться лише сфера прав, які обмежуються конкретним обмежувальним заходом.

Крім того, Е. М. Кісілюк та О. В. Смаглюк звернули увагу, що вказані обмежувальні заходи збігаються з обов’язками, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням [88, с. 101]. Погоджуємося, і вважаємо, що для цілісного дослідження поняття обмежувальних заходів, які застосовуються до засуджених у вчиненні домашнього насильства, необхідно виявити їх співвідношення з обов’язками, які покладаються судом до засуджених на підставі ст. 76 КК України.

Так, ст. 76 КК України розміщена законодавцем у Розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування» та має назву «Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням». Такі обов’язки, в першу чергу, визначені ч. 1, де зазначено, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засудженого такі обов’язки:

- 1) періодично з’являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання [18].

Окрім того, ч. 2 уточнює, що на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені ст. 91-1 цього Кодексу. Отже, системне тлумачення ч. 1 та ч. 2 ст. 76 КК України дозволяє констатувати, що до засудженого за злочини, пов'язані з домашнім насильством, у разі звільнення його від відбування покарання з випробуванням, можуть бути покладені одночасно як обов'язки, визначені ч. 1 ст. 91-1, так і обов'язки, закріплені ч. 1 ст. 76. При цьому якщо друга група обов'язків має бути покладена судом імперативно, то питання про покладення на засудженого першої групи обов'язків і заборон вирішується на розсуд суду.

Ще одна група обов'язків, що покладаються додатково на звільнених від відбування покарання з випробуванням, зазначено ч. 3 ст. 76 КК України. Звертає на себе увагу той факт, що окремі такі обов'язки є аналогічними до обов'язків, що покладаються в межах інституту обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство:

- виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою (п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України) та направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми (п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України);

- дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля (п. 6 ч. 3 ст. 76 КК України) та заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин (п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України), заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб (п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України).

Такі обов'язки хоча і за своїм змістом є схожими, визначають аналогічні міри необхідної поведінки осіб, однак їх необхідно розглядати під різним кутом зору: в першому випадку – як обов'язок для особи, звільненої від відбування

покарання з випробуванням, незалежно від виду кримінального правопорушення, який вона вчинила; а в другому випадку – як обмежувальний захід щодо засудженого (при цьому такий засуджений не обов’язково повинен бути звільненим від відбування покарання), який вчинив кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством.

Принагідно зазначимо, що ч. 3 ст. 76 КК України уточнює критерії, що повинні братися до уваги під час вирішення питання про покладення конкретних обов’язків, передбачених частиною другою цієї статті, на звільнених від відбування покарання з випробуванням – їх необхідність і достатність для виправлення особи з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом’якшують або обтяжують покарання. При цьому, як уже зверталася увага вище, в ч. 2 ст. 76 КК України йдеться саме про обов’язки, передбачені обмежувальними заходами до осіб, які засуджені за кримінальні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством.

Очевидно, що вносячи зміни до ст. 76 КК у зв’язку із введенням до національного законодавства інституту обмежувальних заходів, законодавець помилково не виправив у цій нормі сполучення «обов’язки, передбачені частиною другою цієї статті» на «обов’язки, передбачені частиною третьою цієї статті», адже саме в частині 3 ст. 76 КК на сьогодні закріплено обов’язки, які до внесення відповідних змін покладалися на засуджених з урахуванням зазначених вище критеріїв. Якщо ж буквально тлумачити ч. 3 ст. 76 у теперішній редакції, то саме при обранні до засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням, обмежувальних заходів, визначених ст. 91-1 КК, до уваги мають братися їх необхідність і достатність для виправлення особи з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом’якшують або обтяжують покарання. Це, однак, не відповідає призначенню обмежувальних заходів, які застосовуються в інтересах потерпілого, і лише такий інтерес потерпілого має бути індикатором для визначення виду обмежувального заходу, що застосовується до конкретного засудженого [89, с. 97–98].

З урахуванням цього законодавцю доцільно усунути таку «помилку», яка може спричиняти складнощі в застосовуванні обмежувальних заходів до осіб за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Наступною значущою ознакою обмежувальних заходів є виключність застосування, що пояснюється тим, що вони застосовуються лише до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством (саме таким чином сформульовано підставу застосування обмежувальних заходів у ст. 91-1 КК України).

Що стосується умов їх застосування, то вони пов'язані з призначенням кривднику покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання – тобто законодавець обмежив можливості їх застосування випадками, коли кривдник у силу застосованих до нього заходів впливу може повторно вдаватися до насильства в колі сім'ї. Окрім того, можливість застосування заходів, визначених ст. 91-1 КК України, пов'язана і з наявністю відповідного інтересу потерпілого.

Обмежувальні заходи характеризуються і тим, що єдиним суб'єктом, уповноваженим їх застосовувати, є суд, до того ж ст. 91-1 КК України сформульована таким чином, що їх застосування належить до дискреційних повноважень суду. Як наслідок, за відсутності клопотань потерпілого, прокурора, суд не завжди розглядає питання можливості їх застосування щодо конкретного обвинуваченого (наприклад, у справі № 607/2250/21 обвинуваченого визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, та призначено йому за цим кримінальним правопорушенням покарання у виді 150 (сто п'ятдесят) годин громадських робіт. Втім, питання про можливість застосування обмежувальних заходів під час розгляду справи не порушувалося, принаймні на це не було вказівки у вироку суду [90]). Аналогічна

ситуація спостерігається і в інших кримінальних провадженнях, що, зокрема об'єктивовано у вироках по справах № 191/2236/21 [91], № 324/490/20 [92] тощо.

На нашу думку, навіть в умовах закріплення повноважень суду застосовувати обмежувальні заходи до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, як дискреційних, суд повинен встановити позицію потерпілої особи щодо необхідності застосування обмежувальних заходів та застосувати їх у разі необхідності, або ж навести мотиви, з яких суд не бачить необхідності застосовування обмежувальних заходів до кривдника.

Характерною ознакою обмежувальних заходів є їх тимчасовий характер, тривалість застосування останніх визначається судом у кожному конкретному випадку, однак у визначених законом про кримінальну відповідальність межах. Так, відповідно до ч. 3 ст. 91-1 КК України обмежувальні заходи можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців [18]. Хоча такий строк є відносно нетривалим, як правило, такий строк – цілком достатній для того, щоб небезпека для потерпілого минула. Напруга між кривдником і потерпілим, ймовірно, за такий час спадає, і відносини нормалізуються. Щобільше за цей час особа, яка потребує захисту, може організувати своє життя, побут, а також за необхідності відновити стан здоров'я і відчуття безпеки.

Водночас такий встановлений законодавцем нетривалий характер заборон та обов'язків виключає передбачення в законі можливості періодично його переглядати і оцінювати, чи є його застосування як і раніше необхідним. Після закінчення ж максимального строку дії заборон та обов'язків фактично потерпілий залишається без захисту, адже КК України не передбачає можливості подальшого продовження дії обмежувальних заходів.

Іншою ознакою обмежувальних заходів є момент вирішення питання про їх застосування – одночасно з призначенням покарання, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання. Якщо в цей момент таке питання не постає, то в подальшому процедури застосування щодо кривдника заходів

безпеки КК України не врегульовано. Це додатково обґрунтовує нашу позицію про важливість розгляду судом питання щодо застосування обмежувальних заходів, незалежно від наявності відповідного клопотання потерпілого, прокурора.

Ознаки обмежувальних заходів знаходять своє вираження і у меті їх застосування, якою Ю. Пліш називає убезпечення потерпілого від особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, захист від вчинення суспільно небезпечних дій стосовно потерпілого в майбутньому, мінімізація взаємодії між особою, що перебуває в небезпечному стані, з потерпілим, якщо така несе істотні ризики [93, с. 120]. Погоджуємося з цим, адже призначення всіх обмежувальних заходів – посилити кримінально-правовий захист осіб, які потерпіли від домашнього насильства.

Як уже було зазначено вище, окремі обов'язки, що покладаються на особу та визначені ст. 76 та ст. 91-1 КК України, збігаються – в частині обмеження спілкування, пересування. Разом з тим звертає на себе увагу той факт, що максимально можливі строки дії відповідних обов'язків суттєво різняться – якщо за ст. 91-1 КК України строк застосування обмежувальних заходів варіюється від одного до трьох місяців і у виняткових випадках можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців, то обов'язки за ст. 76 мають виконуватися протягом визначеного іспитового строку, який з урахуванням ч. 4 ст. 75 КК України встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років. Така відмінність у строках дії обов'язків для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, наштовхує на думку про необхідність збільшення строку застосування обмежувальних заходів (за винятком обмежувального заходу, передбаченого п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України).

Вважаємо окремо висловити деякі критичні зауваження щодо строків застосування обмежувальних заходів, що мають виховну спрямованість – обмежувального заходу у виді направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Так, якщо за ст. 91-1 КК України строк

застосування обмежувального заходу у виді направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми обмежується від одного до трьох місяців (і лише як виняток, за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців). Відповідно ж до ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством, а відповідно до ст. 75-76 КК України строк проходження пробаційної програми, як зазначено вище, від одного року до трьох років. Вважаємо, що ч. 3 ст. 91-1 КК України варто узгодити з іншими нормами права та диференціювати строки застосування обмежувальних заходів залежно від виду обов'язків, що покладаються на кривдника.

2.2. Види та зміст обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство

Потерпілі від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, потребують особливого захисту. Саме тому сучасне кримінальне законодавство встановлює широкий перелік обов'язків, які можуть покладатися на кривдника у зв'язку із застосуванням щодо нього обмежувальних заходів, перелік яких до того ж є вичерпним.

Слід зазначити, що ст. 91-1 КК України сконструйована таким чином, що вона безпосередньо не називає видів обмежувальних заходів. Норма лише констатує, що до особи може бути застосований «один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» [18].

Очевидно, що саме такі обов'язки у формі «заборон» та «обмежень» і слід вважати видами обмежувальних заходів. Водночас у науковій літературі представлено підходи до виокремлення груп обмежувальних заходів, які охоплюють певні обов'язки для кривдників.

Так, зокрема, зазначається, що зміст обмежувальних заходів передбачає боротьбу з домашнім насильством у короткостроковій перспективі за допомогою пасивних заходів, а в довгостроковій – за допомогою програм корекції поведінки [94, с. 45]. Як наслідок, видами обмежувальних заходів є пасивні та активні заходи. Якщо перша група заходів обмежують спільне проживання/перебування, спілкування, наближення до потерпілого, то друга група заходів є заходами корекції агресивної поведінки.

Разом з тим під час формулювання законодавцем змісту обмежувальних заходів не можемо не оминати увагою підходи до застосування законодавцем термінів «обмеження» та «заборона». Так, стосовно обов'язку кривдника утриматися від перебування в місці спільного проживання (п. 1), наближення на визначену відстань до місця, де потерпілий може проживати чи перебувати (п. 3), спілкування з потерпілим (п. 4) нормотворець застосовує термін «заборона», в той же час обов'язок утриматися від спілкування з дитиною (п. 2) він закріплює через

термін «обмеження». Дійсно, терміни «обмеження» та «заборона» є близькими за значенням, однак водночас слід зважати на відмінності в їх смисловому відтінку.

Як звертає увагу В. Кожевникова, що категорія «обмеження» близьке до категорії «заборона», проте між ними існує суттєва різниця: перша категорія розрахована не на повне вилучення, а на стримування в дуже обмежених рамках, при цьому заборона здійснення учасником правовідносин певних дій не означає повного позбавлення особи участі в правовідносинах, заборона утримує осіб у певних рамках [95, с. 19].

Якщо говорити про обов'язки, визначені ч. 1 ст. 91-1 КК України, то всі вони обмежують суб'єктивні права особи, які надаються особі за звичайних умов. Тобто, якщо співвідносити гарантоване Конституцією України право на спілкування з обов'язком, передбаченим п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України, то тут йдеться про обмеження права. Обмежувальні заходи не обмежують суб'єктивне право як таке, а лише зменшують можливість для його реалізації з тим, аби виключити контакти кривдника і потерпілого. Однак у контексті застосування обмежувальних заходів усі обов'язки, передбачені п. п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України слід розглядати як заборони, і лише в п. 2 зазначається про «обмеження спілкування з дитиною». Це означає, що тут йдеться не про заборону такого спілкування, оскільки обов'язок утриматися від спілкування на час дії обмежувальних заходів може бути не абсолютним, спілкування не обов'язково повністю виключається, не є неприпустимим за певних обставин (скажімо, виключається за певних умов – без присутності третьої особи, в певний час доби – наприклад, у нічний час).

Загалом обмежувальні заходи передбачають достатньо конкретні обов'язки для кривдників, порушення яких на практиці можливо встановити. Водночас такі обмежувальні заходи, за умови їх застосування до кривдника та виконання встановлених ними обмежень, змінюють правосуб'єктність кривдника, покладаючи на нього нові обов'язки. Позитивним моментом у визначенні вітчизняним законодавцем видів правообмежень є те, що він відмовився від

формулювання банальних обмежень типу «утримуватись від вчинення домашнього насильства», що, по суті, і так забороняється законом про кримінальну відповідальність.

Як уже зверталася увага в нашому дослідженні, обмежувальні заходи є заходами безпеки, мета яких – убезпечення та захист осіб, які постраждали внаслідок вчинення щодо них злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Чи не найкращим способом гарантувати безпеку потерпілому від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, є забезпечення фізичної дистанції між потерпілим і кривдником. На цьому наголошено і п. 264 Пояснювальної доповіді до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [96]. З цих позицій доволі ефективним обмежувальним заходом є заборона кривднику перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. Спільне проживання потерпілого і кривдника після встановлення факту домашнього насильства є недоцільним, натомість покладати на потерпілих тягар самостійно турбуватися про свою подальшу безпеку, при цьому втрачаючи звичне для себе життєве середовище, видається неправильним.

Такий захід дозволяє дистанціювати потерпілого і кривдника на час, достатній для згасання конфлікту, що дозволить подальше спільне проживання, або вирішення житлових питань – на строк від одного до трьох місяців і за потреби може бути продовжений на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.

Важливо зазначити, що закон про кримінальну відповідальність не ставить можливість застосування такого заходу у залежність від того, кому належить таке житло. Суд може застосувати такий захід на особу, яка є небезпечною для домочадців навіть тоді, коли вона є власником такого житла.

Цікаво, що для можливості застосування такого виду обмежувального заходу не вимагається наявності у кривдника можливості проживати в іншому житловому приміщенні на будь-якій підставі, передбачених вітчизняним

законодавством. Фактично, законодавство залишило поза увагою питання, де на час дії заборони проживатиме кривдник, водночас покладення на особу такої заборони навіть на найкоротший строк вносить докорінні зміни в уклад її життя, бо така особа, навіть за умови, що вона має у власності житло, фактично опиняється на вулиці [97, с. 298–301].

З огляду на це, як свідчить практика, така заборона водночас є чи не найпроблемнішим обмежувальним заходом. Найчастіше таке місце проживання для кривдника одночасно є єдиним місцем проживання, а тому часом суди відмовляють в його застосуванні (так, наприклад, у справі № 444/3200/20 суд відмовив у задоволенні клопотання потерпілої та прокурора про застосування до обвинуваченого обмежувальних заходів, передбачених п. п. 1, 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України, у зв'язку з тим, що обвинувачений та потерпіла проживають і зареєстровані за однією адресою, а тому встановлення таких призведе до порушення прав та законних інтересів обвинуваченого, а саме на право проживання і спілкування з малолітньою дитиною. При цьому, як встановлено судом, кримінальне правопорушення було вчинено у присутності дитини [98], що, однак, не стало для суду мотивом для задоволення клопотання).

Незважаючи на те, що досить часто кривдник може не мати іншого житла, вважаємо, що пріоритетом під час вирішення питання про застосування цього обмежувального заходу є забезпечення оперативного захисту жертви від кримінально караного посягання, забезпечення безпечного і комфортного середовища для проживання.

Неврегульованим законодавством є і питання, яким чином кривдник може забрати особисті речі зі спільного житла, а, очевидно, особливо гостро це питання постає тоді, коли суд забороняє кривднику спілкуватися з потерпілим від злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Варто зазначити, що законодавчо, хоча і закріплюються норми про постійне, переважне та тимчасове місце проживання, однак відповідні правові наслідки в переважній більшості випадків пов'язуються саме з постійним місцем

проживання, тобто з місцем реєстрації. Слід зауважити, що законодавець визначає лише «заборону перебувати в місці спільного проживання», проте, мабуть, наділяє дискреційними повноваженнями діяти суд, коли особа, відносно якої застосовується цей обмежувальний захід, є: власником (співвласником) такого житла; зареєстрована в такому житлі; постійно або тимчасово проживає в такому житлі без реєстрації тощо. Виникає питання, як діяти суду за наявності підстав для застосування зазначеного заходу, якщо місце реєстрації особи та місце реального постійного проживання не збігаються? [99, с. 15].

Якщо ж лише залишення місця спільного проживання не дозволяє забезпечити інтереси потерпілого, або ж кривдник і потерпілий не проживають спільно, просторова дистанція між ними досягається можливістю покладення на винного у злочині, пов'язаному з домашнім насильством, заборони наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин. Можливість покладення на кривдника відповідної заборони передбачена п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України.

Заборона на наближення є одним із заходів, мета яких полягає в запобіганні порушення прав потерпілого в майбутньому. Заборона на наближення задовольняє бажану потребу захищеності особи, дає почуття впевненості в тому, що протягом певного часу кривдник не буде втручатися в її права.

У кожному конкретному випадку суд визначає розміри дистанції, на яку забороняється наближатися до можливих місць перебування потерпілого (наприклад, заборонити ОСОБА_1 наближатися на відстань ближче ніж на 200 м до місця, де ОСОБА_2 може постійно чи тимчасово проживати, а саме за адресою: АДРЕСА_2 [100]). У літературі зазначають, що, це має бути дистанція, яка не дозволяє ані доторкнутися до потерпілого, ані докинути до нього будь-який предмет, ані докричатися до нього (очевидно, не менше ніж 100–200 м) [101,

с. 270]. Саме таку відстань, як правило, і вказують вітчизняні суди у вироках чи ухвалах, якими застосовують цей вид обмежувальних заходів.

Такими можливими місцями є, по-перше, місце проживання, а, по-друге, місця перебування у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням, а також, як зазначає КК України, іншого можливого місця перебування потерпілого, де він може перебувати з інших причин. Формулювання «може ... тимчасово чи систематично перебувати .. з інших причин» є доволі абстрактним, і очевидно, наділяє суд правом чітко вказати й інші місця, до яких кривднику можна заборонити наближатися (за винятком місця проживання, місць перебування у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням). Однак суди, застосовуючи до особи відповідний захід, часто просто повторюють законодавче положення. Так, вироком Рівненського міського суду Рівненської області заборонено ОСОБА_1 протягом трьох місяців, з моменту набрання вироком законної сили, наближатися на відстань ближче 500 метрів до місця, де ОСОБА_2, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин [102]. Такий обов'язок не є формально визначеним, не дає уявлення про межі можливої поведінки кривдника, адже про які «інші причини» йдеться в рішенні суду – говорити важко, а відтак і про місця, куди заборонено кривднику наближатися.

При цьому заборона наближатися – це доволі значне обмеження прав особи, і тому, видається, суд повинен ухвалити рішення, яке, з одного боку, захистить від небезпеки особу, яка потребує захисту, а з іншого – обмежить особу, на яку покладено заборону, лише настільки, наскільки це необхідно для запобігання небезпеки.

Разом з тим застосування такого обмежувального заходу не дозволяє повністю дистанціювати потерпілого і кривдника, адже наперед передбачити та відобразити у судовому рішенні навряд чи можна всі місця, де може перебувати потерпілий і до яких відповідно заборонити наближатися кривднику. Звести

нанівець імовірність такої «зустрічі» можна лише через покладення на кривдника обов'язку наближатися безпосередньо до потерпілого, що на теперішній час не передбачено КК України.

Однак запровадити такий новий обмежувальний захід пропонується законопроектом № 5629 від 07.06.2021, яким передбачено ч. 1 статті 91-1 КК України доповнити п. 6, встановивши можливість покладення на кривдника заборони наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства [103]. Як вбачається із законопроекту, пропонується також унормувати порядок виконання такого обмежувального заходу, доповнивши розділ II КВК України новою главою 14-1. Забезпечення виконання цієї заборони на наближення автори законопроекту бачать через покладення на засудженого обов'язку носити електронний засіб контролю – пристрій, що закріплюється на тілі засудженого, який дозволяє відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Втім, яким чином синхронізується місцезнаходження кривдника та потерпілого – зміни, що запропоновані до КК України і КВК України, відповіді не дають.

Аналізуючи текст законопроекту, зазначимо, що ним, між іншим, аналогічний обмежувальний захід пропонується запровадити в систему кримінально-процесуальних заходів протидії домашньому насильству, і очевидно, виконання обох обмежувальних заходів забезпечуватиметься однаково. Так, у законопроекті міститься пропозиція ст. 195 КПК України доповнити п. 7 такого змісту: «З метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обмежувального заходу, передбаченого п. 6 ч. 6 ст. 194 цього Кодексу, потерпілому від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, працівниками органу Національної поліції на підставі ухвали слідчого судді, суду надається електронний засіб контролю, який дає змогу відслідковувати та фіксувати наближення підозрюваного, обвинуваченого» [103].

Важливими аргументами на користь припущення того, що відповідний обмежувальний захід, який планується закріпити ст. 91-1 КК України, буде

забезпечуватися засобами контролю, що надаються як кривднику, так і потерпілому, є друге положення запропонованого п. 6 ст. 91-1 КК України: «Такий обмежувальний захід застосовується до засудженого лише за наявності письмової згоди на це особи, яка постраждала від домашнього насильства, або її законного представника, крім випадку, коли законним представником є засуджений» [103]. Щобільше запропоновано встановити адміністративну відповідальність за порушення встановленого порядку застосування електронного засобу контролю особою, яка постраждала від домашнього насильства.

Можемо лише припустити, що порядок забезпечення виконання такого заходу буде детально унормований на рівні підзаконного нормативно-правового акта.

Однак у разі запровадження у вітчизняному законодавстві такого нового обмежувального заходу судам потрібно буде оцінювати всі фактичні обставини справи, аби не допустити надмірного обмеження прав кривдника. Зокрема, заборона наближення, пов'язана з місцем проживання, в багатьох випадках є більш доцільною, ніж абстрактна заборона на наближення, не пов'язана з місцем проживання особи, яка потребує захисту, оскільки другий варіант не лише може необґрунтовано обмежувати свободу пересування особи, на яку покладено заборону, але й може перешкоджати реалізації праву спілкування з дітьми. Очевидно, якщо немає потреби обмежувати спілкування з дітьми (що є окремим обмежувальним заходом), не доцільно, щоб у результаті застосування заборони наближення один із батьків залишився осторонь виховного процесу (наприклад, не міг бути присутнім на заході в дитячому садку, школі, на дитячому святі, при передачі та прийомі дитини тощо, лише через те, що там буде присутній інший з батьків, до якого заборонено наближатися, особливо у випадках, коли інциденти, які стали підставою для застосування заборони, пов'язані, насамперед, з місцем проживання особи, яка потребує захисту). Вважаємо, що врегулювання випадків, коли дозволяється відступати від заборони наближення, мають бути врегульовані

на рівні підзаконного нормативно-правового акта (у випадках, коли потерпіла не є власником нерухомого майна).

Кримінальний закон захищає дітей так само як дорослих у тих випадках, коли вони потерпають від домашнього насильства, водночас містить і спеціальні норми, спрямовані на захист дітей, коли насилля зачіпає їх посередньо – коли вони є очевидцями домашнього насильства щодо інших домочадців. Дійсно, домашнє насильство є важким випробуванням для дітей, навіть тоді, коли вони не виступають безпосередніми жертвами насильницьких дій. Саме тому п. 2 ч. 1 ст. 91-1 КК України передбачає можливість покласти обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено як стосовно дитини, так і стосовно інших осіб, однак у її присутності. Такий обмежувальний захід цілком вписується в систему цінностей, закріплених Стамбульською конвенцією, яка вимагає, аби дитина – жертва та дитина-свідок насильства стосовно домашнього насильства забезпечувалися, де це доречно, спеціальними заходами захисту з урахуванням найкращих інтересів дитини [26].

При цьому варто зауважити, що під дитиною в п. 2 ч. 1 ст. 91-1 КК України законодавець розуміє саме особу, яка має правовий статус дитини – тобто особу до досягнення нею повноліття (ч. 1 ст. 6 СК України) [87], а не члена сім'ї – сина чи дочку.

Як уже зверталася увага, формулюючи обов'язок, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 91-1 КК України, законодавець називає його не як заборону, а як обмеження, що означає, що спілкування не виключається як таке, а встановлюються умови такого спілкування. На переконання О. Ющик, таке обмеження може мати максимальний обсяг, тобто тотальна заборона на спілкування, а також обмеження за певних обставин, наприклад, заборона спілкування у стані сп'яніння, в нічний час, за відсутності певних осіб, за межами певної території [104, с. 302].

Таке обмеження, яке по суті є обмеженням батьківських прав, обмежує і право дитини – право на спілкування з батьками, яке є взаємним. Однак, це не має бути для суду перешкодою, якщо це відповідає інтересам дитини.

Дещо проблематичним з точки зору практичної реалізації видається цей захід тоді, коли він застосовується у випадках спільного проживання кривдника і дитини, стосовно якої вчинено домашнє насильство або яка була присутньою при його вчиненні. Безперечно, обмежити спілкування при проживанні на одній житловій площі неможливо, а отже, виникає потреба в дистанціюванні дитини і кривдника, чого, очевидно, можна досягти в поєднанні з накладенням на кривдника ще й обмежувального заходу, передбаченого п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України.

Крім того, питання про необхідність застосування такого виду обмежувальних заходів може виникати і тоді, коли кривдник у справі є її єдиною близькою особою. Такий стан речей, очевидно, не має бути перешкодою для застосування обмежувального заходу. Разом з цим для виконання вимог обмежувального заходу неможливим є подальше проживання з кривдником. Також вирішенню підлягають питання виховання, навчання такої дитини, як наслідок, об'єктивно необхідним є влаштування її до родичів, а якщо вони відсутні – у сім'ю патронатного вихователя, крім того, потрібним є існування відповідних державних установ для влаштування таких дітей. Так, зокрема, для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років в Україні створена мережа притулків для дітей служби у справах дітей. Відповідно до п. 9 Типового положення про притулок для дітей служби у справах дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 565, до притулку приймаються діти, які постраждали від домашнього насильства (у разі неможливості проживання дитини з батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно неї) [105].

Досить часто для захисту прав потерпілих і для забезпечення їх безпеки недостатньо лише заборони кривднику фізично наближатися до жертви, необхідно також врегулювати спілкування між такими особами, наприклад таким чином, щоб особа, на яку покладається заборона, не могла телефонувати особі,

яка потребує захисту, а також надсилати йому листи, електронні листи або повідомлення в мобільному телефоні, зв'язуватися з ним в електронному середовищі спілкування. Саме на це спрямований обмежувальний захід, визначений п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України – заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб. Вважаємо, особливо дієвим є цей обмежувальний захід для забезпечення інтересів потерпілого у разі вчинення щодо нього психологічного насильства. При цьому суду, який застосовує такий обмежувальний захід, недоцільно вказувати конкретні поштові адреси, номери телефонів, адреси електронної пошти, оскільки вони можуть бути змінені під час дії заборони спілкування. Достатньо лише вказати, що кривднику забороняється спілкуватися з іншою особою, яка потребує захисту, наприклад, електронною поштою, не вказуючи конкретну адресу. Втім, враховуючи сучасний стан розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, доцільно покладати заборону на спілкування за допомогою всіх можливих засобів комунікації.

I, нарешті, останнім обмежувальним заходом у системі національних обмежувальних заходів протидії домашньому насильству є направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Такий вид обмежувальних заходів повністю узгоджується з положеннями ст. 16 Стамбульської конвенції, яка спрямовує держав-членів розробляти або принаймні підтримувати програми, які спрямовані на навчання осіб, що вчинили домашнє насильство, ненасильницькій поведінці в міжособистісних відносинах для запобігання насильству в майбутньому та зміни насильницьких манер поведінки [26].

Так, ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає, що програма для кривдника – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування в нього нової, неагресивної психологічної

моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [21].

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які організовують і забезпечують проходження кривдниками таких програм.

Наказом Міністерства соціальної політики України від 01 жовтня 2018 року № 1434 затверджено Типову програму для кривдників, яка розроблена з урахуванням засад когнітивної психології. Об'єктом впливу такої програми є переконання особи-кривдника, мотиви її поведінки, психосоціальні проблеми, а її мета – досягнення довгострокових та тривалих позитивних результатів завдяки:

- формуванню у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе і членів сім'ї;
- формуванню усвідомлення кривдником того, що домашнє насильство – це порушення прав людини, що карається відповідно до чинного законодавства;
- сприяння зміні насильницької поведінки кривдника;
- формуванню у кривдника нової, неагресивної моделі поведінки в приватних стосунках;
- сприянню засвоєнню кривдниками моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання прав усіх членів родини;
- сприянню оволодінню кривдниками навичок безконфліктного спілкування, ефективної комунікації [106].

Змістом програми передбачається діагностування особи, яка вчинила домашнє насильство, консультування з визначенням рівня мотивації для участі у груповій роботі в межах програми, формуванням або підвищенням мотивації для зміни насильницької, агресивної поведінки, індивідуальні та групові корекційні заняття за відповідними темами.

Своєю чергою альтернативою направлення кривдника для проходження програми для кривдників є його направлення на проходження пробаційної програми, якою відповідно до ст. 2 Закону України «Про пробацію» є програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих виявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [107]. Про пробаційні програми згадується і в п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України, де зазначено, що на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти обов'язки виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою [18]. Такі законодавчі положення дають підставу сформулювати висновок, що застосування пробаційних програм у системі обмежувальних заходів обмежується звільненими від відбування покарання з випробуванням.

По суті, пробаційна програма становить собою систему занять, спрямованих на корекцію девіантної поведінки особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням, та формування позитивних особистісних змін.

Суб'єктом, уповноваженим реалізовувати такі програми, є органи пробації. Механізм же розроблення та реалізації пробаційних програм унормований на рівні підзаконного нормативно-правового акта – Порядком розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 24, відповідно до якого на уповноважений орган з питань пробації покладано обов'язок забезпечити суд, який поклав на суб'єкта пробації проходження пробаційної програми, інформацією про затверджені пробаційні програми, визначені в них завдання, зміст заходів, порядок проходження та оцінку результатів реалізації програми [108].

На теперішній час Міністерством юстиції України затверджено пробаційні програми окремо для повнолітніх та неповнолітніх, кожна з яких враховує вікові і психологічні особливості суб'єктів пробації, і, як наслідок, вони різняться за

своїм змістом, інтенсивністю занять. Так, для повнолітніх запропоновано такі пробаційні програми:

- «Зміна прокримінального мислення»;
- «Подолання агресивної поведінки»;
- «Попередження вживання психоактивних речовин» [109];
- «Формування життєвих навичок» [110].

Застосуванню до особи пробаційної програми має передувати оцінка факторів ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, яка здійснюється персоналом уповноваженого органу пробації, інструментом визначення яких є Методичні рекомендації оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень), затверджені наказом Міністерства юстиції України від 26.06.2018 № 2020/5 [111].

Як правило, суд не визначає вид пробаційної програми, проходження якої покладається на кривдника як вид обмежувального заходу. Такий висновок ми зробили на підставі аналізу рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Втім, це не означає, що в такому випадку судді ігнорують норми права, адже ані КК України, ані жоден інший нормативно-правовий акт не зобов'язує суд при застосуванні до особи обов'язку пройти пробаційну програму вказати її найменування (в тому числі якщо такий обов'язок покладається на особу у зв'язку із застосуванням до особи відповідного обмежувального заходу).

Якщо вид пробаційної програми судом не визначено, з урахуванням положень п. 3 Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 28.03.2018 № 926/5, на підставі оцінювання ризиків вид пробаційної програми обирає безпосередньо куратор пробаційної програми [112].

Аналіз суті пробаційних програм та програми для кривдників дає змогу зробити висновок щодо їх єдиної спрямованості – отримання позитивних результатів у виді виправлення правопорушників та зменшення рівня рецидивів.

Втім, якщо програма для кривдників орієнтована саме на подолання агресивної моделі відносин у колі сім'ї, то пробаційні програми націлені на корегування різних виявів неприйнятної поведінки правопорушника.

Звертає на себе увагу той факт, що п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України допускає застосування або пробаційної програми, або програми для кривдників, не допускаючи їх поєднання, що, однак, на наш погляд, не є виправданим. Сам факт вчинення домашнього насильства засвідчує схильність кривдника до агресії як такої та зумовлює необхідність навчити його навичкам управляти власним гнівом та сформувати готовність до ненасильницької моделі поведінки в суспільстві. Саме тому при вчиненні особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, доцільно призначати проходження як програми для кривдників, що має на меті навчити «здоровим» відносинам у колі сім'ї, так і пробаційної програми, яка дозволить уникати агресивної поведінки у суспільних відносинах загалом (що передбачає призначення пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки», а з урахуванням фактичної інформації про кривдника – й іншої програми).

Однак у Єдиному державному реєстрі судових рішень представлені судові акти, в яких судді одночасно призначили пройти як пробаційну програму, так і програму для кривдників. Так, вироком Трускавецького міського суду Львівської області на підставі ст. 91-1 КК України застосовано до ОСОБА_1 обмежувальні заходи, поклавши на ОСОБА_1 обов'язок пройти програму для кривдників та пробаційну програму протягом 2 (двох) місяців [113].

Не можемо погодитись і з висловленою в юридичній науці позицією, згідно з якою законодавством доцільно запровадити механізм, завдяки якому особі, відносно якої вирішується питання щодо покладення обов'язку пройти пробаційну програму, надається можливість самостійно обрати власне вид пробаційної програми: «особі має бути роз'яснено її обов'язок пройти певну пробаційну програму як умову її звільнення та роз'яснено зміст кожної програми і заходів її реалізації та надано реальну можливість самому обрати конкретну

програму, яка призначається судом у вирокі» [114, с. 351]. Вважаємо, вид пробаційної програми має чітко корелюватися з ризиками вчинення повторного кримінального правопорушення, натомість створення альтернативних пробаційних програм, які орієнтуватимуться на один і той же зміст, є недоцільним.

Як зверталася увага вище, застосування пробаційних програм у системі обмежувальних заходів обмежується звільненими від відбування покарання з випробуванням. Водночас за загальним правилом застосування обмежувальних заходів можливе і до осіб, яким призначено покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Зважаючи на природу пробаційних програм, видається за можливе розширити коло осіб, на яких можна покласти обов'язок щодо проходження пробаційної програми, включивши до них засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

2.3. Підстави та умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство

Звертаючись до теоретичних основ, зазначимо, що в кримінально-правовій науці відсутній єдиний підхід у питанні визначення підстав та умов застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Причиною цього, на нашу думку, є змішування понять «причина» та «умова» в юридичній доктрині загалом. До того ж і ст. 91-1 КК України не виокремлює підстави та умови застосування обмежувальних заходів, що є підґрунтям для наукових дискусій. Разом з тим не варто ототожнювати поняття умов та підстав [115, с. 48].

Так, у науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України щодо відповідальності за домашнє насильство підставою застосування до особи обмежувальних заходів називається вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством; умовами ж їх застосування називається, по-перше, призначення особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; звільнення

особи з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності; звільнення особи з підстав, передбачених КК, від покарання [22, с. 48].

Таку ж позицію щодо розуміння підстави та умов застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, поділяє Н. О. Ліщук [116, с. 158–159].

Очевидно, такий підхід до формулювання підстави застосування щодо особи обмежувальних заходів склався за аналогією до запропонованого в доктрині кримінального права підходу визначення підстави кримінальної відповідальності, якою з урахуванням ч. 1 ст. 2 КК України є виключно вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України [18].

Водночас О. С. Кузембаєв зазначив, що поняття «підстава кримінальної відповідальності» (ч. 1 ст. 2 КК України) за своїм змістом має складний характер, тобто містить складові елементи. Так, продовженням зазначеної вище позиції є виділення вченими матеріальної (фактичної) та формальної (юридичної) підстави кримінальної відповідальності. Під фактичною підставою кримінальної відповідальності визнається кримінальне правопорушення як юридичний факт. Під формальною підставою кримінальної відповідальності визнається склад кримінального правопорушення [117, с. 329].

Аналогічно, що підставою застосування обмежувальних заходів за такою логікою є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з домашнім насильством; наявність у цьому діянні складу злочину, передбаченого КК України.

Своєю чергою К. А. Новікова зазначає, що підстава застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, є двоєдиною, і складається з двох елементів:

- фактичний елемент підстави – вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством;

– юридичний елемент підстави – засудження такої особи до покарання, не пов’язаного з позбавленням волі, або звільнення її від покарання, або звільнення її від кримінальної відповідальності [80, с. 56].

Оригінальний підхід до розуміння підстави та умов застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, запропонувала А. Є. Олійниченко, яка вчинення особою злочину, пов’язаного з домашнім насильством, називає не підставою, а передумовою їх застосування, натомість однією з підстав для застосування судом обмежувальних заходів визнає «інтерес потерпілого» [118, с. 264]. Така позиція вченої виходить з того, що підстава не підміняє і не замінює собою передумову, а існує поряд з нею, являючи собою або певну визначену в КК посткримінальну поведінку особи, що заохочується державою, або певну подію, з настанням якої пов’язується застосування таких заходів [119, с. 119–120].

Для розмежування підстав та умов застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, очевидно, необхідне правильне тлумачення цих понять.

З цією метою визначимо підходи до розуміння цих термінів, у першу чергу, в мовознавстві. Так, термін «підстави» застосовується в кількох значеннях, зокрема, він означає «джерело, головна ланка, на якій що-небудь будується, достатній привід, який виправдовує будь-що» [120, с. 210]. Підстава – це те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь; те, чим пояснюються вчинки, поведінка [121, с. 505]. Очевидно, що говорячи про підстави того чи іншого явища, дається відповідь на запитання «чому воно виникає?».

Своєю чергою термін «умова» в етимологічному значенні зводиться до позначення необхідної обставини, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; означає обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь, правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [122, с. 1259].

Що стосується філософських підходів, то «підстава» – це чи не найзагальніше поняття в онтології. У мовах романської гілки, які походять від латини, цей термін означає дещо, продиктоване розумом (ratio, raison, reason). У німецькій мові відповідне поняття позначається терміном grund, що буквально означає ґрунт, земля. З точки зору філософії підстава нерідко розглядається як достатня умова для чогось, тоді як умова – це те, чим обумовлюється інше.

При цьому не важко помітити, що деякі визначення терміна «підстава» пояснюють його через інший досліджуваний термін – умова, однак з уточненням, що підстава – це по суті перша, вихідна умова; до того ж деякі словники ототожнюють терміни підстава і передумова.

На підставі аналізу підходів (як у мовознавстві, так і у філософії) до розуміння понять «підстава» та «умова», а також текстуального наповнення ст. 91-1 КК України, вважаємо що підставою застосування щодо особи обмежувальних заходів є саме вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Своєю чергою умовами їх застосування слід визнавати:

- засудження особи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення її від покарання, або звільнення її від кримінальної відповідальності;
- наявність інтересу потерпілого, пов'язаного із вчиненням щодо нього домашнього насильства, в застосуванні таких обмежувальних заходів.

Дійсно, вирішенню питання про застосування щодо особи обмежувальних заходів передуює з'ясування наявності в діянні особи складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, і лише після встановлення його наявності можна перейти до визначення можливості застосування цього інституту.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на той факт, що ст. 91-1 КК України неоднозначно називає підставу для застосування до особи обмежувальних заходів.

Так, з одного боку, в назві ст. 91-1 КК України йдеться про вчинення домашнього насильства (нагадаємо, що назва статті сформульована таким чином: «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство»). У диспозиції норми, розміщеній у ст. 91-1 КК України, також повторюється, що «суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів».

З іншого боку, в цій же нормі зазначається, що обмежувальні заходи застосовуються «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством».

Якщо поняття «домашнього насильства» як кримінального правопорушення (у вузькому розумінні) можна прирівняти до диспозиції ст. 126-1 КК України, а в широкому – до діяння, що містить ознаки, визначені в ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», у КК України не розкривається. На такому стані речей акцентують свою увагу С. В. Щербак та С. В. Мирославський, які зазначають, що попри введення поняття «злочину, пов'язаного з домашнім насильством» до КК України, кодекс не містить його формулювання, що фактично відносить це питання до судового розсуду [123, с. 145]. Разом з цим, зважаючи на те, що КК України в ст. 91-1 КК України як підставу застосування щодо особи обмежувального заходу називає вчинення «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», це актуалізує потребу наукового осмислення цього законодавчого поняття, формулювання його визначення та наступного відображення відповідної дефініції в положеннях КК України.

У підрозділі 1.1. нашого дослідження було доведено, що вітчизняне кримінальне законодавство на сьогодні пропонує різні варіації для кваліфікації діяння та призначення покарання за насильницькі дії щодо домочадців, не обмежуючись конструюванням складу кримінального правопорушення «домашнє насильство» в ст. 126-1 КК України.

Так, очевидно, що у КК України як вияви домашнього насильства можуть розглядатися:

- вчинення власне кримінального правопорушення «Домашнє насильство», передбаченого ст. 126-1 КК України;
- вчинення кримінального правопорушення за кваліфікувальної ознаки «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (тобто кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 152 КК України, ч. 2 ст. 153 КК України);
- вчинення іншого кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що з урахуванням положень п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України є обставиною, що обтяжує покарання.

Якщо діяння особи кваліфіковано за ст. 126-1 КК України, то тут не виникає сумніву, що має місце вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Натомість питання щодо того, чи слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, де потерпілий є дружиною (чоловіком) винного (у тому числі колишньою дружиною (чоловіком), або іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, таким, що пов'язане з домашнім насильством, є доволі дискусійним.

Питання розуміння поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» порушувалося як у наукових дослідженнях, так і в правозастосовній практиці.

Зокрема, О. Харитонova та І. Тітко до злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, відносять три групи злочинів:

- 1) злочин, передбачений ст. 126-1 КК;
- 2) злочин, що містить кваліфікувальну ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

3) злочин, поєднаний з обтяжувальною обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК у частині «вчинення злочину... у присутності дитини» [124].

Як бачимо, науковці не обмежуються віднесенням до злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, злочинів, поєднаних з обтяжувальною обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК, а й включають до них ті, що вчинені у присутності дитини.

Безперечно, кожен злочин, пов'язаний з домашнім насильством, повинен бути описаний відповідною формулою кваліфікації (зокрема, містити посилання на п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України, якщо це злочин, який належить до третьої групи). Однак чи будь-який злочин, формула кваліфікації якого містить вказівку на п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України, є таким, що пов'язаний з домашнім насильством?

Так, А. А. Вознюк формулює визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», під яким розуміє «будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК України, що полягає в застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [27, с. 11], а також визначає невичерпний перелік складів злочинів, які можуть складати групу злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, які об'єктивізуються в різних формах насильницьких дій – фізичного, психічного, економічного чи сексуального характеру.

А. Є. Олійниченко досліджуване поняття розуміє як суспільно небезпечне діяння (злочин), передбачене ст. 126-1 КК, та будь-який інший злочин, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак) домашнього насильства, перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як конститутивну

ознаку злочину або відображено як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, вказуючи при цьому, що з 1 липня 2020 р. доречніше говорити про «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» [119, с. 121], а не про «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», що також є предметом нашого дослідження.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк визначають поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» через опис ознак, властивих таким злочинам, серед яких учені називають:

- зовнішнє вираження у фізичному, сексуальному, психологічному або економічному насильстві;
- вчинення в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, в тому самому місці, що й постраждала особа;
- наслідки у виді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи;
- систематичність (що, однак, не стосується випадків вчинення злочину, який характеризується трьома попередніми ознаками, але водночас містить ознаки іншого злочину проти життя, здоров'я чи волі особи) [23, с. 46].

При цьому, як наголошується, такі ознаки не обов'язково повинні бути відображені в положеннях закону України про кримінальну відповідальність як ознаки відповідного складу злочину.

Що стосується розуміння поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» у правозастосовній практиці, то воно представлено як під час розгляду судом питань про застосування щодо особи обмежувальних заходів, так і під час вирішення питання про закриття кримінального провадження, оскільки

положеннями п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України встановлено виняток, що кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, не підлягає закриттю з підстави відмови потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [69].

З цього приводу Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу прокурора на ухвалу суду першої інстанції, якою кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення стосовно обвинуваченого за ч. 1 ст. 125 КК України закрито у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення, залишену без змін судом апеляційної інстанції, фактично прирівняв поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» до складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України: «посилання прокурора на те, що цей злочин, пов'язаний з домашнім насильством, не було підтверджено в судовому засіданні, оскільки інкриміноване правопорушення не є таким злочином у розумінні ст. 126-1 КК та суд не може розцінювати його дії як злочин за вказаною статтею, адже органами досудового слідства дії особи кваліфіковано за ч. 1 ст. 125 КК» [125]. По суті, сама лише кваліфікація дій особи за ч. 1 ст. 125 КК, на переконання Суду, виключає можливість розглядати це кримінальне правопорушення як таке, що пов'язане з домашнім насильством. Як наслідок, на нашу думку, досліджуване поняття не виправдано звужено до складу злочину «Домашнє насильство».

Протилежна думка висловлена в іншій ухвалі Верховного Суду. Вирішуючи аналогічний кримінально-правовий спір, Суд знайшов аргументи на користь відходу від попередньої правової позиції, адже «тлумачення змісту вказаного формулювання належить здійснювати з урахуванням системно-структурного його аналізу, оскільки буквальне розуміння поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» та його ототожнення виключно зі складом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, призведе до не виправданого звуження цього змісту, що не узгоджується з міжнародно-правовою тенденцією у сфері запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству» [126]. В ухвалі констатовано, що поняття

«домашнє насильство» має комплексний характер, регламентується в різних сферах суспільних відносин, а тому при встановленні змісту поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» слід виходити з конкретних фактичних обставин вчиненого насильства щодо особи, а не юридичної оцінки дій винуватця. Погоджуємося з позицією Суду, що поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є оціночним поняттям, і не обмежується відсиланням до ст. 126-1 КК України, яка закріплює склад кримінального правопорушення «Домашнє насильство».

Така ж позиція підтверджена під час розгляду цієї ж справи Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду: «формулювання поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» в нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства. Тому поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» не є відсилочним, у розумінні законодавця має комплексний характер і регламентується в різних сферах суспільних відносин. Тому при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця» [127]. З огляду на це Суд дійшов до правильного, на наш погляд, висновку, що під поняттям «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один з елементів, перелічених у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». При цьому не має значення відображення їх як ознак відповідного складу злочину.

Разом з цим Суд робить важливе уточнення: обов'язковою умовою визнання судом злочину – незалежно від його родового чи безпосереднього об'єкта – пов'язаним з домашнім насильством, є відображення зазначеного у формулюванні обвинувачення (у повідомленні про підозру, в обвинувальному акті) із встановленням органами досудового розслідування відповідних

фактичних обставин (ступінь родинних відносин або спорідненості між потерпілим та винуватцем, характер насильства тощо) [127]. Таке правило, виходячи з мотивів Суду, продиктоване необхідністю застосування не лише норм матеріального права, а й норм процесуального права, воно яскраво демонструє зв'язок кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм. У постанові Суду констатується, що недостатньо встановити в діяннях особи ознаки того чи іншого кримінального правопорушення, необхідно створити умови, за яких можливо забезпечити підозрюваному, обвинуваченому право на захист; ефективно ж захищатися від підозри (обвинувачення) можливо лише тоді, коли відповідне кримінальне правопорушення інкриміноване особі. Саме тому вказівка на вчинення підозрюваним (обвинуваченим) злочину, пов'язаного з домашнім насильством, на переконання Суду, обов'язково має бути присутня в повідомленні про підозру, а пізніше – в обвинувальному акті, докази вчинення саме злочину, пов'язаного з домашнім насильством, обов'язково мають бути надані суду та досліджені в судовому провадженні. Разом з цим повністю погодитися з висновками суду не видається правильним.

Однак ця Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, безумовно, справила значний вплив на правозастосовну практику вирішення питання про визнання певного кримінального правопорушення злочином, пов'язаним з домашнім насильством. Зокрема, у справі № 752/15865/19 апеляційний суд, мотивуючи тим, що необхідною умовою визнання судом злочину таким, що пов'язаний з домашнім насильством, є відображення цієї обставини у формулюванні обвинувачення із встановленням органом досудового розслідування відповідних фактичних обставин [128], очевидний вияв кримінально караного домашнього насильства (враховуючи колишній сімейний зв'язок потерпілої і обвинуваченого, а також факт насильства у фізичній формі) не визнав злочином, пов'язаним з домашнім насильством, а відтак і не знайшов підстав для застосування щодо особи обмежувальних заходів. В ухвалі констатовано, що оскільки формулювання обвинувачення не містить

вказівки на обставину вчинення домашнього насильства, суд першої інстанції у вирoku фактично визнав винним обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, вийшовши за межі обвинувачення та допустивши порушення вимог ч. 1 ст. 337 КПК України. Звертає на себе увагу і той факт, що чомусь суд вважає, що домашнє насильство має супроводжуватись «певним дискримінаційним ставленням до потерпілої з боку обвинуваченого», повинно мати на меті «підтримання панівного становища стосовно потерпілої», або «бути одним з епізодів у атмосфері домашнього насильства, що склалася між підозрюваним і потерпілою». Ці ознаки не є кваліфікувальними для визнання діяння домашнім насильством відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», однак беруться до уваги судом. Це, на нашу думку, підтверджує необхідність формулювання та закріплення в ст. 91-1 КК України визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством».

Повертаючись до правових позицій Верховного Суду, висвітлених у постанові Об'єднаної палати, хочемо зазначити, що не можна не погодитися з тим, що, дійсно, поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» не слід звужувати до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Очевидно, якби законодавець мав на меті пов'язати можливість застосування обмежувальних заходів із вчиненням виключно кримінального правопорушення, склад якого передбачений ст. 126-1 КК України, він обмежився у ст. 91-1 КК України відповідною відсилочною нормою, а не сформулював би по суті нову юридичну конструкцію «злочин, пов'язаний з домашнім насильством». Так, у законі України про кримінальну відповідальність уже присутні норми, які передбачають можливість застосування відповідних кримінально-правових заходів за умови вчинення кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена відповідною статтею Особливої частини КК України (наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України, підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її

уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 258-258-5 цього Кодексу [18]).

Аргументом на користь відмежування поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» від складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство» є і те, що склад кримінального правопорушення, описаний у ст. 126-1 КК України, не охоплює всі вияви домашнього насильства, ознаки якого сформульовані базовим Законом.

Натомість правило про визнання злочину таким, що пов'язаний з домашнім насильством, лише за умови, що на це є вказівка у відповідних процесуальних документах, складених на стадії досудового розслідування, незважаючи на те, що об'єктивно злочин, на нашу думку, є невиправданим. Такий свій висновок Об'єднана палата мотивує тим, що нібито відсутність відображення в обвинувальному акті факту того, що особа обвинувачується у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством, порушує право особи на захист, зокрема, на право бути «негайно й детально поінформованим про характер та причини обвинувачення, висунутого проти нього, і мати час та можливості, необхідні для підготовки свого захисту» (п. а, б ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини). Разом з цим поняття «обвинувачення» визначено п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК [69]. Як бачимо, фактично вітчизняне законодавство ототожнює обвинувачення з інкримінуванням особі вчинення діяння, передбаченого відповідною частиною та статтею КК України. Натомість «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» – це збірне поняття, яке передбачає кваліфікацію дій особи за відповідною статтею (ст. 126-1, ч. 2 ст. 152 КК України, ч. 2 ст. 153 КК України, іншою статтею, що передбачає відповідальність за фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, якщо воно вчинене щодо домочадців). Погоджуємося з окремою думкою судді Об'єднаної палати, викладеною до постанови, що «саме в межах висунутого

обвинувачення суд має вирішувати питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні відповідного злочину» [129], а висунення обвинувачення, як уже зазначалося, передбачає твердження про вчинення діяння, передбаченого відповідною частиною та статтею КК України, для кваліфікації за якими не важливо, чи воно охоплюється поняттям «домашнє насильство» відповідно до ст. 1 базового Закону. А тому відсутність відображення в обвинувальному акті факту того, що особа обвинувачується у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством, не впливає на реалізацію права особи на захист.

Ще одним аргументом на користь недоцільності застосування такої додаткової умови для визнання того чи іншого злочину таким, що пов'язаний з домашнім насильством, як пред'явлення органами досудового розслідування особі обвинувачення у вчиненні злочину, пов'язаного з домашнім насильством, є те, що органом, уповноваженим застосовувати обмежувальні заходи, є саме суд. Щобільше ст. 91-1 КК України не визначає того, хто виступає ініціатором розгляду питання про застосування до особи обмежувальних заходів, а отже, таке питання суд може розглянути за власною ініціативою, і, очевидно, що саме суд у ході судового провадження повинен оцінити діяння особи на предмет наявності в ньому ознак злочину, пов'язаного з домашнім насильством. З іншого боку, досудове розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, здійснюється в тому ж процесуальному порядку, що і кримінальних правопорушень, що не мають ознак домашнього насильства, саме тому на стадії досудового розслідування в процесуальних документах не завжди фіксується те, що діяння, у вчиненні якого підозрюється особа, містить ознаки злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Разом з цим переконані, що такий стан речей не повинен впливати на можливість оцінки саме судом відповідного діяння як злочину, пов'язаного з домашнім насильством, і, як наслідок, визнання існування підстави для застосування обмежувальних заходів до особи.

Так, вважаємо таку судову практику невинуватеною, вона занадто обтяжує можливість визнання того чи іншого діяння таким, що пов'язане з домашнім

насильством, а тому і створює перешкоди для застосування щодо кривдників обмежувальних заходів, що, своєю чергою, ставить під сумнів ефективність кримінального права в напрямі боротьби з таким деструктивним явищем як домашнє насильство.

Не слід оминати увагою і того, що КК України та КПК України для позначення, очевидно, тотожних понять, оперують різною термінологією: у ст. 91-1 КК України йдеться про «злочини, пов’язані з домашнім насильством», тоді як у ст. 284 КПК України про «кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством». Загалом поява терміна «кримінальне правопорушення» у вітчизняному законодавстві зобов’язана ухваленню на сьогодні чинного КПК України, який уже на момент ухвалення містив норми, які мали б регламентувати кримінальне провадження щодо кримінальних проступків, що здійснюється у спрощеному порядку, а відповідні положення планувалося ввести в дію одночасно з набранням чинності закону України про кримінальні проступки (п. 1 розділу Х «Прикінцеві положення» КПК України). Водночас КК України тривалий час послуговувався поняттям «злочин», не використовуючи поняття «кримінальне правопорушення» (в тому числі і на момент ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Однак інститут кримінальних проступків з’явився в кримінальному праві не шляхом ухвалення закону України про кримінальні проступки, як початково планувалося, а за посередництвом внесення змін до чинного КК України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [130]. З набранням чинності цього закону 1 липня 2020 року матеріальне кримінальне право також ввело в обіг поняття «кримінальне правопорушення» та сприйняло концепцію поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки.

Зокрема, закріплене в ст. 11 КК України визначення злочину трансформувалося у визначення «кримінального правопорушення» – родового

поняття для злочинів і кримінальних проступків – як передбаченого КК України суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення [18]. Крім того, одночасно до КК України були внесені численні зміни, якими слово «злочин» змінено іншим, що позначає більш широке поняття – «кримінальне правопорушення». Однак чомусь законодавець оминув ст. 91-1 КК України та залишив у словосполученні «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» вказівку саме на злочин, чим значно обмежено можливості застосовувати обмежувальні заходи до кривдників.

Зазначимо, що склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», є власне злочином, оскільки санкція статті передбачає покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років, однак, як уже зверталася увага, правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, не зводяться лише до диспозиції ст. 126-1 КК України.

Так, як свідчить аналіз судової практики, доволі поширеними кримінально караними виявами домашнього насильства були вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 125 КК, ч. 1 ст. 126 КК, які з урахуванням ст. 12 КК України з 1 липня 2020 року належать до категорії кримінальних проступків. Своєю чергою буквальне тлумачення ст. 91-1 КК України унеможлиблює застосування до осіб, які вчинили кримінальні проступки, пов'язані з домашнім насильством, обмежувальних заходів.

Однак, очевидно, така ситуація зумовлена суто технічною помилкою законодавця, який легковажно упустив з поля зору слово «злочин» у ст. 91-1 КК України, навряд чи він мав на меті обмежити сферу застосування обмежувальних заходів лише випадками вчинення саме злочинних діянь.

Водночас така помилка переконує нас у недоцільності відображення в ст. 91-1 вичерпного переліку кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, адже при внесенні в майбутньому змін до Особливої

частини КК України, внаслідок яких змінюватиметься структура Кодексу, не виключено, що законодавець знову «забуде» відобразити відповідні зміни в ст. 91-1 КК України. Вважаємо, що більш доцільно сформулювати та зафіксувати у примітці до статті 91-1 КК України визначення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, як кримінальне правопорушення, вчинене з використанням фізичного, економічного, психічного чи сексуального насильства, в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою. До речі, аналогічне визначення мало місце в законопроекті № 4952 від 12.07.2016: «під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, у цьому Кодексі розуміються діяння, передбачені статтею 126-1 цього Кодексу, та інші кримінальні правопорушення, вчинені щодо осіб, зазначених у пункті 6-1 частини 1 статті 67 цього Кодексу (теперішнього чи колишнього подружжя або інших осіб, чи особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких до них відносин)» [67].

2.4. Суб'єкти, до яких застосовуються обмежувальні заходи та відповідальність за їх невиконання

Встановити коло осіб, до яких можна застосувати обмежувальні заходи, можна на підставі системного аналізу положень ст. 91-1 КК України в поєднанні з нормами, спрямованими на запобігання та протидію домашньому насильству.

Так, у ч. 1 ст. 91-1 КК України йдеться про те, що обмежувальні заходи можуть бути застосовані «до особи, яка вчинила домашнє насильство», у цій же ч. 1 зазначається, що на підставі застосування таких обмежувальних заходів відповідні обов'язки, передбачені пп. 1-5 покладаються на «засудженого».

Що стосується розуміння терміна «особа, яка вчинила домашнє насильство», то тут, очевидно, варто звернутися до власне визначення поняття

«домашнє насильство» в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де зазначено, що такі діяння «вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, в тому самому місці, що й постраждала особа» [21].

Своєю чергою ч. 2 ст. 3 Закону більш формалізовано закріплює коло таких осіб та зазначає, що дія законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [21].

Варто зазначити і те, що ч. 3 ст. 3 Закону уточнює, що дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права і обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [21].

Зазначимо, що хоча Закон визначає такий перелік при визначенні сфери його дії за колом осіб, однак відповідними нормами по суті визначено суб'єктів, які вчиняють правопорушення у сфері домашнього насильства, і відповідно, «дзеркально» визначає потерпілих від таких порушень.

Як бачимо, чинне законодавство встановлює досить широке коло осіб, які можуть бути суб'єктами кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, а відтак і осіб, до яких можуть бути застосовані обмежувальні заходи. Для порівняння, Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» відповідне законодавство застосовувалося виключно до подружжя, так званих співмешканців, їх дітей, осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням та родичів прямої або непрямої лінії споріднення, однак лише за умови спільного проживання.

Зважаючи на такий суб'єктний склад осіб, які несуть відповідальність за правопорушення, пов'язані з насильством (у тому числі кримінальну), вважаємо, що законодавець правильно іменував об'єкт, на боротьбу з яким спрямоване відповідне законодавство — домашнє насильство, а не, скажімо, сімейне насильство, як це було раніше, і яке, видається, є поняттям вужчим.

На користь такого аргументу є і те, що домашнє насильство вчиняється, як правило, за закритими дверима. Тож, у терміні «домашнє насильство», очевидно,

законодавець прикметником «домашнє» зробив акцент на місце вчинення кримінального правопорушення, його етимологія стосується житла і проживаючих у ньому людей.

З цього приводу О. М. Гумін додає, що термін «домашнє насильство» дещо нечіткий і не вказує учасників такого насильства, обмежуючи насильницький акт домашньою територією [131, с. 496].

Своєю чергою вітчизняна дослідниця Т. М. Малиновська, опираючись на чинне законодавство, виходить з дещо іншого розуміння прикметника «домашнє» в поєднанні зі словом «насильство»: він описує не обмежене місце здійснення насильницьких дій (будівля чи інша домашня територія), а суб'єктів таких посягань. У цьому випадку «домашнє» – прикметник, який стосується дому, а в цьому аспекті предметом є відносини і юридичний статус осіб, які повніше описуються поняттям сім'ї [132, с. 89]. Така позиція, вважаємо, є виправданою, і дозволяє не розглядати домашнім насильством, скажімо, насильство, що вчиняється між особами, які проживають на одній території – сусідами.

Можемо лише додати, що між такими особами має існувати тривале і стійке міжособистісне спілкування. Разом з тим ми погоджуємося з Т. Мінкою, що для сприйняття діяння як домашнього насильства спільне проживання жертви і правопорушника не вимагається [133, с. 100], про що безапеляційно йдеться в дефініції поняття «домашнє насильство» в базовому Законі.

Отже, ми встановили, що коло осіб, які є суб'єктами правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, окреслено Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». При визначенні ж суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, необхідно брати до уваги і норми закону про кримінальну відповідальність, які визначають вимоги щодо суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язані з віком та осудністю. Натомість коло суб'єктів, до яких можуть застосовані обмежувальні заходи, визначені ст. 91-1 КК України, є ще вужчим, що обумовлено, по-перше,

умовами застосування обмежувальних заходів, а, по-друге, віковими обмеженнями.

Як нами було вже вищезазначено, умовами застосування обмежувальних заходів є один з таких юридичних фактів:

- призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- звільнення з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності;
- звільнення з підстав, передбачених КК України, від покарання.

При цьому для позначення осіб, стосовно яких реалізовано норми закону про кримінальну відповідальність у означених формах, ч. 1 ст. 91-1 КК України застосовує також термін «засуджений»: «суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки». Однак такий термін вжито юридично некоректно.

Так, розуміння поняття «засуджений» можна знайти в КПК України, де зазначено, що засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили (ч. 2 ст. 43) [69].

Як справедливо зауважує Ю. В. Баулін, при звільненні від кримінальної відповідальності особа звільняється саме від потенційної відповідальності, адже звільнення від такої відповідальності відбувається до початкового моменту реальної кримінальної відповідальності, а саме до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду [134, с. 194]. По суті, застосовуючи такий інститут, держава відмовляється від офіційного осуду у виді обвинувального вироку. Дійсно, при звільненні особи від кримінальної відповідальності суд не виносить обвинувальний вирок – у такому разі суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 288 КПК України). Це означає, що застосування терміна «засуджений» до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з

домашнім насильством, та потім були звільнені судом від кримінальної відповідальності, з юридичної точки зору є недопустимим.

Що стосується вікових обмежень, то відповідно до ч. 2 ст. 91-1 КК України заходи, передбачені ч. 1 цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. Це означає, що якщо кривдником, який вчинив кримінально каране домашнє насильство, буде неповнолітній, застосування кримінально-правових механізмів забезпечення інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень виключається, що, однак, на нашу думку, не є виправданим.

Так, наприклад, виходячи з положень ст. 91-1 КК України, застосування навіть такого обмежувального заходу до неповнолітнього як направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, змістом якого, по суті, є виховні заходи, не допускається, в той же час якщо такий неповнолітній звільняється від відбування покарання з випробуванням, на підставі п. 4 ч. 3 ст. 76 на нього може бути покладено зобов'язання виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Щобільше окремі пробаційні програми розроблено спеціально для неповнолітніх та враховують їх вікові особливості. Враховуючи спільну спрямованість як програм для кривдників, так і пробаційних програм, логічно було б допустити можливість покладення на неповнолітніх обов'язку проходження програми для кривдників. До того ж можливість покладення на неповнолітніх обов'язку проходження програм для кривдників визначено ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» як спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству: «виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей». Чому ж тоді покладення виконання програми для кривдників як кримінально-правового заходу виключається, коли це можливо в межах заходів іншої галузі права? З огляду на це пропонуємо ч. 2 ст. 91-1 КК України викласти в такій редакції: «Заходи, передбачені пунктами 1-4 частини першої цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього

насильства досягла 18-річного віку». Таке формулювання уможливить застосування обмежувальних заходів, що мають виховну спрямованість, до неповнолітніх, направлення для проходження програм для кривдників.

Ще одним варіантом іменування суб'єктів, до яких застосовуються обмежувальні заходи, поряд з термінами «особа, яка вчинила домашнє насильство», «засуджений», є термін «кривдник», яким оперує КК України для позначення програми, проходження якої може бути покладено на особу відповідно до ст. 91-1 КК України. В іншому контексті слово «кривдник» не застосовується в актах кримінального законодавства, що, однак, не позбавляє можливості кримінальній доктрині оперувати зазначеним терміном. Власне є легальна дефініція терміна «кривдник», яка розкривається в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: кривдником є особа, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (п. 6 ч. 1 ст. 1).

Перш ніж характеризувати особливості відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, варто зупинитися на проблемах контролю за поведінкою осіб, до яких застосовано обмежувальні заходи, оскільки законодавство має створювати максимальні умови для досягнення завдань обмежувальних заходів, і лише тоді, коли запропоновані правом можливості їх реалізації не дали бажаного результату, виникає необхідність звертатися до заходів юридичної відповідальності.

Дійсно, для забезпечення виконання обмежувальними заходами свого призначення, обмеження, які вони за собою створюють, мають реалізовуватися, а відтак, неодмінним є здійснення контролю за поведінкою засудженого щодо виконання ним обов'язків та обмежень, передбачених конкретним обмежувальним заходом.

Як свідчать результати правозастосовчої діяльності, репрезентовані судовими рішеннями, представленими в Єдиному державному реєстрі судових рішень, на сьогодні відсутня єдина судова практика щодо питання, хто ж має контролювати поведінку засуджених стосовно виконання ними обов'язків та

обмежень, передбачених обмежувальним заходом. Так, ухвалюючи судові рішення, одні суди виходять з того, що обов'язок контролювати поведінку засуджених покладається на орган пробації (рішення у справах № 548/1658/20 [135]), інші виходять з того, що це мають здійснювати уповноважені підрозділи Національної поліції України за місцем проживання засудженого (рішення у справах № 483/1562/19 [136], № 181/1307/19 [137]).

Мотивуючи покладання контролю за поведінкою засудженого в частині застосування обмежувального заходу на уповноважений підрозділ Національної поліції, суди посилаються на положення ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відносячи обмежувальні заходи, застосовані вироком суду, до категорії «спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству». Своєю чергою п. 5, 6 ч. 1 ст. 10 зазначеного вище Закону передбачено, що здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії, а також взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи належить до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України [21].

Додамо, що на підзаконному рівні такі повноваження унормовані Порядком взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 № 124, що встановлює не лише процедуру взяття на такий облік та зняття з нього, а й проведення профілактичної роботи щодо кривдника, що покладається на уповноважений підрозділ органу Національної поліції України. Метою таких заходів, як зазначено в наказі, є, по-перше, недопущення повторного вчинення домашнього насильства, а, по-друге, забезпечення контролю за дотриманням кривдником тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку з учиненням

домашнього насильства (і, до речі, не уточнено, що такі тимчасові обмеження пов'язані виключно з винесенням щодо кривдника обмежувального припису).

Беззаперечно, цей Порядок поширюється і щодо кривдників, які вчинили кримінально каране домашнє насильство, адже строки ведення профілактичного обліку кривдників прив'язуються до набрання законної сили вироком суду у кримінальному провадженні, відкритому стосовно кривдника у зв'язку із вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі; погашення або зняття судимості за кримінальне правопорушення (п. 8 Розділ II).

Натомість Розділ III присвячено питанням контролю за поведінкою кривдника за місцем проживання/перебування. Відповідно до положень п. 2 здійснення контролю уповноваженим підрозділом поліції за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків відбувається шляхом щотижневого спілкування з кривдником, а у разі необхідності з постраждалою особою за місцем проживання/перебування, навчання та/або місцем роботи, іншими місцями, які часто відвідують ці особи [138]. Такі норми настановляють на думку, що дійсно органи Національної поліції наділені певними контрольними повноваженнями щодо поведінки кривдників, щодо яких застосовано обмежувальні заходи.

Натомість представники органу пробації, що беруть участь у таких справах, підтримують позицію, що контроль за поведінкою засуджених у частині застосованих обмежувальних заходів не належить до органу пробації.

Разом з тим, аналізуючи положення ст. 24 базового Закону, помічаємо, що Закон не відносить обмежувальні заходи до «спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» для потреб цього Закону лише терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників [21].

Погоджуємося з позицією тих судів, які зобов'язаним здійснювати контроль за виконанням обмежувального заходу вважають орган пробації за місцем проживання обвинуваченого.

Так, п. 10 ст. 26 базового Закону містить відсилочну норму, яка зазначає, що у разі порушення кримінального провадження у зв'язку із вчиненням домашнього насильства перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються КК України та КПК України [21]. Своєю чергою ч. 4 ст. 91-1 КК України беззаперечно вказує, що контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого.

Однак вітчизняне законодавство на сьогодні не дає відповіді на запитання щодо того, яким чином орган пробації повинен здійснювати такий контроль. Зокрема, ст. 14 Закону України «Про пробацію» серед суб'єктів пробації не називає «засуджених за вчинення домашнього насильства, щодо яких застосовано обмежувальні заходи, передбачені у ст. 91-1 КК України».

Аналізуючи ж види пробації, передбачені цим нормативно-правовим актом, найбільш близьким видом пробації, який за логікою цього Закону мав би застосовуватися до цієї категорії осіб, є наглядова пробація, яка передбачає наглядові та соціально-виховні заходи щодо засуджених, порядок здійснення яких затверджується центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері пробації (ст. 10) [107].

На сьогодні такі наглядові процедури унормовані Порядком здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 року № 272/5, який серед інших функцій органу пробації називає здійснення контролю за виконанням засудженою особою

обов'язків, встановлених законом та покладених на неї судом (абз. 5 п. 1 розділу II); відвідування засудженої особи за місцем проживання (у разі необхідності) з метою забезпечення контролю за поведінкою та способом життя [139]. Однак жодних спеціальних вказівок на те, яким саме чином здійснюється контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, Порядок не містить.

Щобільше навіть Типове положення про уповноважений орган з питань пробації, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5, не містить жодної згадки про повноваження органу пробації у сфері здійснення контролю за виконанням обов'язків, визначених обмежувальними заходами, особами, до яких вони застосовані [140].

Не можемо залишити поза увагою, що з набранням 28 березня 2024 року чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 року вітчизняна система покарань буде доповнена новим видом – пробаційний нагляд, який полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Серед обов'язків, які покладаються на засудженого до пробаційного нагляду, законодавець виокремлює обов'язкові (періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти останній зміну свого місця проживання, роботи або навчання, не виїжджати за кордон без погодження з уповноваженим органом з питань пробації) та факультативні, які можуть бути покладені судом (використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою; дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації

як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу); виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб). Як передбачається в нормативно-правовому акті, такий вид покарання застосовуватиметься й до осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1, 390-1 КК України. Виконання такого покарання покладається на уповноважені органи з питань пробації за місцем проживання засудженого [141].

Не менш проблемним питанням є здійснення контролю за поведінкою кривдників, які є військовослужбовцями, який нормами КК України покладається на командира військової частини. Таке повноваження, визначене законом України про кримінальну відповідальність, не підкріплено процедурними нормами на рівні інших нормативно-правових актів, а відтак такий контроль залишається суто декларативним.

Такий стан правового регулювання відносин з контролю за поведінкою засуджених, до яких застосовано судом обмежувальні заходи у зв'язку із вчиненням ними кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не сприяє повною мірою реалізації потенціалу обмежувальних заходів, закладених у них законодавцем. Поділяємо думку І. Брус, яка зазначає, що застосування санкцій щодо порушників з точки зору реального захисту осіб, потерпілих від домашнього насильства, є менш значним, ніж, наприклад, забезпечення виконання застосованого обмежувального заходу і припинення або профілактика його порушення [142, с. 117].

Дійсно, якщо засуджений не виконує обов'язки та обмеження, передбачені обмежувальними заходами, притягнення до відповідальності правопорушника не може компенсувати ту шкоду, яка завдана інтересам потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, для

забезпечення яких до вітчизняного законодавства і введено інститут обмежувальних заходів.

Повертаючись до питання відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, зазначимо, що одночасно із введенням у систему вітчизняних заходів кримінально-правового характеру обмежувальних заходів було запроваджено кримінальну відповідальність за їх невиконання – відповідний склад кримінального правопорушення відображено у ст. 390-1 КК України.

Так, відповідно до цієї норми карається умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, а так само умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовано судом (у тому випадку, коли проходження програми для кривдників розглядається як спеціальний захід щодо протидії домашньому насильству, передбачений ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

У разі визначення законодавцем виду і міри покарання за кримінально-протиправне діяння, то він попередньо оцінює важливість порушеного права, небезпеку та недостатність волі суб'єкта кримінального правопорушення. Саме такі властивості і були враховані при конструюванні санкції норми, закріпленої ст. 390-1 КК України: діяння, передбачені диспозицією, караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років, а з 28.03.2024 – пробаційним наглядом на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк.

Безперечно, дієвість такої кримінально-правової заборони повністю залежить від можливості здійснювати контроль за виконанням кривдниками своїх обов'язків, визначених обмежувальними заходами. Як уже було зазначено, на теперішній час існують проблеми в здійсненні контролю – як в аспекті закріплення повноважень органів, що уповноважені законом України про кримінальну відповідальність здійснювати контроль за поведінкою кривдника,

так і в аспекті можливості практично контролювати виконання заходів, що було розглянуто в межах дослідження видів обмежувальних заходів за КК України.

На жаль, вітчизняний законодавець змістив акцент на запровадження заходів кримінальної репресії – кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, не приділяючи достатньої уваги можливості практичної реалізації та нормуванню контролю за належним виконанням обов'язків, передбачених обмежувальними заходами.

Висновки до розділу 2

1. Обмежувальні заходи є заходами кримінально-правового впливу, а точніше – заходами кримінально-правового характеру, внаслідок чого їм притаманні всі ознаки останніх. Водночас за груповою належністю обмежувальні заходи є елементом ще однієї родової категорії – заходів безпеки, спрямованих на убезпечення від поведінки правопорушника цілком конкретних осіб – потерпілих від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Сформульовано перелік специфічних ознак обмежувальних заходів.

2. Зазначено, що вносячи зміни до ст. 76 КК у зв'язку із введенням до національного законодавства інституту обмежувальних заходів, законодавець помилково не виправив у цій нормі сполучення «обов'язки, передбачені частиною другою цієї статті» на «обов'язки, передбачені частиною третьою цієї статті», адже саме в частині 3 ст. 76 КК на сьогодні закріплено обов'язки, які до внесення відповідних змін покладалися на засуджених з урахуванням зазначених вище критеріїв. Якщо ж буквально тлумачити ч. 3 ст. 76 в теперішній редакції, то саме при обранні до засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням, обмежувальних заходів, визначених ст. 91-1 КК, до уваги мають братися їх необхідність і достатність для виправлення особи з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що

пом'якшують або обтяжують покарання. Це, однак, не відповідає призначенню обмежувальних заходів.

3. Доволі ефективним (водночас і чи не найпроблемнішим) обмежувальним заходом є заборона кривднику перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. Неврегульованим законодавством є питання, яким чином кривдник може забрати особисті речі зі спільного житла, а, очевидно, особливо гостро це питання постає тоді, коли суд забороняє кривднику спілкуватися з потерпілим від злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Що стосується заборони наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин, то застосування такого обмежувального заходу не дозволяє повністю дистанціювати потерпілого і кривдника, адже наперед передбачити та відобразити у судовому рішенні навряд чи можна всі місця, де може перебувати потерпілий і до яких відповідно заборонити наближатися кривднику. Звести нанівець імовірність такої «зустрічі» можна лише через покладення на кривдника обов'язку наближатися безпосередньо до потерпілого, що на теперішній час не передбачено КК України.

4. Звертає на себе увагу той факт, що п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України допускає застосування або пробаційної програми, або програми для кривдників, не допускаючи їх поєднання, що, однак, на наш погляд, не є виправданим. Зважаючи на природу пробаційних програм, видається за можливе розширити коло осіб, на яких можна покласти обов'язок щодо проходження пробаційної програми, включивши до них засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

5. Фактично підставою відповідно до чинного законодавства для застосування щодо особи обмежувальних заходів є вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством (хоча очевидно, законодавець повинен був вважати такою підставою вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного

з домашнім насильством). Своєю чергою умовами їх застосування є: засудження особи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення її від покарання, або звільнення її від кримінальної відповідальності; наявність інтересу потерпілого, пов'язаного із вчиненням щодо нього домашнього насильства, в застосуванні таких обмежувальних заходів.

6. Обмежувальні заходи застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. Це означає, що якщо кривдником, який вчинив кримінально каране домашнє насильство, буде неповнолітній, застосування кримінально-правових механізмів забезпечення інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень виключається, що, однак, на нашу думку, не є виправданим.

7. Безперечно, дієвість такої кримінально-правової заборони повністю залежить від можливості здійснювати контроль за виконанням кривдниками своїх обов'язків, визначених обмежувальними заходами, однак на теперішній час існують проблеми в здійсненні такого контролю.

РОЗДІЛ 3. ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

3.1. Засади призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство

Логічним завершенням вирішення кримінально-правового конфлікту, пов'язаного з домашнім насильством, у разі якщо вину особи доведено і їй призначено покарання, не пов'язане з позбавленням волі, звільнено від кримінальної відповідальності чи покарання, є розгляд питання щодо застосування до винної особи обмежувальних заходів, визначених ст. 91-1 КК України.

Доцільно зауважити, що ст. 91-1 КК України побудована таким чином, що надає суду досить широкі дискреційні повноваження, що виявляється в такому:

- по-перше, законодавець зазначає, що «суд може застосувати» обмежувальні заходи, однак не зобов'язаний;
- по-друге, норма, закріплена у вищезазначеній статті, допускає обирати суду види обмежувальних заходів, які вважає за доцільне застосувати до особи (на сьогодні, як уже зазначалося, їх п'ять), не забороняючи при цьому їх поєднувати;
- по-третє, обмежувальні заходи, як визначено в статті, застосовуються «в інтересах потерпілого», а таке поняття є оціночним, відтак у кожному окремому провадженні суд самостійно повинен визначити зміст таких інтересів;
- і, по-четверте, законодавець запропонував можливість суду обрати строк застосування обмежувальних заходів, обмежившись вказівкою на нижню і верхню межу – від одного до трьох місяців з можливістю продовження на строк не більше як на 12 місяців.

Безперечно, надання суду дискреційних повноважень під час розгляду питання про застосування обмежувальних заходів є цілком виправданим, дає можливість суду обрати найоптимальніший варіант вирішення питань, пов'язаних з покладенням на особу, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, обов'язків, визначених у ст. 91-1 КК України.

Здавалося б, кожен з варіантів вирішення таких питань (застосовувати чи не застосовувати обмежувальні заходи, які саме тощо) є відносно правильним, адже зовнішньо вони «вписуються» в запропоновані законодавцем межі. Про правильність можливих варіантів рішень, ухвалених в умовах норм, що допускають дискрецію, зазначав і суддя Конституційного Суду України І. Сліденко, коментуючи конституційне провадження щодо подання Верховного Суду України від 6 жовтня 2016 року відносно норм закону № 1402, в ході якого, за словами судді, було підготовлено кілька проєктів рішень, серед яких були і взаємовиключні, однак кожен з них мав свою логіку і аргументацію [143]. Водночас вважаємо, що інколи лише один варіант рішення може бути правильним.

Що ж стосується результатів вирішення питань щодо застосування обмежувальних заходів, то вважаємо, вони лише тоді можуть бути законними, обґрунтованими та справедливими, коли правозастосувач керувався певними правилами, які можна назвати засадами застосування обмежувальних заходів.

На жаль, аналіз наявної практики розгляду судами справ про злочини, пов'язані з домашнім насильством, свідчить про те, що при правозастосуванні переважає формальний підхід до розгляду судом справ цієї категорії в частині вирішення питання про застосування обмежувальних заходів, що веде до нехтування інтересів потерпілих від таких злочинів, потреба у відчутті безпеки яких є дуже важлива. Зокрема, представлені в Єдиному державному реєстрі судових рішень вирoki та ухвали в таких справах досить часто є одноманітними, подібними одне до одного. На жаль, суди нерідко обмежуються цитуванням ч. 1 ст. 91-1 КК України, яка визначає види запропонованих законодавцем

обмежувальних заходів, вказівкою на застосовуваний до особи вид (види) обмежувальних заходів та строк покладення відповідних обов'язків, натомість мотивувальна частина рішень позбавлена аргументації, чому саме суд вважає за доцільне застосувати той чи інший обмежувальний захід та не обґрунтовує обраний строк його дії. Як було вже раніше зазначено, інколи судді під час розгляду справ про злочини, пов'язані з домашнім насильством, взагалі не розглядають питання щодо можливості застосувати до кривдника обмежувальні заходи.

Очевидно, в більшості випадків судді все-таки виходять з певних міркувань, ухвалюючи проміжні рішення у справах про злочини, пов'язані з домашнім насильством (щодо застосування/незастосування обмежувальних заходів, виду/видів обмежувальних заходів, які належить застосувати до кривдника в конкретній справі, строку їх дії), однак відповідні міркування переважно не відображаються в кінцевих процесуальних рішеннях.

Загалом проблема засад застосування обмежувальних заходів на сьогодні є малодослідженою в науці кримінального права з огляду на нетривалий час існування такого інституту. Це, своєю чергою, обумовлює актуальність наукового осмислення засад призначення обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, та втілення їх у правозастосовну діяльність.

Зазначимо, що загальноприйнято вважати засадами вихідні, головні положення, на яких ґрунтується що-небудь [122, с. 419], а відносно нашого дослідження – застосування обмежувальних заходів. З огляду на це засади застосування обмежувальних заходів є вихідними вимогами – правилами, якими зобов'язаний керуватися суд під час вирішення питання про покладення на ту чи іншу особу обов'язків, визначених ст. 91-1 КК України.

Хоча чинне законодавство і не містить терміна «засади застосування обмежувальних заходів», однак це зовсім не означає, що вони невідомі правозастосовній діяльності. Так, уже з моменту запровадження у вітчизняну

дійсність інституту обмежувальних заходів суди, безперечно, керуються певними правилами – засадами.

Дійсно, як звертають увагу вітчизняні дослідники, на жаль, засади застосування обмежувальних заходів на сьогодні не формалізовано так, як це зроблено, скажімо, щодо призначення покарань [144, с. 148]. Насправді, якщо звернутися до положень ст. 65 КК України, то зазначимо, що останні визначають загальні засади призначення покарання (що, безумовно, передбачає існування і спеціальних засад). Так, загальні засади призначення покарання, відповідно до норми, закріпленої в ст. 65, зводяться до таких правил:

- покарання призначається в межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК та відповідно до положень Загальної частини;
- на вид та розмір покарання впливає ступінь тяжкості кримінального правопорушення;
- під час призначення покарання оцінюються відомості про особу винного;
- при призначенні покарання враховуються обставини, що його пом'якшують та обтяжують;
- покарання, що призначається особі, має бути необхідним і достатнім для її виправлення та запобігання нових кримінальних правопорушень.

Натомість спеціальні засади призначення покарання обумовлені існуванням особливостей призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, можливістю призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, вони реалізуються при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків.

Проте такі засади неможливо реалізовувати при застосуванні до особи обмежувальних заходів, які за доцільним зауваженням О. В. Козаченка мають додатковий до покарання (крім позбавлення волі) та інших заохочувальних заходів впливу характер [145, с. 285], однак інше призначення. Дійсно, інститут

обмежувальних заходів не має на меті посилити кримінальну відповідальність, їх призначення – убезпечити потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, від повторного насильства з боку кривдника.

Так, хоча закон України про кримінальну відповідальність і не містить окремої статті, яка б регламентувала засади застосування обмежувальних заходів, однак їх можна «вивести» на основі аналізу відповідних кримінально-правових норм. Реалізація таких засад дозволяє не лише застосувати обмежувальні заходи відповідно до «букви» і «духу» закону, а й виконати основне завдання обмежувальних заходів – забезпечити інтереси потерпілої від домашнього насильства особи.

На жаль, можливо, з огляду на нетривалий час існування інституту обмежувальних заходів у національному законодавстві, питання засад застосування таких заходів кримінально-правового характеру не порушувалося в наукових колах. Навіть у працях останніх років, які побачили світ після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», не знайшлося місця для дослідження цього питання. Як правило, дослідники обмежуються визначенням підстав застосування, умов, видів обмежувальних заходів [146, с. 141–143].

На підставі аналізу положень ст. 91-1 КК України пропонуємо засади застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство, представити у вигляді таких правил:

- суд застосовує обмежувальні заходи за наявності підстав та умов їх застосування, визначених ст. 91-1 КК України;
- суд застосовує обмежувальні заходи в межах видів, визначених ч. 1 ст. 91-1 КК України та в межах строків, визначених ч. 3 ст. 91-1 КК України;

- суд застосовує обмежувальні заходи з урахуванням мети обмежувальних заходів – забезпечення інтересів потерпілого;
- строк дії застосовуваних обмежувальних заходів має бути пропорційним щодо особи кривдника та наявних загроз щодо безпеки потерпілого.

Якщо перші дві засади зі згаданих вище є доволі зрозумілими та описані нами в попередньому розділі дослідження, то дві наступні засади потребують більш детального розгляду.

Як зазначається в ч. 1 ст. 91-1 КК України, суд застосовує обмежувальні заходи в інтересах потерпілого, однак, у чому ж саме полягають такі інтереси – не розкриває.

Зважаючи на неоднозначність розуміння інтересів потерпілого як загалом, так і в контексті положень ч. 1 ст. 91-1 КК України, вважаємо за доцільне розглянути загальне питання – зміст поняття «інтерес».

Не викликає сумніву, що інтерес – це мовна категорія як загального, так і юридичного використання.

Загалом набуття правового статусу потерпілого від кримінального правопорушення у кримінальному праві напряму пов'язано з порушенням його законних інтересів. Недарма Р. Кесслер потерпілим від кримінального правопорушення називав того суб'єкта, інтерес якого охоронявся відповідним кримінальним законом; учений констатував зв'язок потерпілого з об'єктом посягання, яким і є охоронюваний інтерес [147, с. 45].

Як звертає увагу В. Топчій, потерпілий – основний елемент цінностей як об'єкта злочину, при цьому потерпілими, проти яких спрямовані злочинні діяння винних осіб, можуть виступати як окремий індивід, так і людина як учасник суспільних відносин [148, с. 97].

Учений М. Сенаторов також при формулюванні поняття «потерпілий» у кримінальному праві вказав на існування відповідних прав, благ та інтересів, визнаючи потерпілого як «соціального суб'єкта, охоронюваному кримінальним

законом праву, благу чи інтересу якого злочином заподіюється шкода, однак не вдається до чіткого розмежування цих ціннісних категорій» [149, с. 17].

Дослідники-процесуалісти зазначають, що інтерес пов'язаний зі своїм носієм – потерпілим. Таким чином, якщо в результаті кримінального правопорушення особі буде заподіяна шкода, то це свідчить, що шкода заподіюється тим правам та інтересам особи, що охороняються кримінальним законом [150, с. 56].

Безперечно, вчиняючи щодо потерпілого домашнє насильство, кривдник зачіпає його особисті інтереси, інтереси дітей, а також інших членів сім'ї. Саме тому, а також враховуючи, що домашнє насильство шкодить суспільним інтересам (адже саме сім'я є його первинним інститутом), держава визнає відповідні насильницькі діяння кримінально протиправними і караними. Коли ж про сімейний конфлікт стає відомо за межами сім'ї і держава певним чином реагує на нього, об'єктивно виникає потреба в існуванні правового механізму забезпечення відповідних інтересів потерпілого і на етапі завершення вирішення кримінально-правового конфлікту, яким є передбачена законом про кримінальну відповідальність можливість застосування обмежувальних заходів.

Що ж стосується змісту поняття «інтереси потерпілого», які існують після вчинення щодо нього кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, то цілком очевидно, що такий інтерес, як і будь-який інтерес, є персоніфікованим, тобто належить конкретно визначеному суб'єкту – потерпілому від такого кримінального правопорушення, і, як правило, він усвідомлює необхідність у гарантуванні безпеки, а відтак може вживати заходи для реалізації відповідних інтересів. Однак при цьому не обов'язково, щоб таке усвідомлення мало місце – навіть у випадку, коли інтерес не усвідомлюється особою, це не виключає його персоніфікованості [151, с. 22]. З огляду на це положення ст. 91-1 КК України унеможливають застосування обмежувальних заходів за відсутності про це клопотання потерпілого.

Інтереси потерпілого, очевидно, можуть полягати в наступному:

- створення умов, за яких унеможливлюють повторення насильницьких дій з боку кривдника;
- створення умов, що сприяють реабілітації потерпілих, дітей від наслідків щодо вчинених стосовно них кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Однак чи всі ці інтереси мають забезпечуватися саме за посередництвом застосування до кривдника обмежувальних заходів, закон України про кримінальну відповідальність відповіді не дає.

Проблема змісту поняття «інтереси потерпілого» під час вирішення питання про застосування до особи обмежувальних заходів є малодослідженою в науці кримінального права, і лише деякі вчені, досліджуючи поняття обмежувальних заходів, побічно звертали увагу на те, що вони розуміють під інтересами потерпілого, з яких необхідно виходити під час розгляду питання про застосування обмежувальних заходів.

Так, розглядаючи ознаки обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, К. А. Новікова зауважила, що метою їхнього застосування, як визначено законодавцем, є переслідування інтересів потерпілого від злочину (ч. 1 ст. 91-1 КК). Це означає, що обираючи особі той чи інший обмежувальний захід (чи їх сукупність), суд не повинен переслідувати досягнення такими заходами мети відплати (кари) особі за вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, а повинен з'ясувати, в чому полягають інтереси потерпілого від злочину (а це може бути, зокрема, тимчасова ізоляція від винного, забезпечення особистої безпеки потерпілого, стабілізація його матеріального становища тощо), і з урахуванням цього вирішити питання про вид (види) обмежувальних заходів, що застосовуються до винного [80, с. 58].

Цілком природно, що потерпілі від злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, прагнуть убезпечити себе від повторень насильницьких діянь з боку домашнього агресора. Загалом почуття безпеки є однією з елементарних (органічних) потреб, а прагнення убезпечити себе – одним з головних

спонукальних мотивів людської діяльності. Видається, що гарантування потерпілій особі абсолютної безпеки від повторення виявів насильства з боку кривдника можливе лише за умови повної ізоляції від контактів з кривдником, що можливо досягти завдяки фізичному дистанціюванню, обмеженню можливостей для спілкування. Однак, як уже зверталася увага, законодавець вирішення питання про застосування щодо кривдника обмежувальних заходів відніс до дискреційних повноважень суду, який передбачає, що на кривдника, який становить потенційну загрозу для потерпілого (адже він уже вчинив насильницьке діяння щодо нього, що встановлено обвинувальним вироком або ухвалою про звільнення від кримінальної відповідальності), необов'язково будуть покладені обов'язки, визначені ст. 91-1 КК України. Щобільше не всі обмежувальні заходи спрямовані на повну ізоляцію потерпілого від контактів з кривдником.

Для вирішення питання щодо того, які ж саме інтереси потерпілого мають забезпечуватися обмежувальними заходами, очевидно, варто звертатися до положень Стамбульської конвенції, ст. 25 якої наголошує, що такі заходи застосовуються «у ситуаціях безпосередньої небезпеки».

Чи є та чи інша загроза «ситуацією безпосередньої небезпеки», слід виходити з обставин конкретного випадку домашнього насильства. Суд, дослідивши обставини справи, повинен встановити, наскільки реальний ризик, що кривдник дійсно небезпечний для потерпілого, іншими словами, наскільки велика небезпека для особи, яка потребує захисту, що загроза буде втілена в життя. Очевидно, що в такому випадку суд оцінює, наскільки вірогідне продовження чи повторне вчинення домашнього насильства. Причому така оцінка відбувається за внутрішнім переконанням судді, на підставі наявних доказів.

Зазначимо, що оцінка ризиків, а саме з урахуванням положень п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи – відбувається також відповідно до вимог,

встановлених цим Законом. Так, ч. 4 ст. 25 зазначає, що терміновий заборонний припис виноситься не лише за заявою постраждалої особи, а й за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків; у ч. 3, 5 ст. 26 закріплено, що рішення про видачу обмежувального припису, відмову у його видачі, а також його продовження приймається на підставі оцінки ризиків [21].

Окрім зазначеного, процедура проведення оцінки вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи унормована. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» розроблено Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, що затверджений спільним наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180 [152].

Хоча відповідно до п. 4, 5 розділу I цього Порядку оцінку ризиків проводить поліцейський уповноваженого підрозділу органу Національної поліції України за фактом вчинення домашнього насильства, результати чого враховуються під час винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, вжиття інших заходів для припинення такого насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення та надання допомоги постраждалим особам, однак абз. 2 п. 5 розділу I цього Порядку не забороняє використання результатів оцінки уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству під час застосування заходів протидії такому насильству [152]. Враховуючи вищезазначені обставини, суд має дослідити результати оцінки ризиків, а якщо вони не досліджувалися – ухвалити рішення про існування ситуації безпосередньої небезпеки (або ж про її відсутність) на основі аналізу відповідей потерпілого на запитання, запропоновані у формі оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, що викладені в додатку до Порядку.

Так, оцінка ризиків вчинення домашнього насильства проводиться шляхом спілкування/бесіди з постраждалою від такого насильства особою або її представником, у ході чого з'ясовуються обставини домашнього конфлікту, а також виявляються чинники і умови, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи. При цьому, як свідчить перелік питань, відповіді на які має дати поліцейський за результатами опитування потерпілого, факторами небезпеки/ризиків щодо вчинення домашнього насильства є, зокрема, попередня поведінка кривдника (погрози заподіяння шкоди потерпілому, його дітям, напади поза домашньою обстановкою), особливості міжособистісних стосунків між кривдником і потерпілим (надмірні ревності з боку кривдника, залякування, переслідування потерпілого), психологічні особливості кривдника (здатність застосувати зброю, схильність до зловживання алкогольних, наркотичних речовин).

Також неабияку роль відіграє визначення пропорційності заходів щодо особи кривдника та наявних загроз.

Зазначимо, що питання пропорційності в питаннях реагування держави на вияви домашнього насильства порушувалося під час розгляду справи № 766/13927/20. Хоча ця справа належить до справ цивільної юрисдикції, узагальнення, зроблені при здійсненні правосуддя, безперечно, корисні і при вирішенні питань про застосування заходів кримінально-правового характеру – обмежувальних заходів. Так, у цій справі жінка звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно свого сина, який застосовує до неї словесні образи, погрози, приниження, залякування, постійно висловлює погрози вбити, демонструючи при цьому силу, агресію, хапаючись за небезпечні предмети, строком на шість місяців з покладенням обов'язків заборонити перебувати в місці проживання (перебування) із заявницею; наближатися на відстань, ближче 100 (ста) метрів до місця проживання (перебування) постраждалої особи; заборонити особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває в місці,

невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборонити вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішенням суду першої інстанції заяву було задоволено частково – по суті, до кривдника рішенням застосовано всі заявлені види заборон, окрім заборони перебування в місці проживання (перебування) своєї матері, а також змінено заборону щодо наближення – встановлено заборону наближатися на визначену безпечну відстань не менше 5 метрів до матері, до місця її знаходження. Суд виходив з того, що «існують обґрунтовані ризики вчинення домашнього насильства стосовно заявниці, яка є постраждалою від домашнього насильства. Проте покладення на кривдника заборони перебувати у квартирі, співвласником якої він є, порушить його право на володіння та користування житлом, яке в нього є єдиним, а тому такий захід за встановлених обставин не є пропорційним» [153]. Таким чином, суд надав пріоритет праву кривдника на житло, а не безпеці заявниці, хоча ним же було встановлено існування реальних ризиків, і саме такі заборони суд визнав пропорційними. Така позиція, однак, не відповідає позиції Європейського суду з прав людини.

Переглядаючи цю справу в апеляційному порядку, суд апеляційної інстанції залишив оскаржуване рішення без змін, мотивом чого була відсутність у кривдника іншого житла, а «покладення на нього заборони перебувати у цій квартирі, а також наближатися до ОСОБА_1 на відстань ближче 100 метрів фактично позбавить його права на житло, права користування та розпорядження майном, власником якого він є» [154].

Не погоджуючись з ухваленими рішеннями, заявниця подала касаційну скаргу, на її переконання, судами попередніх інстанцій не повною мірою оцінено ризики щодо продовження чи повторного вчинення сином домашнього насильства щодо неї. Своєю чергою Верховний Суд констатував, що «має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення». При цьому

акцентовано увагу, що при визначенні судом можливості застосувати такий захід він повинен оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи, виходячи з установлених фактичних обставин та визначення факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства. Як зазначено в постанові, суди попередніх інстанцій встановили, що «існує обґрунтований ризик продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення щодо постраждалої особи, і такі ризики є реальними», а тому Суд знайшов підстави для визнання помилковими висновків судів попередніх інстанцій про неможливість задоволення вимог постраждалої особи [155].

Дійсно, заходи, що застосовуються до кривдника на підставі ст. 91-1 КК України, та строк їх дії має бути пропорційним стосовно особи кривдника та наявних загроз щодо безпеки потерпілого. Обираючи вид обмежувальних заходів, суд повинен виходити з того, щоб заборони та обмеження не обмежували права кривдника більше, ніж це потрібно, виходячи з намічених цілей реалізації застосованих заходів. Це і буде виявом принципу пропорційності, який передбачає, що суд при обранні виду обмежувальних заходів та строків їх застосування повинен оцінити, чи дозволяє обраний вид обмежувальних заходів забезпечити інтереси потерпілого та визначити, чи є обраний вид обмежувальних заходів необхідним (можливо, законодавець передбачив інший вид обмежувальних заходів, застосування якого є не менш ефективним для забезпечення інтересів потерпілого, однак є менш обтяжливим для кривдника). При цьому слід враховувати, з одного боку, ймовірність, характер і ступінь порушення прав особи, що потребує захисту, і, з іншого боку – вплив заборони чи обмеження на особу, на яку така заборона чи обмеження покладається.

Однак формулювання запропонованих законодавцем обмежень і заборон не є гнучким, а відтак не дозволяє повною мірою реалізувати принцип пропорційності в правозастосовній практиці, що буде розглянуто нами більш детально в підрозділі 3.4.

Проте слід брати до уваги і висновки Європейського суду з прав людини, зроблений у контексті ст. 2 Конвенції, в якому Суд не ставить знак рівності між правами кривдників і безпекою потерпілих від домашнього насильства, надаючи більш вагоме значення саме останнім: «у справах про домашнє насильство права нападників не можуть переважити права потерпілих, зокрема, на фізичну та психічну недоторканність» [156].

Вважаємо, що необхідність формулювання та подальшого втілення в правозастосовну діяльність засад застосування до особи обмежувальних заходів дозволить забезпечити єдину судову практику з питань застосування таких обмежувальних заходів: до кривдників застосовуватимуть однакові види обмежувальних заходів з однаковим строком дії за умови існування аналогічних ризиків повторення актів домашнього насильства. Правові умови призначення покарань та застосування обмежувальних заходів досить схожі. При цьому, як зазначають дослідники, правовими умовами, у яких призначається покарання, є невизначеність законодавчих положень, а також істотна частка суддівського розсуду, що є передумовами існування неоднакових підходів до обрання виду та розміру покарання особи за вчинене нею суспільно небезпечне діяння [157, с. 368]. Такі умови, безумовно, властиві і застосуванню обмежувальних заходів, і усунути їх видається неможливим. Однак саме реалізація визначених засад дозволить певним чином уніфікувати правозастосовну діяльність.

3.2. Проблема визначення критеріїв ефективності призначуваних обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство

Абстрагуючись від різного бачення змісту поняття «функції кримінального права», переважна більшість учених серед них завжди виокремлюють регулятивну та охоронну, надаючи пріоритет одному з напрямів його впливу. Зокрема, на реалізації охоронної функції права акцентує свою увагу А. Оцяця, визнаючи, що об'єктом охоронної функції кримінального права виступають

суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням особою кримінального правопорушення і закінчуються з моменту погашення або зняття з особи судимості. Тобто об'єкт охоронної функції – це охоронювані кримінально-правові відносини, правовідносини кримінальної відповідальності і покарання, а також інші правовідносини, які складаються в процесі реалізації приписів норм санкційного комплексу кримінального права. Відповідно така функція реалізується через встановлення діянь, які є кримінально караними та кримінально-правових способів впливу, що застосовуються при їх вчиненні [158, с. 242].

За переконанням Н. Ждиняка, реалізація заборонних кримінально-правових норм здійснюється в межах охоронних правовідносин, і якщо особа утрималася від вчинення злочину в силу наявності відповідної заборонної кримінально-правової норми, виникає попереджувальне правовідношення. З моменту вчинення злочину відносини між суб'єктом злочину та державою відбуваються в межах регулятивних правовідносин [159, с. 304].

На нашу ж думку, одним з аспектів реалізації охоронної функції кримінального права – безпосереднє застосування його норм до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. При цьому після притягнення винного до кримінальної відповідальності охороняються інші суспільні відносини, на які не здійснено посягання. Яскраво охоронна функція реалізується і в межах застосування інституту обмежувальних заходів (хоча дещо обмежено, оскільки останні спрямовані на запобігання продовженню чи повторенню домашнього насильства), однак лише тоді, коли законодавство в цій сфері відповідає об'єктивним потребам потерпілого. Ступінь ефективності призначуваних обмежувальних заходів визначається також мірою повноти та точності слідування таким законодавчим приписам.

Дійсно, підвищення ефективності застосування норм кримінального права потребує комплексних зусиль як щодо забезпечення належного рівня роботи

суб'єктів правозастосування, так і щодо вдосконалення нормативно-правової бази [160, с. 23].

Не викликає сумніву, що сучасний розвиток правозастосовної практики неминуче ставить на порядок денний питання ефективності тих чи інших заходів кримінально-правового впливу. Відповідно низька ефективність таких заходів ставить під сумнів існування відповідних заходів, або ж вимагає від законодавця оперативно вжити заходів, спрямованих на підвищення ефективності останніх.

Безумовно, обмежувальні заходи посідають чільне місце серед інших заходів кримінально-правового характеру, однак, у силу своєї новизни для вітчизняного кримінального права питанням ефективності як інституту обмежувальних заходів загалом, так і ефективності окремих призначуваних до особи обмежувальних заходів, не приділено належної уваги з боку теоретиків права. Однак сучасний стан розвитку кримінального законодавства на порядок денний ставить питання щодо ефективності заходів кримінально-правового впливу, а у випадку виявлення їх неефективності – вимагає відповідного реагування з боку правотворчого органу. Таке твердження є цілком справедливим і щодо одного з виду заходів кримінально-правового характеру – обмежувальних заходів.

Загалом питання ефективності тих чи інших заходів кримінально-правового впливу доволі складне. Це судження є справедливим до заходів кримінально-правового впливу, які мають тривалу історію існування, не кажучи вже про такі заходи, які до недавнього часу були невідомі вітчизняному законодавцю – обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України. Як звертається увага в науковій літературі, з точки зору кримінології, сенс покарання полягає в можливості попереджати кримінальні правопорушення, що є головною метою застосування покарання [161, с. 205].

Не відкидаючи неспростовне твердження про те, що кримінальне покарання відіграє важливу роль у загальному запобіганні злочинності, аналіз даних кримінальної статистики показує, що суттєвої перемоги в боротьбі зі злочинністю

так і не досягнуто, незважаючи на перманентну модернізацію кримінального законодавства, вдосконалення системи кримінальних покарань та вжиття кримінально-правових, кримінально-виконавчих та інших заходів протидії злочинності.

Натомість визначити вплив обмежувальних заходів на стан злочинності на сьогодні доволі складно, оскільки такі заходи є відносно новими, до того ж, цілком очевидно, що призначення обмежувальних заходів не вичерпується впливом на стан злочинності у внутрішньо сімейній сфері.

Перш ніж визначати критерії ефективності призначуваних обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, пропонуємо уяснити власне поняття «ефективність».

При цьому для справедливості зазначимо, що «ефективність» широко використовується для характеристики різноманітних процесів – механічних, хімічних, біологічних, соціальних, доволі вживаним цей термін є і в управлінській науці. Ефективність у найширшому розумінні визначається як досягнення поставлених перед керованою системою цілей за умови відповідності витрачених зусиль кінцевому результату, тобто ефективність напряду пов'язується із отриманим результатом. Інакше, «ефективність» – це результат, наслідок будь-яких причин, сил, дій [162]. Водночас оцінка такого результату є неможливою без зіставлення його з наперед визначеною метою.

Необхідно зазначити, що серед учених-юристів немає єдності поглядів на питання, що ж слід розуміти під ефективністю правових феноменів.

Зокрема, питання ефективності кримінально-правового регулювання загалом порушував Ю. В. Баулін, стверджуючи при цьому, що остання визначається насамперед співвідношенням між фактичними результатами дії закону України про кримінальну відповідальність та актів застосування норм кримінального права і тими соціальними цілями, для досягнення яких вони були ухвалені. З іншого боку, з чим не можемо не погодитися, ефективність кримінально-правового регулювання визначають також як співвідношення рівня

впорядкованості кримінально-правових суспільних відносин між державою й особами, які вчиняють злочини, до витрат і зусиль, спрямованих на досягнення цього рівня. У підсумку вчений робить висновок, що ефективність такого регулювання залежить від багатьох факторів та відображає результативність цього регулювання [163, с. 27–28].

Правники розглядають поняття і ефективності правових норм, визначаючи її як оптимальність, правильність, обґрунтованість та доцільність самих норм; або ж ототожнюють поняття ефективності правових норм із результативністю їх впливу або ж як потенційну здатність забезпечувати досягнення соціально корисної та об'єктивно обґрунтованої мети, а також впливати на суспільні відносини в певному, корисному для суспільства руслі; або ж ототожнюють поняття ефективності правових норм з результативністю їх впливу.

Однак деякі вчені уточнюють, що ефективність не завжди означає суспільно корисний результат. Правова норма може виражати реальну дійсність як у відповідності з її об'єктивними закономірностями, однак це не завжди. Інколи вона може суперечити таким закономірностям, заважаючи при цьому розвитку суспільства. Проте Ю. І. Бірченко зауважує, що навряд чи можна твердити, що в таких ситуаціях норма неефективна, скоріше тут йдеться про так звану «негативну ефективність», ефективність права зі знаком «мінус», коли в результаті такої дії віддаляється досягнення намічених нормою права цілей [164, с. 201].

З огляду на це ефективність кримінально-правових норм, що закріплюють застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, є такою її властивістю, яка характеризує їх здатність викликати певний результат. Однак у межах нашого дослідження ми все-таки будемо розкривати так звану «позитивну ефективність», що передбачає досягнення прогнозованого, наперед визначеного науково обґрунтованого позитивного результату. Окрім того, не можемо не зазначити, що ефективність конкретних норм у статичному стані складно визначати — для оцінки

ефективності варто спостерігати процес її реалізації, а тому в подальшому будемо обговорювати критерії ефективності саме застосування обмежувальних заходів до кривдників, які вчинили злочин, пов'язаний з домашнім насильством.

Характеризуючи ефективність застосування обмежувальних заходів, варто повернутися до визначення науково обґрунтованої мети, з досягненням якої і пов'язана поява інституту обмежувальних заходів. Як уже зазначалося, злочини, пов'язані з домашнім насильством, вчиняються в межах особливого міжособистісного простору, обмеженого рамками сім'ї, коли між її членами виникає напруження під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх причин. Ідея появи інституту обмежувальних заходів пов'язана із забезпеченням безпеки потерпілих від таких злочинів, останні повинні гарантувати як індивідуальну превенцію, так і стан захищеності потерпілих.

З огляду на мету обмежувальних заходів можна визначити і критерії ефективності, тобто підстави для оцінки ефективності застосування обмежувальних заходів.

На наше переконання, оцінювання застосування обмежувальних заходів доцільно здійснювати за такими двома важливими критеріями:

- рівнем досягнення цілей, закладених в інституті заходів кримінально-правового характеру, тобто якістю забезпечення індивідуальної превенції обмежувальними заходами;
- рівнем витрат, затрачених на виконання мети обмежувальних заходів (матеріальних, кадрових, часових тощо) [165, с. 68].

Дійсно, в першу чергу критерії ефективності обмежувальних заходів визначають, що має бути досягнуто завдяки їх реалізації. Характеризуючи перший з двох зазначених вище критеріїв ефективності обмежувальних заходів, варто зазначити, що обмежувальні заходи — не єдиний захід кримінально-правового впливу, який спрямований на забезпечення індивідуальної превенції. За справедливим твердженням О. В. Степаненко, обмежувальні заходи можна віднести до додаткових кримінально-правових заходів, які є додатковими як при

застосуванні заохочувальних кримінально-правових заходів у виді звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання, так і примусових кримінально-правових заходів у виді покарання (крім позбавлення волі) [166, с. 291]. Уточнимо, що загалом цей вид превенції, яку паралельно іменують спеціальною, спрямована на запобігання можливості вчинення засудженим нового злочину. Це, як зазначається в літературі, досягається створенням для засуджених відповідних умов, які унеможливають або значно обмежують учинення нових злочинів. Реалізації індивідуальних заходів профілактичного впливу передують етапи виявлення, вивчення і постановки на облік осіб, які можуть, судячи з їхньої асоціальної поведінки, вчинити злочини або інші правопорушення [167, с. 56–57].

Разом з цим для визначення ефективності саме обмежувальних заходів у забезпеченні індивідуальної превенції варто довести причиновий зв'язок між отриманим результатом та застосуванням саме відповідного обмежувального заходу. Дійсно, очікуваний результат можна досягти і за рахунок інших заходів. Так, І. Д. Щеулова зазначає, що запобігання можливості вчинення особами нового злочину сприяє при відбуванні покарання позбавлення волі, обмеження контактів, постійний контроль за поведінкою засудженого, що фізично позбавляють або значно обмежують його можливості вчинити нові злочини. Від вчинення нового злочину особу також стримують положення закону, які посилюють покарання за вчинення повторного злочину [168, с. 333].

Нагадаємо, що обмежувальні заходи не замінюють собою покарання, оскільки такі заходи не є альтернативою покарання, а застосовуються одночасно. Разом з тим обмежувальні заходи застосовуються відповідно до ст. 91-1 КК України одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання [18]. Таким чином, покарання, пов'язані з позбавленням волі, та обмежувальні заходи існують самостійно і ніколи не застосовуються до особи одночасно, а тому і забезпечувана ними індивідуальна превенція досягається лише одним із заходів кримінально-правового впливу;

говорити про переважну роль одного із заходів у забезпеченні індивідуальної превенції не доводиться.

Водночас деякі кваліфікувальні склади кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися і у сфері домашнього насильства, містять вказівку на повторність вчинення кримінального правопорушення. Від учинення такого злочину повторно потенційно може стримувати як побоювання особи перетерпіти більш суворе покарання, передбаченого за вчинення кваліфікованого складу кримінального правопорушення – за повторне кримінальне правопорушення, так і застосовані до особи обмежувальні заходи. Однак перевагу в превентивній ролі, на нашу думку, мають саме обмежувальні заходи, оскільки останні спрямовані на створення для кривдника такої обстановки, коли він просто не зможе знову завдати шкоди потерпілому.

Характеризуючи рівень досягнення цілей обмежувальними заходами, які покладаються на осіб відповідно до ст. 91-1 КК України, варто зауважити, що останні є ефективними лише тоді, коли норми, які їх закріплюють, реально можна втілити в життя. Принагідно зазначимо, що Л. Ф. Купіна виокремила наявність реальної можливості для реалізації правової норми у самостійний критерій ефективності правової норми та зауважила, що такий критерій є одним з ключових, оскільки не можна говорити в принципі про ефективність правової норми, якщо відсутня реальна можливість для її реалізації [169, с. 55–56]. З таких позицій не всі обмежувальні заходи мають високий рівень ефективності.

Так, зокрема, це можна сказати про обмежувальний захід, що передбачений п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України – заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин. Як свідчить судова практика, суди, застосовуючи до кривдника такий захід, не уточнюють місця, куди йому забороняється наближатися, використовуючи відкритий перелік, запропонований законодавцем, і по суті, кривдник може порушити таку заборону випадково.

Повертаючись до питання ефективності обмежувальних заходів за критерієм рівнем досягнення ними цілей, варто зауважити і те, що обмежувальні заходи мають доволі нетривалий строк застосування, і більшість з них мають максимальний ефект лише протягом строку їх застосування. Виняток у цьому аспекті є направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, які містять у собі виховний потенціал, а відтак, із закінченням строків застосування таких заходів їх «користь» не втрачається. Однак це не означає, що інші заходи є неефективними – їх корисність реалізується протягом строків застосування обмежувальних заходів, що дозволяє «загасити» конфліктну ситуацію, налагодити потерпілій стороні життя, відновити почуття безпеки.

Як уже зверталася увага в нашому дослідженні, ефективність – це поняття універсальне, для її оцінювання не може використовуватись якийсь один показник. Навпаки, для забезпечення належного рівня об'єктивного та неупередженого підходу в оцінюванні ефективності тих чи інших заходів слід брати до уваги систему показників.

Саме тому оцінювання ефективності застосування обмежувальних заходів доцільно здійснювати і за другим важливим критерієм – рівнем витрат, затрачених на реалізацію мети обмежувальних заходів.

Разом з тим зауважимо, що у процесі досягнення будь-яких результатів неминучі певні затрати, а для підвищення ефективності тієї чи іншої діяльності такі витрати потрібно мінімізувати. Дійсно, розуміння ефективності як досягнення позитивного результату, що супроводжується мінімальними затратами, є доволі поширеним і на сьогодні широко застосовується в різних галузях. Не бачимо жодних підстав для того, щоб ігнорувати такий критерій і при оцінці ефективності обмежувальних заходів.

Ефективність права, на переконання А. Гречаної, містить низку складових, серед яких називається економічність (корисність юридичного регулювання, скориговану з урахуванням кількості витрачених матеріальних коштів, людської енергії, часу) [170, с. 279].

Хоча існує і думка, що «економічність» та «ефективність» – це самостійні властивості явищ і процесів. За основу такого переконання береться твердження про те, що норма права може бути ефективною, тобто тією чи іншою мірою наближати до наміченої цілі, але аж ніяк не економічною. Це, безперечно, можна сказати і про інші правові феномени.

Для справедливості зазначимо, що інколи визначити економічність деяких правових заходів дуже складно, або ж і зовсім неможливо. Це пояснюється, зокрема, тим, що отриманий результат та здійснені затрати не можна виразити у однопорядкових одиницях. Так, скажімо, застосування різних видів обмежувальних заходів вимагає певних неминучих затрат (зокрема, пов'язаних з контролем за виконанням заборон та обмежень), однак отриманий результат – врятоване життя, збережене здоров'я, гарантована безпека – навряд чи може бути якось оцінена. Разом з тим, якщо один і той же результат можна досягти різними заходами – в такому випадку, на нашу думку, варто обирати менш затратний варіант, що зробить захід більш економічним, а відтак, і більш ефективним.

Так, скажімо, з точки зору забезпечення запобігання повторних насильницьких дій з боку кривдника, які виражаються саме у фізичному насильстві, заборона кривднику наближення безпосередньо до потерпілого є максимально ефективною. Такого обмежувального заходу, однак, не передбачено чинною редакцією ст. 91-1 КК України – такий вид обмежувальних заходів передбачений законопроектом № 5629. Водночас він потребує значних матеріальних затрат, пов'язаних із закупівлею та подальшим обслуговуванням засобів контролю. Дійсно, як справедливо зазначено у висновку Комітету з питань бюджету від 14.07.2021, реалізація його положень може призвести до збільшення видатків державного бюджету на закупівлю для Національної поліції України електронних засобів контролю, одночасно зумовивши збільшення доходів державного бюджету за рахунок надходжень від штрафів під час виявлення порушень, покладених на особу заборон [171].

Однак оцінити ступінь покриття видатків за рахунок надходжень важко, оскільки жодних фінансово-економічних обґрунтувань та розрахунків до законопроекту не надається, розробники проекту обмежуються вказівкою на джерела реалізації запропонованих положень. Разом з тим такий результат не можна досягти жодними іншими заходами, а тому означені затрати не роблять такий обмежувальний захід неефективним.

3.3. Актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у судову практику України, та актів інших міжнародних інституцій

Безперечно, наше дослідження не може бути повним без окреслення напрямів діяльності міжнародних інституцій щодо запобігання і протидії домашньому насильству – як тих, які створюють нормативну основу для захисту жертв такого насильства, так і тих, які розглядають конкретні справи про домашнє насильство, констатуючи наявність або відсутність порушень позитивних зобов'язань держав з попередження фактів домашнього насильства. Розуміння підходів міжнародних органів до інструментів протидії домашньому насильству дозволяє ефективніше боротися з таким деструктивним явищем на національному рівні, вдосконалювати вітчизняне законодавство, впроваджувати передові практики.

Як уже зверталася увага в нашому дослідженні, домашнє насильство є явищем, що по суті існує стільки, скільки існує сім'я, проте таку проблему не прийнято було обговорювати, суспільство і держава переважно не втручалися у «справи» сім'ї.

Одночасно з юридичної точки зору домашнє насильство не розглядалося як порушення прав людини, а відтак світове співтовариство не покладало на державу позитивні зобов'язання вживати заходів щодо запобігання внутрішньосімейному насильству, розслідувати всі вияви домашнього насильства як ситуації, які

потребують пильної уваги та становлять серйозну небезпеку не лише для окремо взятих сімей, а й для всього суспільства. Такий підхід засновувався на протиставленні в рамках лібералізму «публічної» та «приватної» сфер. Дійсно, хоча опорою правового лібералізму визнавалася філософія природних прав людини, а існування держави обґрунтовувалося необхідністю захисту та збереження природних прав людини, в той же час під час визнання за державою обов'язку захищати приватне життя індивіда та свободу його дій (у рамках закону), обсяг і сфери її діяльності обмежувалися встановленням меж поширення державної влади (кредо «laissez faire») [172, с. 82]. Інакше, виправдовувалося мінімальне втручання у сферу «приватного», а отже, і домашнє насильство залишалося справою сім'ї.

І лише порівняно нещодавно ця проблема знайшла адекватну оцінку – у тому числі у правовій площині, що привело до поступового закріплення на рівні міжнародних документів гарантій захисту від домашнього насильства та розвитку судової практики з цього питання.

Так, навіть Організація Об'єднаних Націй звернула увагу на таку проблему порівняно нещодавно. Зокрема, в ухваленій 1979 року Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (а, як відомо, жертвами домашнього насильства часто стають саме жінки) не міститься жодної згадки про заборону насильства щодо жінок, у тому числі всіх виявів домашнього насильства – фізичного, психічного, сексуального чи економічного. Водночас ст. 5 на держави-сторони міжнародного договору покладено обов'язок вживати всіх відповідних заходів з метою змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших виявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок, а ст. 16 проголошує, що держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків [173]. Безперечно,

реалізація таких зобов'язань допомагає викорінювати вияви домашнього насильства, хоча про нього і не згадується в Конвенції.

Разом з тим у продовженні такого документа – Загальних рекомендацій № 12 Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок до Конвенції насильство стосовно жінок презюмується як одна з форм дискримінації, до того згадується про «акти насильства в сім'ї». Для розуміння стану справ щодо вжиття заходів, спрямованих на захист жінок, Комітет започаткував рекомендацію для держав-сторін включати у свої періодичні доповіді інформацію з питань чинного законодавства, що захищає жінок від усіх форм насильства в повсякденному житті (в тому числі окремо щодо насильства в сім'ї, інших вжитих заходів з його викорінення; наявності служб з надання допомоги жінкам, які стали жертвами брутального поводження та насильства; статистичних даних про будь-які акти насильства щодо жінок і жінок, які стали його жертвами) [174]. Надалі Комітетом ухвалена рекомендація № 19 про насильство над жінками, яка передбачала детальний і всебічний огляд насильства над жінками та заклала фундамент для подальшої роботи Комітету з цього питання. У 2017 році вона була оновлена шляхом ухвалення рекомендації № 35 з гендерно обумовленого насильства над жінками [175].

Важливим напрямом діяльності Комітету є ухвалення та розгляд повідомлень, які мають направлятися особами або групами осіб, що підпадають під юрисдикцію держави-учасниці Факультативного протоколу до Конвенції, або від їх імені, які стверджують, що вони є жертвами порушення цією державою-учасницею будь-яких прав, викладених у Конвенції [176]. Цей Факультативний протокол ухвалено резолюцією 54/4 Генеральної Асамблеї від 6 жовтня 1999 року. Як свідчить практика роботи Комітету, ним порушувалася і проблема відсутності в законодавстві держави-учасниці інституту «винесення заборонного чи охоронного судового наказу» (зокрема, справа за повідомленням № 2/2003, пані А. Т. проти Угорщини) [177].

У 1993 році була проголошена Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок [71], а з наступного року в ООН було введено інститут Спеціального доповідача з питання про насильство щодо жінок, його причини та наслідки, що також стало знаковим на шляху створення умов для запобігання і протидії домашньому насильству саме стосовно жінок засобами міжнародного права.

Не менш важливу роботу проведено і Радою Європи у сфері боротьби з домашнім насильством, у тому числі щодо жінок, свідченням чого є низка рекомендацій Комітету міністрів.

Так, у першу чергу варто згадати Рекомендацію № R (85) 4 про насильство в сім'ї, ухвалену Комітетом міністрів 26 березня 1985 року на 382-му засіданні заступників міністрів. Між іншим, у документі наголошується на необхідності негайного втручання держави після акту насильства в сім'ї. Для цього пропонується робити кроки задля гарантування того, щоб у випадках насильства в сім'ї було швидко вжито відповідних заходів, хоча б і тимчасових, для захисту жертви та запобігання подібним інцидентам; вживати заходів, які у випадку конфлікту між подружжям гарантуватимуть захист дітей від будь-якого насильства, до якого може призвести конфлікт, що може серйозно зашкодити розвиткові особистості дитини [178].

Не менш важливим міжнародним документом цього органу з питань захисту жінок від насильства є ухвалена 30 квітня 2002 року Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендація Rec (2002) в рамках 794-го засідання представників міністрів. У цій Рекомендації Комітет міністрів «насильство щодо жінок» визначає як будь-який акт насильства, заснований на статевій належності, який завдає або здатний завдати жінкам, на яких він спрямований, шкоди або страждання фізичного, сексуального чи психологічного характеру; сюди ж слід віднести загрози про здійснення подібних актів, примус, довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи це відноситься до сфери суспільного чи особистого життя. Це визначення передбачає віднесення до актів насильства щодо жінок, крім іншого, насильство, скоєне в сім'ї, зокрема, образи фізичного та психічного

характеру, зловживання емоційного і психологічного характеру, зґвалтування, сексуальне насильство, інцест, зґвалтування одного з подружжя/постійного або випадкового партнера, співмешканця іншим [179] тощо.

Хоча документ і спрямований на захист жінок від насильства, однак він диференціює можливі його вияви – у суспільстві загалом насильство, яке вчиняється або допускається державою чи службовцями органів державної влади в обстановці збройного конфлікту, в сім'ї, а відтак і запропоновані різні правозахисні механізми. Зокрема, стосовно додаткових заходів, що стосуються насильства в сім'ї, зазначено, що держави-члени покликані:

- розглядати як кримінальний злочин будь-який акт насильства, скоєний у сім'ї;

- переглянути та/або, за необхідності, збільшити покарання, передбачені за завдання умисних тілесних ушкоджень, у тих випадках, коли ці акти були скоєні в сім'ї, незалежно від того, щодо якого члена сім'ї вони були спрямовані;

- не допускати, щоб подружня зрада розглядалася як прийнятне виправдання фізичного насильства, скоєного у сім'ї;

- передбачити можливість вжиття заходів для того, щоб:

- а) дозволити силам поліції проникати в житло, в якому знаходиться особа, яка наражається на небезпеку, з метою затримати винного в скоєнні насильства і зробити все необхідне для того, щоб він/вона постали перед судом;

- б) дозволити судовій владі вжити заходів тимчасового характеру, спрямованих на захист жертви, перешкоджаючи особі, винній у скоєнні насильства, вступати в контакт з жертвою, спілкуватися з нею або наближатися до неї, проживати в певних місцях або часто бути в цих місцях;

- в) запровадити обов'язковий протокол здійснення дій для того, щоб служби поліції, організації соціальної та медичної допомоги дотримувалися однакових процедур проведення дій;

г) забезпечити ефективну співпрацю між усіма установами, яких стосується проблема насильства, такими як поліція, суди, служби захисту жертв, з тим, щоб дозволити жертві вжити всіх необхідних заходів практичного та юридичного характеру з метою добитися надання допомоги і подати до суду щодо особи, яка вчинила стосовно неї насильство, з дотриманням встановлених термінів та не вступаючи в контакт з цією особою;

д) інкримінувати особі, яка вчинила насильство, будь-яке недотримання заходів, вказаних йому органами влади;

— надати, коли це необхідно, жінкам-переселенкам, які стали жертвами насильства в сім'ї, право на окреме проживання, з метою дозволити їм розлучитися зі своїм чоловіком і при цьому не бути змушеними покинути країну, в якій вони перебувають [179].

I, безперечно, зусилля Ради Європи в боротьбі з домашнім насильством акумульовані в Стамбульській конвенції, ухваленій 11 травня 2011 року, яка передбачає застосування спеціального контрольного механізму GREVIO. Хоча ще 7 листопада 2011 року наша держава підписала її, однак лише 20 червня 2020 року ратифікувала зазначену конвенцію. Уперше спробу ратифікувати Конвенцію було зроблено 2016 року, однак спроба була невдалою через не підтримку відповідного рішення народними депутатами. На загальнодержавному рівні питання ратифікації міжнародного документа порушувалося і 2020 року, петиція з відповідним зверненням набрала необхідну кількість голосів та була розглянута Президентом України, який висловив позицію щодо підтримання необхідності її ратифікації. Окрім того, як уже зверталася увага, Верховною Радою був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII, і дійсно, цим Законом оновлено кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство та частково реалізовано положення Стамбульської конвенції.

Так, стосовно тих заходів, які у вітчизняному кримінальному праві іменуються «обмежувальними заходами, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство», то їм присвячена ст. 53 Стамбульської конвенції, де зазначено, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції. Разом з тим можливі види таких заходів не перелічуються в міжнародному документі, а відтак, встановлюються на розсуд держав. Лише вимагається, аби вони були доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягара на жертву; виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття; у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію; доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього; дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні. При цьому сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям [26].

Безперечно, ратифікація цієї Конвенції Україною відкрила багато можливостей для запобігання і боротьби з домашнім насильством, наша держава долучилася до держав, які мають досвід реалізації Стамбульської конвенції та на постійній основі обмінюються інформацією про практику та підходи, що дозволяють максимально ефективно впроваджувати її норми, в тому числі щодо застосування до кривдників обмежувальних заходів. Разом з цим зазначимо, що Стамбульська конвенція справила значний вплив на національне законодавство з питань запобігання і протидії домашньому насильству, саме закладеними в ній принципами керувався вітчизняний законодавець, запроваджуючи новий для України інститут – обмежувальні заходи щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.

Практика яскраво демонструє, що міжнародне право здавна йде шляхом визнання відповідальності держави за діяння приватних осіб, про які вона знала чи мала б знати. Цей факт не дозволяє залишити поза увагою Європейського суду з прав людини справи про домашнє насильство. Хоча для справедливості зазначимо, що відлік початку розгляду справ цієї категорії розпочато дещо пізніше, ніж деякими іншими міжнародними органами. Разом з тим, незважаючи на це, на сьогодні його практика щодо цієї категорії справ динамічно розвивається, а рішення, ухвалені за результатами їх розгляду, потребують імплементації у судову практику України.

Дійсно, не менш значущу роль у забезпеченні захисту прав людини відіграє інша інституція Ради Європи – Європейський суд з прав людини, що розглядає заяви, в яких йдеться про порушення гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї прав. Саме цей міжнародний юрисдикційний орган, з урахуванням його вагомості у світовій спільноті, завдяки високому авторитету дієво впливає на формування головних напрямків у сфері захисту прав людини, де не винятком у цьому аспекті є і захист прав осіб, які стали жертвами домашнього насильства.

Проаналізувавши положення Конвенції та протоколів до неї, не важко помітити, що жодна з їх норм не спрямована на захист особи безпосередньо від домашнього насильства. Лише у ст. 14 Конвенції йдеться про заборону дискримінації, тобто проголошено, що користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – у тому числі статевою [180]. Саме тому нерідко, розглядаючи справи, пов'язані з домашнім насильством, Європейський суд, між іншим, констатував дискримінаційний характер дій влади під час розгляду скарг на домашнє насильство (зокрема, справа *of Balsan v. Romania* [181]).

З огляду на відсутність спеціальних норм, які спрямовані на захист від домашнього насильства, та враховуючи, що насильство в сім'ї може зачіпати різні права, по суті Європейський суд з прав людини розглядає питання домашнього

наси́льства або в рамках статті 2 (що гарантує право на життя), або статті 3 (яка забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання), або статті 8 (гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя). Вибір статті, в межах якої здійснюється захист, обумовлюється формою домашнього насильства, тяжкістю його наслідків. Цілком логічно, що у випадку смерті жертви доцільно застосовувати статтю 2, у випадках тривалого фізичного та психологічного насильства або досить інтенсивного одноразового насильства варто керуватися статтею 3. Статтю 8 (яка також передбачає захист від втручання у фізичну та психологічну цілісність (*integrity*) особи) виправдано застосовувати у випадках, коли рівень застосованого насильства не був тривалим і інтенсивним настільки, щоб можна було застосовувати гарантії ст. 3. Основним питанням у таких справах є не власне домашнє насильство, а права, пов'язані з сімейним та приватним життям, які, однак, неможливо реалізувати внаслідок насильницьких дій членів сім'ї чи інших близьких осіб (наприклад, коли місце проживання дитини не вдається визначити через невинуватене затягування справи та має місце агресивна поведінка одного з батьків дитини, додатково заявляють про порушення ст. 8 Конвенції – наприклад, справа *Bevacqua and S. v. Bulgaria* [182]).

Відтак, певні фундаментальні правові позиції Європейського суду з прав людини щодо виконання державами позитивних зобов'язань із запобігання і протидії домашньому насильству були сформульовані ним під час розгляду справ, не пов'язаних безпосередньо з домашнім насильством, а під час розгляду інших справ, в яких порушувалося питання про виконання державами зобов'язань, які впливають зі вже згаданих ст. 2, 3 Конвенції.

Зокрема, у справі *L. C. B. v. The United Kingdom* Суд дійшов висновку, що перше речення пункту 1 статті 2 Конвенції зобов'язує державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, а й вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. Саме тому для перевірки виконання цього зобов'язання держави Суду повинен визначити, чи, з огляду на обставини справи, держава здійснила все, що від неї

могло вимагатися, щоб запобігти ризику для життя заявника [183]. У іншій справі, *H. L. R. v. France*, також не пов'язаній з домашнім насильством, Суд констатує абсолютний характер права, гарантованого ст. 3 Конвенції, і унеможливорює застосування цієї норми у випадках, коли небезпека походить від приватних осіб [184].

Безперечно, такі висновки при застосуванні їх під час розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством, означають, що питання домашнього насильства – це не приватне питання сім'ї; щобільше, за позицією Європейського суду з прав людини, обов'язок держави – створювати ефективні механізми запобігання і протидії домашньому насильству, інакше вона нестиме відповідальність. Однак такий обов'язок держави виникає лише тоді, коли державним органам було відомо чи мало бути відомо, що в певний час існувала реальна загроза для жертви з боку третьої особи і при цьому державні органи не вжили жодних дій для того, щоб запобігти цьому ризику (справа *of Osman v. the United Kingdom*) [185]. Саме в цій справі вироблено так званий тест Османа, за допомогою якого визначається межа позитивних зобов'язань держави із захисту від жорстокого поводження зі сторони приватних осіб, сутність якого зводиться до того, що відповідальність державної влади настає, якщо вона не зробила всього, що варто було від неї чекати, щоб запобігти реальному та безпосередньому ризику, про який вона знала чи повинна була знати (хоча доцільність застосування критерію «безпосереднього ризику» до справ про домашнє насильство можна піддати сумнівам, оскільки за такого підходу існує вірогідність, що жертви домашнього насильства не отримають захисту, оскільки позитивні зобов'язання влади вживати заходи будуть виконуватися з великим запізненням). Застосовуючи це правило до ситуації домашнього насильства, держава несе відповідальність по суті ст. 3 Конвенції за другий і кожен наступний епізод домашнього насильства, якщо вона не відреагувала належним чином на першу скаргу.

Що ж стосується справ, в яких розглядалося питання порушення державами зобов'язань, передбачених Конвенцією, безпосередньо у ситуаціях, пов'язаних з домашнім насильством, то таких справ було розглянуто небагато. Однак їх аналіз допомагає демонструвати ставлення Європейського суду з прав людини до проблеми насильства в сім'ї, поступове визнання проблеми, що зачіпає публічні інтереси, а не тільки окремо взятую родину [186, с. 180].

Так, перша заява у справі про домашнє насильство була подана в 1994 році та розглянута в 1998 – справа *A v. The United Kingdom*, що стосувалася домашнього насильства проти дитини. За обставинами справи заявник А. та його молодший брат протягом тривалого часу піддавалися фізичному насильству з боку вітчима. На етапі використання заявником національних засобів захисту сторона обвинувачення, не заперечуючи фактів систематичного побиття дитини, виправдовувала таку поведінку тим, що дитина, стосовно якої застосовувалося насильство, була «складною» і не піддавалася виховному впливу. Що ж стосується національного законодавства Великої Британії на момент розгляду справи, то воно не містило абсолютної заборони на застосування фізичних покарань у виховному процесі: батьки або інші особи, які їх замінюють, могли застосовувати помірні та виправдані обставинам покарання. При цьому суд присяжних вирішив, що в цій справі тілесні покарання були обґрунтованими. Не погоджуючись з рішенням, заявник А. звернувся до Суду зі скаргою про неспроможність держави захистити його від жорстокого поводження в сім'ї, що є порушенням ст. 3 та ст. 8 Конвенції; одночасно, на думку заявника, порушено ст. 13 (гарантує право на ефективний засіб юридичного захисту) через відмову у юридичному захисті по скарзі та ст. 14, оскільки національне законодавство не містить достатньо норм щодо недискримінації дітей. У результаті розгляду справи Суд погодився, що має місце порушення ст. 3 Конвенції – застосовувані до дитини покарання у виді систематичного побиття палицею з особливою силою є негуманним та принизливим поводженням. Хоча покарання і було застосовано приватною особою, зобов'язання забезпечити кожному, хто знаходиться під

юрисдикцією держави, прав і свобод, визначених у Конвенції, покладається саме на державу (ст. 1 Конвенції), а в контексті ст. 3 – на державу покладається обов’язок вживати заходів щодо убезпечення осіб, які знаходяться під їхньою юрисдикцією, від тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність видів поводження чи покарання. Щобільше констатовано, що незахищені групи, наприклад такі як діти, мають право розраховувати на захист держави у формі ефективного запобігання будь-яким формам насильства, що позначилися б на їхній фізичній та психологічній цілісності [187].

Правова позиція щодо існування позитивного зобов’язання держави вживати заходів щодо захисту тих, хто перебуває під загрозою вчинення кримінального злочину, висловлена у справі *Kontrova v. Slovakia*. Керуючись логікою Суду, для визнання зобов’язання порушеним він, у першу чергу розглядає, чи було відомо представникам влади, зокрема правоохоронним органам, про наявність загрози життю, здоров’ю, фізичній та психологічній цілісності та неущкоженості, і якщо було відомо про загрозу в минулому, то чи можна було її передбачити надалі. Також встановлює, що саме було здійснено співробітниками правоохоронних органів для запобігання злочину, наскільки їхні дії відповідали тій загрозі, яка існувала, тобто чи влада виявила належну турботу для того, щоб запобігти можливому злочину. Такі питання в комплексі спрямовані на з’ясування дотримання позитивних зобов’язань за ст. 2 Конвенції та розглядаються як складові матеріального аспекту права на життя [188].

Що стосується обставин зазначеної вище справи, то Суд виходив з того, що протягом двох місяців жертва та її родичі неодноразово повідомляли поліції про побиття і погрози вбивствам. Так, заявниця, яка мала двох неповнолітніх дітей, уперше звернулася до національних правоохоронних органів у листопаді 2002 року, повідомивши про факти фізичного насильства, вчинені її чоловіком. Через два тижні заява була відкликана (до поліцейського відділку заявниця прийшла разом з чоловіком). У цій ситуації поліція лише повідомила, що для того, щоб закрити справу, потрібно принести медичну довідку, що жертва була

непрацездатною менше шести днів. Як наслідок, «порада» була реалізована, і правоохоронці закрили справу та ухвалили рішення про те, що мало місце незначне порушення. У грудні цього ж року чоловік здійснив повторний напад, який поєднувався із погрозами вбивства, реальність чого підкріплювалась володінням кривдником вогнепальною зброєю, про що заявниця також повідомила поліцію. Однак правоохоронці не відреагували належним чином і не вжили заходів із гарантування безпеки заявниці та її дітей. У результаті 31.12.2002 р. чоловік застрелив дітей, після чого вчинив самогубство.

Розглядаючи заяву потерпілої щодо невжиття належних заходів для захисту життя дітей, Суд зазначив, що порушуючи прямі приписи національного закону, який вимагав негайного порушення кримінальної справи проти чоловіка жертви, ведення обліку будь-яких термінових викликів, вжиття додаткових заходів у зв'язку з інформацією про наявність зброї у чоловіка жертви, поліцейські, навпаки, інструктували жертву та її чоловіка, як саме уникнути кримінального переслідування за насильство, і не вжили жодних подальших заходів, що й спричинило вбивство. Інакше, поліцейські не вжили жодних ефективних дій, аби запобігти злочину, що стало наслідком смерті двох дітей.

Погоджуємося з М. В. Євсюковою, що достатньо революційним і надзвичайно важливим у сфері боротьби з домашнім насильством є рішення Суду у справі *Oruz v. Turkey* [189], де порушено питання, чи можна передбачити, ґрунтуючись на попередній інформації про численні побиття, погрози вбивством, що вони можуть бути реалізовані. Жертви (жінка та її матір) неодноразово зверталися до поліції, висловлюючи свої побоювання за власне життя, однак правоохоронці не надали зверненням належного значення, обмежуючись опитуванням кривдника. Перед міжнародною судовою інституцією представники держави-відповідача пояснювали таку пасивність національних органів влади забезпеченням права на повагу до приватного та сімейного життя. З цього приводу Європейський Суд підкреслив, що такий аргумент несумісний з позитивними зобов'язаннями забезпечити право на життя, і у випадках

домашнього насильства втручання держави є обов'язковим, щоб захистити здоров'я та життя і запобігти вчиненню злочину [190]. По суті, саме у цій справі вперше зазначено, що насильство в сім'ї не є приватною чи сімейною справою, а зачіпає суспільні інтереси, що вимагає цілеспрямованих дій з боку держави. Щобільше саме під час розгляду цієї справи Судом вперше встановлено зв'язок між неспроможністю держави захистити жінок від домашнього насильства та їх дискримінацією, та, як наслідок, констатовано порушення ст. 14 Конвенції.

У справі *Branko Tomasic and Others v. Croatia* (заявниками були родичі вбитих кривдником дитини та дружини) питання про обізнаність держави про наявність загроз не оспорювалося, оскільки винний був навіть засуджений за погрози вбивством, які він неодноразово висловлював. Основним питанням було те, наскільки адекватними були вжиті державою заходи у відповідь на інформацію про те, що людина з психічними вадами застосовує домашнє насильство щодо своєї дружини та дитини. Європейський Суд дійшов висновку, що ні законодавство, ні судові рішення не були достатньо конкретними, щоб забезпечити можливість адекватного психіатричного лікування, а дії влади не були спрямовані на оцінку та запобігання реальному ризику для жертв. Зокрема, влада не врахувала висновки психіатра про те, що неодноразові погрози підірвати жертву і дитину варто сприймати серйозно, і не вжили жодних заходів для того, щоб встановити, чи має кривдник зброю або вибухові речовини, які можуть забезпечити реалізацію погроз [191].

Питання виконання своїх позитивних зобов'язань не лише припиняти акти домашнього насильства, а й забезпечувати захист його жертв порушувалося у справі *Egemen v. Moldova*. Жертва насильства була дружиною поліцейського, який її регулярно бив у присутності спільних дітей. У цій справі Суд вирішив, що, незважаючи на відсутність прямих медичних підтверджень про наявність фізичних травм, санкціонування охоронного ордеру національною владою підтверджує обґрунтованість скарги за ст. 3 Конвенції. Крім того, страх того, що побиття продовжиться, вже достатній для того, щоб визнати таке поводження

жорстоким і таким, що підпадає під гарантії ст. 3 Конвенції. Судом визнано, що національній владі безперечно було відомо, що насильство мало місце (підтвердженням чого був виданий жертві охоронний ордер), але її дії були недостатньо рішучими, щоб припинити протиправні дії винного. Ситуація ускладнювалася тим, що винний був поліцейський, який у принципі зобов'язаний забезпечувати охорону прав інших, але сам регулярно порушував судові розпорядження не наближатися до будинку, а національна влада ніяк не реагувала на постійні порушення. Щобільше прокурор визнав порушника «безпечним для суспільства» та призупинив розслідування у справі щодо нього. Суд вважав, що призупинення кримінальної справи в цьому випадку було своєрідним «щитом» для порушника, який фактично захищав його від кримінального переслідування, що значно меншою мірою перешкоджало йому у скоєнні подальших актів насильства [192].

Тема забезпечення захисту жертв домашнього насильства була продовжена і у справі *Rumor v. Italy*. Констатовано, що у відносинах колишніх партнерів мав місце лише один епізод насильства, в рамках якого порушник кілька разів ударив жертву і погрожував їй ножом і ножицями, від криків прокинулася одна дитина з двох їхніх спільних дітей, яка бачила частину сварки. Поліцейські, які приїхали на виклик сусідів, одразу заарештували порушника, і через кілька місяців його було засуджено до тюремного ув'язнення. Покарання порушник відбував у спеціальній соціальній установі, і, власне, зміст скарги до Європейського Суду полягав у тому, що жертва відчувала постійний страх, що насильство може повторитися, бо порушник перебував лише за 15 кілометрів від її будинку. І жертва, і кривдник пройшли спеціальну психологічну терапію. Після відбування покарання та звільнення винного вони з жертвою продовжували спілкуватися за допомогою електронної пошти, оскільки мали двох спільних дітей. У цій справі Суд не встановив порушення ст. 3 Конвенції саме тому, що влада Італії відреагувала на перше повідомлення жертви, забезпечила кримінальне переслідування

порушника, яке призвело до засудження винного, а також соціальною та психологічною допомогою жертву та її дітей [193].

Заходів безпеки стосувалася і справа *Kalucza v. Hungary* – заявниця у справі не бажала спільно проживати зі своїм цивільним чоловіком у той час як між ними вирішувався спір щодо права власності на квартиру, оскільки останній був схильним до насильницької поведінки. Крім іншого, заявниця стверджувала, що органи влади Угорщини не спроможні захистити її від постійного насильства в її житлі. Суд погодився, що органи влади Угорщини не виконали своїх позитивних зобов'язань, порушуючи ст. 8 Конвенції: окрім того, що заявниця подала скаргу у порядку кримінального провадження на свого партнера, вона також неодноразово зверталася із заявою про ухвалення обмежувальних приписів щодо нього та із цивільним позовом щодо виселення його з квартири. Однак органи влади не вжили достатніх заходів для її ефективного захисту [194].

Питання доцільності існування заходів безпеки не лише щодо подружжя, а й щодо колишніх партнерів порушувалося у справі *M. G. v. Turkey*. Так, заявниця стверджувала про неспроможність національних органів влади запобігти насильству, жертвою якого вона стала, а також заявила про постійну та систематичну дискримінацію в контексті насильства щодо жінок у державі. У результаті Суд визнав порушення ст. 14 Конвенції разом зі ст. 3, з огляду на те, що чинна на момент вчинення актів насильства законодавча база не передбачала можливість застосування захисних заходів, через що протягом багатьох років після звернення до національних судів жінка жила в огорожі через поведінку її колишнього чоловіка [195].

Своєю чергою на важливість ефективності заходів безпеки у справах про домашнє насильство вказано у справі *Halime Kılıç v. Turkey*. Заявицею у справі стала матір жертви домашнього насильства, яку вбив чоловік, хоча чотири рази було подано скарги й отримано три судових накази та приписи. Суд визнав порушення ст. 14 Конвенції разом зі ст. 2, що виявилось в неспроможності національних органів влади покарати кривдника за те, що він не виконував

припису, ухваленого щодо нього, позбавивши їх ефективності, що, своєю чергою, провокує атмосферу безкарності, дозволяючи чоловіку неодноразово нападати на дружину [196].

З точки зору предмета нашого дослідження інтерес становить і справа *Volodina v. Russia*, в рішенні якої, між іншим, поставлено особливий акцент на необхідність запровадження в законодавстві держави-відповідача інституту охоронних ордерів як заходів запобігання правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. За фактичними обставинами справи, заявниця завершила стосунки зі своїм колишнім партнером після того, як останній почав застосовувати насильство щодо неї. У відповідь кривдник вимагав від заявниці повернутися, вдавався при цьому до погроз, у тому числі вбити її сина від першого шлюбу. Протягом двох років переслідування заявниці кривдник розбивав скло її автомобіля, викрадав документи, вистежував і викрадав заявницю. Після чергового акту фізичного насильства з боку кривдника заявниця була змушена вдатися до медичного аборту. Крім цього, кривдник вистежував заявницю за допомогою GPS-трекера, який він зашив у підкладку її сумки, душив свою жертву та перерізував гальма на її автомобілі. За кожним з цих епізодів насильства Володіна зверталася із заявами в поліцію, однак отримувала відмови в порушенні кримінальних справ або повідомлення про переадресацію заяв іншим відомствам, які, однак, так і залишалися без відповідного реагування. Натомість національні судові органи не знайшли підстав для визнання дій правоохоронної системи незаконними. Кривдником також було опубліковано інтимні фотографії заявниці в мережі Інтернет, які залишилися в нього з часів їх спільного проживання. Лише за цим фактом було порушено кримінальну справу, яку однак, так і не було доведено до логічного завершення в державі (рішення по ній виніс лише Європейський Суд з прав людини – у іншій справі, що стосувалася кіберхарасменту).

Розглядаючи цю справу, Суд повторив, що ст. 1 Конвенції, у сукупності зі ст. 3, вимагають від держави «забезпечити кожній особі, яка знаходиться під її

юрисдикцією, захист від усіх форм жорстокого поводження, зокрема випадки, коли таке поводження здійснюється приватними особами».

Додаткової уваги заслуговує окрема думка, викладена суддею Пінто де Альбукерке, до якої приєднався суддя Дедов, який, погоджуючись з постановою, частково не погодився з доводами Суду, та розвинув позицію Суду в частині реагування на домашнє насильство як на порушення прав людини. Зокрема, в окремій думці звертається увага, що встановлений у справі Осман критерій не підходить до справ про домашнє насильство. Як зазначається, він не досягає своєї цілі при дослівному розумінні. «Реальний і безпосередній ризик» у контексті домашнього насильства означає, що цей ризик, тобто агресор, уже знаходиться в безпосередній близькості від жертви і готовий нанести перший удар. Однак якщо застосовувати цей критерій подібним чином, виникнуть дві проблеми: по-перше, будь-які запропоновані державою заходи будуть вжиті із запізненням, а по-друге, в держави буде законне виправдання не проводити своєчасні дії, оскільки навряд чи можна очікувати, що жертві нададуть агента держави, який готовий у будь-який момент прийти на допомогу. Тому критерій «безпосередності», встановлений у справі Османа, не дуже ефективний у контексті домашнього насильства. У зв'язку з цим до подібних справ суддя пропонує застосовувати такий стандарт для оцінки дій держави: чи дійсно держава знає або повинна знати, що частина його населення – наприклад, жінки, регулярно піддається насильству, і чи дійсно держава не попереджає заподіяння шкоди членам цієї групи людей, коли вони мають справу з реальним (але поки не безпосереднім) ризиком.

І, окрім необхідності встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство в законодавстві держави-відповідача, наголошено, що законом повинен бути передбачений механізм негайних заходів – зокрема, видача екстрених заборонних ордерів, які являють собою зручний засіб захисту жінок «у ситуації безпосередньої небезпеки», навіть якщо правопорушення ще не вчинено [197].

03 вересня 2020 року Європейський Суд з прав людини ухвалив перше рішення, яке стосувалося домашнього насильства в Україні – у справі *Levchuk v. Ukraine*. Вона була ініційована заявницею щодо відхилення національними судами позову про виселення її колишнього чоловіка, який піддавав її та її дітей небезпеці внаслідок вчинення актів домашнього насильства. Такий формальний підхід судової системи, на думку заявниці, спровокував у кривдника відчуття безкарності. Що стосувалося актів домашнього насильства, то вони підпадали під ознаки як адміністративних правопорушень, так і кримінальних правопорушень (кримінальне провадження за ст. 125 КК України було закрито у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення). Однак у цій справі предметом скарги була не якість загального реагування національних органів влади на її заяви щодо домашнього насильства, а відмова виносити рішення про виселення кривдника, і, як наслідок, Європейський Суд з прав людини не перевіряв якість застосованих у справі нормативних актів та діяльності правозастосовних органів, а зосередив власну увагу на відмові національних судових органів задовольнити позов про виселення з огляду на наявність неоспорованих послідовних заяв про домашнє насильство. Проте висновки Суду, зроблені в цій справі, безперечно, повинні братися до уваги і при здійсненні правотворчої та правозастосовної діяльності з питань, що стосуються застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.

Зокрема, Суд встановив, що згідно з Конвенцією органи державної влади мають позитивний обов'язок запровадити та застосовувати належну нормативно-правову базу, що надаватиме ефективний захист від актів домашнього насильства. Крім того, в рішенні зазначено, що якщо встановлено, що конкретна особа була постійним об'єктом знущань, і є вірогідність продовження жорстокого поводження, окрім реагування на конкретні інциденти, органи державної влади повинні вжити належні заходи загального характеру для протидії основній проблемі та запобіганню майбутньому жорстокому поводженню. Інакше, коли національні органи влади розглядають достовірні твердження про домашнє

насильство, вони мають оцінити ситуацію загалом, у тому числі ризик вчинення насильства в майбутньому [156].

Що ж стосується ініційованого заявницею у справі питання про виселення свого колишнього чоловіка, то такий цивільно-правовий засіб юридичного захисту Суд визнав таким, що в принципі спроможний виправити ситуацію, яка становила сутність скарги, хоча не вбачається, що на відміну від обмежувального припису, який був більш ефективним як невідкладний засіб. З огляду ж на відомі національним судам спалахи насильства з боку колишнього чоловіка заявниці, вони «були зобов'язані оцінити достовірність її тверджень і ризик вчинення насильства в майбутньому, якщо сторони залишаться проживати під одним дахом». Разом з цим Суд вдало зазначив, що відсутність фактів притягнення колишнього чоловіка заявниці до відповідальності жодним чином не означає, що не мало місце систематичне порушення правил співжиття, що унеможлиблює для інших проживання з ними в одній квартирі (що і є підставою для виселення згідно зі ст. 116 Житлового кодексу України) – це, однак, може свідчити про відсутність аналізу основних причин такої ситуації, в тому числі випадків, коли органи державної влади не реагували на повідомлення про інциденти або коли заявниця відмовлялася від своїх скарг щодо дій, які могли становити серйозний злочин [156].

Цей прецедент яскраво відображає необхідність упровадження дієвих інструментів захисту прав людини, яка стала жертвою домашнього насильства. Він повинен стати каталізатором зміни підходів у справах про домашнє насильство у практиці національних судів України шляхом імплементації цього рішення [198, с. 19].

Проекція ж зазначених висновків на застосування обмежувальних заходів ще раз порушує важливу дискусію щодо ролі вітчизняних судів у вирішенні питань про застосування заходів, визначених ст. 91-1 КК України.

Загалом рішення Європейського Суду з прав людини, навіть коли вони ухвалені не щодо України, відкривають шлях до вдосконалення вітчизняного законодавства з питань протидії та запобігання домашньому насильству.

3.4. Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство

Ми переконані, що кардинально змінити ситуацію зі злочинністю, яка пов'язана з виявами домашнього насильства, можуть лише глибокі соціальні перетворення, трансформація свідомості суспільства, викорінення стереотипів. Однак не варто зменшувати значення заходів кримінально-правового характеру, без яких боротися з домашнім насильством неможливо, серед яких, як уже було встановлено, чільне місце посідають обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України.

Інститут обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, є порівняно молодим у вітчизняному кримінальному праві, а, отже, його навряд можна вважати апробованим часом. Проте окремі нюанси врегулювання підстав та умов застосування обмежувальних заходів, характер заборон і обмежень, що стоять за такими заходами, а також практика застосування ст. 91-1 КК України вітчизняними судами вже сьогодні ставить під питання спроможність обмежувальних заходів ефективно запобігати повторному вчиненню актів домашнього насильства. Це, своєю чергою, вимагає шукати шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.

Передусім вважаємо доцільним вказати на особливості правозастосовної практики у сфері застосування обмежувальних заходів. Так, аналіз практики

розгляду судами справ, пов'язаних з домашнім насильством, свідчить про те, що у правозастосовній практиці часом переважає формальний підхід до розгляду судом справ цієї категорії, що, як наслідок, не відповідає потребі забезпечення інтересів потерпілих від домашнього насильства осіб. Як уже зверталася увага в нашому дослідженні, трапляються навіть випадки, коли у справах, які об'єктивно належать до таких, що пов'язані з домашнім насильством, судами не розглядається питання про необхідність застосування обмежувальних заходів. Разом з тим, зважаючи, що ці заходи застосовуються, як визначає закон, «в інтересах потерпілого», і, як визначає згадана Стамбульська конвенція (ст. 52), «в ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може не застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вироку чи ухвалі, чому саме він не застосував жоден із зазначених заходів [116, с. 159].

Такий стан речей, на нашу думку, можна змінити, закріпивши розгляд питання про застосування обмежувальних заходів не як дискреційне повноваження суду (яким, очевидно, він не є), а як обов'язок суду. Безперечно, застосування обмежувальних заходів – це не обов'язок суду, а от розгляд питання про їх застосування має бути обов'язковим. Ми вважаємо, що варто внести зміни до ч. 1 ст. 91-1 КК України, яким закріпити відповідний обов'язок суду, що дасть змогу підвищити ефективність впливу на кривдника у всіх ситуаціях та захистити потерпілого повною мірою [199, с. 52]. Таку пропозицію можна реалізувати, виклавши ч. 1 ст. 91-1 КК України таким чином: «В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством ... суд зобов'язаний вирішити питання про можливість застосування до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів ...».

Окрім того, рішення у кримінальних провадженнях, що представлені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, в яких розглядалося питання про застосування обмежувальних заходів, переважно є однотипними, подібними одне до одного, хоча й ухвалювалися судами в різних регіонах держави. Нерідко суди

обмежуються цитуванням положень ст. 91-1 КК України та вказівкою на застосований до особи обмежувальний захід. Водночас мотивувальна частина більшості рішень вичерпується кількома реченнями, які повною мірою не розкривають, чому саме суд вважає, що стосовно кривдника необхідно застосувати конкретні заходи. Розглядаючи такі справи, судді або ж не піддають всебічному аналізу інтереси потерпілого від домашнього насильства, які потребують врахування, ризики повторного вчинення актів домашнього насильства, або ж не відображають процес такого аналізу у судовому рішенні. Це саме можна сказати і про аналіз усіх фактичних обставин, врахування яких є необхідним для забезпечення балансу між інтересами потерпілого та обмеженнями і заборонами, що будуть застосовані до кривдника.

Що ж стосується напрямів удосконалення безпосередньо законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, то одним з недоліків, на який ми вважаємо за необхідне звернути увагу, є правила щодо строків дії, породжуваних обмежувальними заходами, передбаченими ст. 91-1 КК України, заборон та обмежень. Нагадаємо, що відповідно до ч. 3 ст. 91-1 КК України заходи, передбачені ч. 1 цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців. Як бачимо, за загальним правилом, максимальний строк дії заборон та обмежень становить три місяці, і, лише як виняток, за наявності потреби може бути продовжений – не більше як на 12 місяців.

Порівняємо часові рамки, які встановлені для дії заходів, подібних до тих, що передбачені ст. 91-1 КК України. Так, терміновий заборонний припис стосовно кривдника виноситься строком до 10 діб. Такий короткий строк дії цього заходу безпеки обумовлений тим, що його мета пов'язана з оперативним реагуванням державних органів на акти домашнього насильства та не передбачає здійснення судового контролю за законністю покладення на кривдника відповідних зобов'язань і заборон – він виноситься в адміністративному порядку

– уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України, за наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення [18].

Обмежувальні заходи, передбачені ст. 194 КПК України, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців, і у разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора [69]. Загалом тривалість таких строків виправдана встановленим законодавцем строком досудового розслідування та тривалістю подальшого судового провадження у справі про домашнє насильство.

Що ж стосується обмежувальних приписів, які видаються в цивільно-процесуальному порядку до кривдників, які вчинили акти домашнього насильства, що не містять у собі ознак складу кримінального правопорушення, то з урахуванням ч. 4, 5 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вони видаються на строк від одного до шести місяців і на підставі оцінки ризиків можуть бути продовжені судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням [21].

Як зазначає А. Є. Олійниченко, суд має можливість застосувати обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України, на значно триваліший термін, на відміну від правил застосування спеціальних правових заходів протидії домашньому насильству інших галузей законодавства [118, с. 269]. Принагідно зазначимо, що таке положення є дійсним щодо максимальних строків дії відповідних заходів: лише максимальний строк дії обмежень з урахуванням можливості його продовження обмежувальних заходів є вищим порівняно, для прикладу, з обмежувальними приписами, і становить 15 місяців проти 12.

Однак, як бачимо, строк дії обмежувальних приписів, які видаються початково, максимально становить шість місяців, тоді як для обмежувальних заходів він становить три місяці. Разом з тим сам факт вчинення більш суспільно небезпечного діяння вказує на більш високий ризик повторення протиправних

дій, а тому нелогічним є підхід законодавця, який саме таким чином встановив часові рамки дії обмежень.

Принагідно не можемо не зазначити, що на сьогодні в Єдиному державному реєстрі судових рішень ми не знайшли жодного акта правосуддя, яким би вирішилося питання про продовження строків дії обмежувальних заходів. При цьому навряд чи це є наслідком того, що всі «питання вирішені», конфлікт врегульовано, скоріше це пов'язано з тим, що потерпілі від домашнього насильства просто не звертаються до суду з ініціативою продовжити строк дії заборон і обмежень.

Водночас не можемо не акцентувати на тому, що часовий принцип дії заходів безпеки в теорії є малодослідженим; при визначенні правил щодо строку дії досліджуваних заходів законодавець, очевидно, керується здоровим глуздом, а не певними науково обґрунтованими розрахунками. Часові параметри заходів безпеки залежать передусім від характеру і ступеня небезпеки, яка загрожує (у конкретному випадку небезпеки, яка загрожує потерпілій від домашнього насильства особі). При цьому досить просто вирішити питання про тривалість дії правообмежень, коли небезпека є очевидною (наприклад, це стосується встановлюваних законодавством строків обсервації у разі зараження коронавірусною інфекцією – такі строки обґрунтовано медичною наукою та обумовлено тривалістю періоду, коли хвороба може передаватися третім особам); водночас про очевидність небезпеки, яка існує у зв'язку з попереднім вчиненням щодо потерпілого домашнього насильства, говорити не доводиться. Дійсно, вона може бути реальною, однак не очевидною.

З урахуванням цього, вважаємо за доцільне змінити передбачені ч. 3 ст. 91-1 КК України строки дії обмежувальних заходів, сформулювавши відповідну норму таким чином: «Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до шести місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 9 місяців». Вважаємо

строк у шість місяців, який, як зазначено вище, встановлений для обмежувальних приписів, більш оптимальним для врегулювання конфлікту.

Вважаємо за необхідне зазначити, що кривдники нерідко можуть впливати на свою жертву не безпосередньо, а опосередковано, дошкуляючи особам з близького оточення жертви. Це наштовхує на думку про необхідність розширення дії передбачуваних обмежень і заборон не лише щодо забезпечення інтересів потерпілої, а і її близьких осіб.

Інший напрям удосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, який, на нашу думку, заслуговує на увагу, пов'язаний із забезпеченням принципу пропорційності при застосуванні до особи обмежувальних заходів, сутність якого зводиться до того, аби для досягнення мети обмежувальних заходів, яка закладена в їх сутності, на особу не покладалися заборони і обмеження, які надмірно зачіпають права кривдника, тобто більше, ніж це потрібно виходячи з намічених цілей реалізації застосованих заходів.

Так, безперечно, одним із засобів досягнення мети обмежувальних заходів є дистанціювання потерпілої особи і кривдника, чого можна досягти на підставі застосування обмежувального заходу, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України – заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин [18]. Як бачимо, таким обмежувальним заходом встановлюється заборона особі наближатися до встановлених місць, при цьому заборона наближення застосовується таким чином, що суд у своєму рішенні повинен вказати конкретну відстань, на яку наближатися заборонено – відповідну кількість метрів. При її визначенні закон про кримінальну відповідальність, з одного боку, надає суду широкі дискреційні повноваження, адже не встановлює навіть нижньої та верхньої межі такої відстані (однак, цілком очевидно, що при обранні її розміру останній має керуватися обставинами конкретної справи,

реалізуючи при цьому принцип пропорційності), з іншого ж боку, обмежує суд єдиним варіантом покладення такої заборони.

Однак запропонований законодавцем варіант покладення заборони «наближатися на визначену відстань» – не дозволяє повною мірою забезпечити пропорційність між покладеною заборonoю та ступенем обмеження прав кривдника. Дійсно, мета такого (як і будь-якого іншого) обмежувального заходу – не покарати кривдника, а лише забезпечити фізичну дистанцію між ним і потерпілою особою. Наприклад, якщо особа, яка потребує захисту, проживає в квартирі одного з під'їздів багатоквартирного будинку, і в квартирі сусіднього під'їзду проживають, скажімо, батьки особи, на яку покладено заборону, застосування заборони щодо всієї будівлі необґрунтовано, варто зважити, чи не є достатнім заходом безпеки застосувати заборону входити у під'їзд, в якому проживає потерпіла від домашнього насильства особа. Це ж саме можна сказати про ситуацію, коли в радіусі місця проживання особи, яка потребує захисту, знаходиться місце роботи кривдника або інше місце, яке кривдник об'єктивно має потребу відвідувати.

Вважаємо, що виключення з п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України умови, що заборона наближення обов'язково обчислюється певною встановленою відстанню надасть суду більше можливості втілити при правозастосовній діяльності принцип пропорційності, не покладаючи на кривдника неспівмірні меті обмежувального заходу заборони.

Не достатньо повно реалізуються як законодавцем, так і судовими органами, які застосовують відповідні норми закону України про кримінальну відповідальність, можливості обмежувального заходу, який встановлює заборону спілкування та передбачений п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України – заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб.

Видається, що врегулювання порядку спілкування є обґрунтованим, наприклад, у випадку, коли потерпілу особу кривдник турбує регулярно чи незалежно від часу доби телефонними дзвінками, листами, електронними листами, а також повідомленнями в телефоні та соціальних мережах, не беручи до уваги бажання особи припинити спілкування. Навіть якщо спочатку ці повідомлення ввічливого змісту, у разі їх ігнорування чи відмови від спілкування вони часто набувають образливого та загрозливого характеру. У такому разі суду доцільно заборонити контактувати з особою, яка потребує захисту, за допомогою всіх засобів зв'язку та передачі інформації.

При цьому такий обмежувальний захід виправдано застосовувати не лише тоді, коли кривдник піддає свою жертву переслідуванням, хоча іншої думки дотримуються часом суди, які відмовляють у задоволенні клопотання про застосування обмежувального заходу, передбаченого п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України. Так, зокрема, у справі № 753/8856/21 суд не знайшов можливим застосувати всі обмежувальні заходи, запропоновані стороною обвинувачення, зокрема такий захід як заборону листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб, оскільки з висунутого обвинувачення, що знайшло своє підтвердження в суді, з виступів сторін провадження у судовому засіданні не встановлені обставини переслідування [200]. Однак, на нашу думку, обмежувальний захід у виді заборони спілкування не є настільки суттєвим обмеженням прав кривдника, щоб застосовувати його лише в тих випадках, коли мало місце переслідування жертви. Дійсно, небажання жертви спілкуватися з особою, яка вчинила щодо неї злочин, пов'язаний з домашнім насильством, заслуговує на повагу.

Цей перелік обмежень варто доповнити заборонаю давати та публікувати коментарі про жертву в засобах масової інформації, соціальних мережах.

Разом з тим не можемо не зазначити, що законодавець, конструюючи назву обмежувального заходу, передбаченого п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України,

сформулював його як заборону спілкування, не беручи до уваги, що сам потерпілий може мати потребу в контактуванні з кривдником (наприклад, з питань, що стосуються виховання дітей, сплати аліментів, вирішення питання про поділ майна тощо). З огляду на це законодавцю доречно було б встановити обмежувальний захід у виді обмеження спілкування, а не абсолютної заборони. Тобто п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України доречно сформулювати таким чином: «обмеження листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб».

Що ж стосується запобігання переслідування кривдником, який вчинив домашнє насильство, своєї жертви, то законодавство України, як бачимо, ані встановлює кримінальну відповідальність за нав'язливе переслідування особи проти її волі (яке іменується сталкінгом), ані передбачає можливість покладення на кривдника обмежувального заходу у виді заборони переслідування.

Фактично кримінально-правові заходи протидії сталкінгу обмежуються встановленням кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя (ст. 182), а враховуючи обставини поведінки переслідувача його діяння можуть бути кваліфіковані за ст. ст. 129, 162, 163, 194, 195, 296 КК України. Це означає, що сталкер за чинним законодавством несе відповідальність лише тоді, коли, по суті, переходить до фізичного впливу чи погроз. Стаття 91-1 КК України також не містить обмежувального заходу у виді заборони переслідування, однак певним чином унеможливити переслідування можливо покладенням на кривдника інших, відомих вітчизняному законодавцю обмежувальних заходів. Розширити ж можливості запобігання сталкінгу за допомогою інституту обмежувальних заходів може бути запровадження нового обмежувального заходу у виді заборони наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства. Відповідна ініціатива вже знайшла відображення в законопроекті, зареєстрованому у Верховній Раді України. Принагідно зазначимо, що такий захід уже апробований часом у деяких

зарубіжних країнах – зокрема, у Республіці Польща, де як один із видів кримінальних покарань є «Заборона контакту» (ст. 41а Кримінального кодексу): суд може встановити заборону наближатися до потерпілого без його згоди у разі засудження за злочин проти статевої свободи чи інший злочин проти свободи особи, а також у разі засудження за умисний злочин із застосуванням насильства, зокрема насильства щодо близької особи [201, с. 75]. Досвід застосування такого заходу існує і в Австралії, де контроль поліцією за переміщення засуджених здійснюється з використанням спеціальних електронних пристроїв, які носять останні [202, с. 164].

Що ж стосується впровадження такого досвіду в Україні, то цілком погоджуємося з Д. М. Тичиною, що зважаючи на військово-економічні проблеми нашої країни, а також відносно низькі обсяги бюджетних асигнувань, про можливість повного забезпечення правоохоронних органів електронними засобами контролю кривдників, розробки систем спостереження за ними не доводиться, що, однак, не уможливлює пошуку альтернатив пристроям електронного контролю – зокрема, розміщення в помешканнях потерпілих від домашнього насильства осіб «тривожних кнопок» [203, с. 123].

Разом з тим, на нашу думку, існують усі соціальні підстави для криміналізації сталкінгу навіть тоді, коли сталкер не переходить ці межі, адже переслідуванню властива ознака суспільної небезпеки, причому рівень такої достатньо високий. Переслідування здатне завдати (або створити реальну загрозу) істотної шкоди конституційним правам і свободам особи, стосовно якої вчиняється сталкінг, її оточенню. Безумовно, сталкінг завдає непоправної шкоди психічному та емоційному благополуччю жертви, змушуючи відчувати постійний стрес, побоювання за власне життя та здоров'я, нерідко об'єктам переслідування доводиться кардинально змінювати спосіб життя. Наслідки ж, до яких часто призводить сталкінг у майбутньому (смерть, зґвалтування, шкода здоров'ю, псування об'єктів права власності тощо), ще більше збільшують рівень його суспільної небезпеки.

Натомість Стамбульська конвенція, яку ратифікувала Україна, у ст. 34 пропонує державам встановити кримінальну відповідальність за переслідування, під якою розуміють поведінку, що є умисною та вчиняється неодноразово [26]. При цьому законодавство багатьох зарубіжних держав уже на сьогодні передбачає заходи правового характеру, пов'язані із встановленням кримінальної заборони переслідування. Сподіваємося, що наша держава також криміналізує сталкінг, що, однак, не уможливило необхідності існування обмежувального заходу у виді заборони переслідування.

Що ж стосується шляхів подальшого розвитку законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів у віддаленій перспективі, то, вважаємо, аналогічні заходи безпеки в майбутньому мають бути розширені за межі сфери протидії виключного домашнього насильства. Уже сьогодні означений підхід втілено в підготовленому проєкті КК України, де серед кримінально-правових засобів названо обмежувальні засоби як вид засобів безпеки, до яких належать:

- заборона перебувати у визначених місцях (зокрема, в місці спільного проживання з потерпілою людиною, її близькою людиною або з дитиною, яка була свідком чи співучасником кримінального правопорушення, або якщо кримінальне правопорушення було вчинене з використанням дитини);

- заборона наближатися на визначену відстань до місця, у якому потерпіла людина або її близька людина, свідок чи співучасник кримінального правопорушення може постійно чи тимчасово перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням або з інших причин;

- заборона переслідувати потерпілу людину або її близьких, що містить фізичне слідування за ними, стеження або доведення до них факту, що за ними стежать чи будуть стежити;

- заборона спілкуватися з потерпілою людиною, її близькою людиною або з особою, яка була свідком чи співучасником кримінального правопорушення, особисто, через третіх осіб чи засоби зв'язку;

- заборона відвідувати спортивні та розважальні заходи з покладенням обов'язку перебувати під час їх проведення в певному місці або без такого;
- обмеження права обіймати певні посади, в тому числі на громадських засадах;
- обмеження права брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування;
- обмеження права брати участь у виборах або референдумі;
- обмеження права здійснювати певні види діяльності;
- обмеження права використовувати транспортні засоби, механізми чи обладнання або використовувати чи зберігати боєприпас, вибуховий пристрій, зброю, небезпечну речовину чи небезпечний пристрій, або утримувати диких звірів, службових собак чи собак бійцівських порід, або здійснювати іншу діяльність, що створює підвищену небезпеку для особи, яка її здійснює, чи інших осіб;
- обмеження права перебувати на території України іноземцю або особі без громадянства, яка постійно не проживає в Україні [42].

Отже, обмежувальні заходи мають значний потенціал для розширення сфери їх застосування.

Висновки до розділу 3

1. На підставі аналізу положень ст. 91-1 КК України пропонуємо засади застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство, представити у вигляді таких правил:

- суд застосовує обмежувальні заходи за наявності підстав та умов їх застосування, визначених ст. 91-1 КК України;
- суд застосовує обмежувальні заходи в межах видів, визначених ч. 1 ст. 91-1 КК України, та в межах строків, визначених ч. 3 ст. 91-1 КК України;

- суд застосовує обмежувальні заходи з урахуванням мети обмежувальних заходів – забезпечення інтересів потерпілого;
- строк дії застосовуваних обмежувальних заходів має бути пропорційним стосовно особи кривдника та наявних загроз щодо безпеки потерпілого.

2. Обґрунтовано, що оцінювання застосування обмежувальних заходів доцільно здійснювати за такими двома важливими критеріями: рівнем досягнення цілей, закладених в інституті заходів кримінально-правового характеру; рівнем витрат, затрачених на виконання мети обмежувальних заходів.

3. Європейський суд з прав людини розглядає питання домашнього насильства або в рамках статті 2 Конвенції (що гарантує право на життя), або статті 3 Конвенції (яка забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання), або статті 8 Конвенції (гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя). Вибір статті, в межах якої здійснюється захист, обумовлюється формою домашнього насильства, тяжкістю його наслідків. Натомість спеціальні норми, які спрямовані на захист від домашнього насильства, у Конвенції, яку застосовує Суд, відсутні.

4. Інститут обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, є порівняно молодим у вітчизняному кримінальному праві, а відтак, його навряд чи можна вважати апробованим часом. Проте окремі нюанси врегулювання підстав та умов застосування обмежувальних заходів, характер заборон і обмежень, що стоять за такими заходами, а також практика застосування ст. 91-1 КК України вітчизняними судами вже сьогодні ставить під питання спроможність обмежувальних заходів ефективно запобігати повторному вчиненню актів домашнього насильства, що, своєю чергою, вимагає шукати шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено узагальнені результати дослідження та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства стосовно призначення обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство. Найбільш важливими є такі висновки і пропозиції:

1. З правової точки зору домашнє насильство є найбільш грубим порушенням прав і свобод людини, що характеризується високим рівнем латентності, що, відтак, не дає можливості осягнути всю масштабність проблеми.

Зважаючи на всі негативні соціальні наслідки, які супроводжують домашнє насильство, держава не повинна залишатися осторонь проблеми домашнього насильства, використовуючи найрізноманітніші правові механізми убезпечення потенційних жертв від виявів домашнього насильства, забезпечення їх подальшої безпеки, якщо все-таки насильство мало місце, а також створення умов для невідворотності покарання для осіб, які вчинили домашнє насильство. Без сумнівів, втілення цього має відбуватися в тому числі і завдяки реалізації норм кримінального права.

Домашньому насильству також властиві ознаки, що якісно відрізняють його від аналогічних правопорушень, вчинених щодо потерпілого незнайомою йому особою. Такі ознаки є значущими для законодавця, який повинен диференційовано підходити до кримінально-правового забезпечення охорони охоронюваних законом про кримінальну відповідальність цінностей, коли посягання на них відбувається в колі сім'ї, що загалом і втілене у сучасному кримінальному законодавстві.

Автором звернено увагу на неоднакове формулювання поняття «домашнє насильство» в текстах різних нормативно-правових актів – зокрема, у ст. 126-1 КК України та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Деякі відмінності в дефініціях є виправданими, однак деякі викликають обґрунтовані сумніви. У зв'язку з цим назву та диспозицію ст. 126-1

КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за окремі форми кримінального насильства, автором запропоновано викласти в новій редакції.

2. Доведено, що в сучасних умовах покарання як традиційний захід кримінально-правового характеру не може подолати всі виклики, що постають у сфері охорони правомірних відносин, що, своєю чергою, вимагає існування правових підстав для застосування ще й інших заходів кримінально-правового характеру. Без сумніву, норми кримінального права повинні адекватно задовольняти суспільні запити на кримінально-правову охорону «нормальних» відносин у колі сім'ї та інших подібних відносин, що не можуть бути забезпечені єдиним заходом кримінально-правового характеру – покаранням. У зв'язку з цим 2017 року вітчизняний законодавець вжив заходів щодо імплементації окремих положень Стамбульської конвенції, завдяки чому у кримінальному праві України з'явився інститут обмежувальних заходів.

Автором у роботі наведено аргументи на користь віднесення обмежувальних заходів саме до заходів кримінально-правового характеру, категорії кримінального права та їх текстуального відображення саме в КК України, хоча в науковій спільноті щодо цього питання висловлені різні позиції. Окремі науковці стоять осторонь дискусії стосовно галузевої належності обмежувальних заходів, відстоюючи при цьому позицію щодо доцільності їх закріплення на рівні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а не в КК України. Для підтримання своєї позиції автором розмежовано заходи адміністративного впливу і заходи кримінального впливу, які, на перший погляд, є досить схожими, оскільки поєднані єдиним призначенням.

Що стосується значення субінституту обмежувальних заходів, то останнє полягає в тому, що, з одного боку, він сприяє запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень стосовно потерпілого від домашнього насильства; а з іншого боку, забезпечує виховний вплив на кривдника через надання відповідної допомоги в межах виконання програми для кривдників або пробаційної програми.

Щобільше цей інститут спроможний зменшувати латентність відповідних кримінальних правопорушень.

3. На жаль, тривалий час вітчизняне законодавство не розмежовувало кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинене проти сторонньої людини, і за правопорушення проти члена сім'ї. Вагомим кроком у напрямку регламентування кримінально-правових заходів реагування на домашнє насильство в Україні є ухвалення законодавчого акта, на основі якого і з'явився інститут обмежувальних заходів у вітчизняному кримінальному праві.

4. Запропоновано поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Констатовано, що обмежувальні заходи є заходами кримінально-правового впливу, а точніше – заходами кримінально-правового характеру, внаслідок чого їм притаманні всі ознаки останніх. Водночас за груповою належністю обмежувальні заходи є елементом ще однієї родової категорії – заходів безпеки, спрямованих на убезпечення від поведінки правопорушника цілком конкретних осіб – потерпілих від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Автором також сформульовано перелік специфічних ознак обмежувальних заходів.

Крім того, обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 3 ст. 76 КК з метою уточнення, що необхідність і достатність для виправлення особи, ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, беруться до уваги саме при покладенні на особу обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 76, а не ч. 2 ст. 76 (у якій йдеться про обмежувальні заходи). Пропонується сполучення «суд покладає обов'язки, передбачені частиною другою цієї статті» у ч. 3 ст. 76 змінити сполученням «суд покладає обов'язки, передбачені частиною третьою цієї статті».

5. Сучасне кримінальне законодавство містить широкий перелік обов'язків, що можуть покладатися на кривдника у зв'язку із застосуванням щодо нього обмежувальних заходів, перелік яких до того ж є вичерпним. Звернено увагу на підходи до вживання законодавцем термінів «обмеження» та «заборона» при

формулюванні законодавцем змісту обмежувальних заходів. Вважаємо, що терміни «обмеження» та «заборона» є близькими за значенням, однак водночас слід брати до уваги відмінності в їх смисловому відтінку.

Встановлені також недоліки правового закріплення окремих видів обмежувальних заходів та вказано на складнощі в їх практичній реалізації. Зокрема, обґрунтовано підходи щодо доцільності введення нового обмежувального заходу – покладення на кривдника обов'язку наближатися безпосередньо до потерпілого (шляхом доповнення ч. 1 ст. 91-1 КК України новим п. 6 такого змісту: «заборона наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства»), запропоновано допустити можливість одночасного застосування як пробаційної програми, так і програми для кривдників (цього можна досягти шляхом викладення п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України в такій редакції: «направлення для проходження програми для кривдників та/або пробаційної програми»).

6. Фактичною підставою відповідно до чинного законодавства для застосування щодо особи обмежувальних заходів є вчинення нею злочину, пов'язаного з домашнім насильством (хоча очевидно, законодавець повинен був вважати такою підставою вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством).

Своєю чергою умовами їх застосування слід визнавати:

- засудження особи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення її від покарання, або звільнення її від кримінальної відповідальності;
- наявність інтересу потерпілого, пов'язаного із вчиненням щодо нього домашнього насильства, в застосуванні таких обмежувальних заходів.

7. Піддано критиці судову практику можливості застосування до особи обмежувальних заходів лише тоді, коли у відповідних процесуальних документах, складених на стадії досудового провадження, є вказівка на вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, незважаючи на те, що об'єктивно злочин є таким. Вважаємо, що обмежувальні заходи мають застосовуватися,

виходячи з фактичних обставин справи, без прив'язки до вказівки в процесуальних документах про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

8. Констатовано, що коло суб'єктів, до яких можуть застосовані обмежувальні заходи, визначені ст. 91-1 КК України, є вузьким колом осіб, які є суб'єктами кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, що обумовлено, по-перше, умовами застосування обмежувальних заходів, а, по-друге, віковими обмеженнями – обмежувальні заходи застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. Запропоновано поширити можливість застосування окремих обмежувальних заходів на неповнолітніх (а саме тих, що мають виховну спрямованість – направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми).

Встановлено, що контроль за виконанням обмежувального заходу покладено на орган пробації за місцем проживання обвинуваченого. На жаль, чинне сьогодні законодавство не дає відповіді на запитання щодо того, яким чином орган пробації повинен здійснювати контрольні повноваження.

9. Обмежувальні заходи можуть бути законними, обґрунтованими та справедливими лише тоді, коли суб'єкт, що ухвалює рішення про їх застосування, керується певними правилами – засадами застосування обмежувальних заходів, до яких можна віднести такі:

- суд застосовує обмежувальні заходи за наявності підстав та умов їх застосування, визначених ст. 91-1 КК України;
- суд застосовує обмежувальні заходи в межах видів, визначених ч. 1 ст. 91-1 КК України, та в межах строків, визначених ч. 3 ст. 91-1 КК України;
- суд застосовує обмежувальні заходи з урахуванням мети обмежувальних заходів для забезпечення інтересів потерпілого;
- заходи, що застосовуються, та строк їх дії має бути пропорційним стосовно особи кривдника та наявних загроз щодо безпеки потерпілого.

10. Ефективністю кримінально-правових норм, що закріплюють застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, є така їх властивість, яка характеризує їх здатність здійснювати певний результат. У межах нашої роботи досліджено окрему сторону такої ефективності – так звану «позитивну ефективність», що передбачає досягнення прогнозованого, наперед визначеного науково обґрунтованого позитивного результату. З огляду на мету обмежувальних заходів визначено критерії їх ефективності. Видається, що ефективність застосування окремих обмежувальних заходів викликає обґрунтовані сумніви (зокрема, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України).

11. Правозастосовна практика яскраво демонструє, що міжнародне право розвивається шляхом визнання відповідальності держави за діяння приватних осіб, про які вона знала чи мала б знати, що, своєю чергою, не дозволяє залишити поза увагою Європейського суду з прав людини справи про домашнє насильство. Судові рішення міжнародного органу демонструють, що практика щодо цієї категорії справ динамічно розвивається, а відповідні позиції потребують імплементації у вітчизняне законодавство та правозастосовну практику. Вектор змін має спрямовуватись на вжиття органами державної влади належних заходів загального характеру для протидії основній проблемі та запобіганню майбутньому жорстокому поводженню з боку кривдників.

12. Вагоме значення в боротьбі з виявами домашнього насильства має відводитися інституту обмежувальних заходів. Однак, зважаючи на відносну новизну цього правового інституту в українському законодавстві, існують певні недоліки як праворегулювального, так і правозастосовного характеру. Можливими шляхами вдосконалення законодавства є закріплення розгляду питання про застосування обмежувальних заходів саме як обов'язку суду, оптимізація встановлених законодавцем строків застосування обмежувальних заходів, розширення дії передбачуваних обмежень і заборон не лише щодо забезпечення інтересів потерпілої, а і її близьких осіб, послідовне утвердження

принципу пропорційності при застосуванні до особи обмежувальних заходів. Запропоновані також шляхи розвитку законодавчого закріплення обмежувального заходу, передбаченого п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України (п. 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України доречно сформулювати таким чином: «обмеження листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб»), окреслено перспективи запровадження нових обмежувальних заходів (зокрема, що стосуються заборони наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.01.2024).
3. Coser L. The Functions of Social Conflict. London : Routledge & Paul, 1968. 121 p.
4. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 36 с.
5. Жінки «Попередження: Насильство проти жінок та дівчат & COVID-19» (Prevention: Violence against Women and Girls & COVID-19) (UN Women). URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/papers/27084191/6> (дата звернення: 20.01.2024).
6. Straus M. A., Scott K. Gender symmetry in partner violence: evidence and implications for prevention and treatment / In J. R. Lutzker and D. J. Whitaker (Eds.) Prevention of Partner Violence. Washington, D. C. : American Psychological Association. 2009. P. 245–271.
7. Висоцька Н. В. Обмежувальні заходи: нові підходи у протидії домашньому насильству. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали IV заоч. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квіт. 2019 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2019. С. 12–14.

8. Дослідження насильства над жінками в Україні. Проведено під керівництвом ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

9. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

10. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах. *Практична психологія і соціальна робота*. 1998. № 9. С. 20–23.

11. Красносельська Л. С. Віктимність неповнолітніх: сутність, значення, профілактика. Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні. Харків : Право, 2016. С. 175–177.

12. Гончарова Н. І. Інституалізація феноменів віктимності та віктимної поведінки в українському законодавстві: досвід поразки. *Форум права*. 2012. № 2. С. 140–148.

13. Продан Т. В. Кримінальна агресія як реакція на домашнє насильство. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 199–203.

14. Мельник Н. В. Сім'я як шлях у майбутнє. Наша перспектива : науково-аналітичний журнал. URL: <https://www.perspektyva.in.ua/ukrayinska-natsiya-i-derzhava/lyudyna-i-suspilstvo/simya-yak-shlyah-u-majbutnye/#:~:text=%C2%AB%D0%A1%D1%96%D0%BC%27%D1%8F%20%E2%80%92%D1%86%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%B1%D0%B0%D0%B6%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%B7%20%D0%BF%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD> (дата звернення: 20.01.2024).

15. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–214.

16. Бриндіков Ю. Л., Любецька М. М. Дієвість системи соціальних служб щодо попередження та подолання домашнього насильства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Випуск 82. С. 23–27.
17. Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посіб. Київ, 1997. 392 с.
18. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print> (дата звернення: 20.01.2024).
19. Триньова Я. О. Теоретичні засади та практика реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України : дис. ... доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2021. 545 с.
20. Висоцька Н. В. Проблеми визначення поняття домашнього насильства як об'єкта кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 97–103.
21. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).
22. Гумін О. М., Йосипів А. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти домашнього насильства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. № 24. С. 144–148.
23. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі : науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
24. Орлов Ю. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 13–19.
25. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> (дата звернення: 20.01.2024).

26. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 20.01.2024).

27. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.

28. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 70–75.

29. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2010. Т. 9. С. 389–406.

30. Вознюк А. А. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 1 березня 2019 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 111–114.

31. Куц В. М. Проблеми кримінальної відповідальності : навчальний посібник. Київ : Національна академія прокуратури України. 2013. 321 с.

32. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).

33. Зауваження Головного юридичного управління до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 10.03.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4952&skl=9 (дата звернення: 20.01.2024).

34. Литвинов О. М., Данильченко Ю. Б. Пропозиції та зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (реєстр. № 4952 від 12.07.2016). *Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності* : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків : Стильна типографія. 2017. С. 892–896.

35. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18/print> (дата звернення: 20.01.2024).

36. Словник української мови : в 11 томах. Том 4. Київ : Наукова думка, 1973. С. 43 URL: <http://sum.in.ua/s/inshyj> (дата звернення: 20.01.2024).

37. Гуторова Н. О. Заходи кримінально-правового характеру. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 7 лютого 2014 року) / відп. ред. д-р юрид. наук, професор, академік С. В. Ківалов. Одеса : Гельветика, 2014. С. 18–20.

38. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 22–40.

39. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 775–783.

40. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини : монографія. Кременчук, 2009. 488 с.

41. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають. *Юрид. вісн. України*. 2013. 25–31 трав. (№ 21 (934)). С. 6–7.

42. Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 10.01.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/01/11/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-10-01-2024.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).
43. Словник української мови : в 11 томах. Том 3 / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1972. 380 с.
44. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ШКОЛА, 2008. 1008 с.
45. Ковалик Ю. М. Обмежувальні заходи в кримінальному праві України : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право / Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 246 с.
46. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
47. Євдокімова О. В. Поняття та класифікація інших заходів кримінально-правового характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 182–185.
48. Ященко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). С. 143–148.
49. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. Т. 1 / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.
50. Висоцька Н. В. Правова природа обмежувальних заходів, закріплених ст. 91-1 КК України, та їхнє місце в акті кримінального законодавства. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2022. № 1 (15). С. 85–93.
51. Ященко А. М. Обмежувальні заходи: деякі міркування щодо законодавчої регламентації у Загальній частині КК України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 363–369.

52. Шаблистий В. В. Обмежувальні заходи як новий (зайвий) елемент системи кримінально-правових заходів у механізмі ікримінально-правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 369–374.

53. Kodeks karny. URL: <https://lexlege.pl/kk/rozdzial-v-srodki-karne/182/> (дата звернення: 20.01.2024).

54. Śledziwski A. Przestępstwo znęcania się w kontekście przemocy w rodzinie, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. M. Melezini, Białystok. 2016. 400 s.

55. Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. Випуск 1. С. 315–324.

56. Осауленко А. О. Функції кримінального покарання: загальнотеоретичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 190–193.

57. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: вітчизняний та іноземний досвід. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 137–144.

58. Борисов В. І., Батиргарєєва В. С. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 228–251.

59. Висоцька Н. В., Звенигородський О. М. Значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36), vol. 1. С. 170–176.

60. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків : Нове слово, 2004. 252 с.

61. Бочарніков Д. І. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством у Київській Русі. *Право України*. 1997. № 11. С. 109–110.

62. Родіонова Т. В. Кримінальна відповідальність жінок: історичний аспект. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 132–136.

63. Соборне Уложення 1649 року. URL: [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Felcat.pnpu.edu.ua%2Fdocs%2F%25D0%25A5%25D1%2580%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25BC%25D0%25B0%25D1%2582%25D0%25B8%25D1%258F%2520%25D0%25BF%25D0%25BE%2520%25D0%25B8%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25BE%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25B8%2520%25D0%25B3%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0%2520%25D0%25B8%2520%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B2%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25A1%25D0%25A1%25D0%25A0%2520\(%25D0%25A2%25D0%25B8%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25B2%2C%2520%25D0%25A7%25D0%25B8%25D1%2581%25D1%2582%25D1%258F%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B2\).doc&wdOrigin=BROWSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Felcat.pnpu.edu.ua%2Fdocs%2F%25D0%25A5%25D1%2580%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25BC%25D0%25B0%25D1%2582%25D0%25B8%25D1%258F%2520%25D0%25BF%25D0%25BE%2520%25D0%25B8%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25BE%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25B8%2520%25D0%25B3%25D0%25BE%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B4%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2581%25D1%2582%25D0%25B2%25D0%25B0%2520%25D0%25B8%2520%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B2%25D0%25B0%2520%25D0%25A1%25D0%25A1%25D0%25A1%25D0%25A0%2520(%25D0%25A2%25D0%25B8%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25B2%2C%2520%25D0%25A7%25D0%25B8%25D1%2581%25D1%2582%25D1%258F%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B2).doc&wdOrigin=BROWSELINK) (дата звернення: 20.01.2024).

64. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ. 2022. 173 с.

65. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14/print> (дата звернення: 20.01.2024).

66. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї: Закон України від 25.09.2008 № 599-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-17/ed20080925/print> (дата звернення: 20.01.2024).

67. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами № 4952 від 12.07.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648 (дата звернення: 20.01.2024).

68. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон від 28.12.1960 № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/print> (дата звернення: 20.01.2024).

69. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 20.01.2024).

70. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print (дата звернення: 20.01.2024).

71. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок : міжнародний документ від 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506/print (дата звернення: 20.01.2024).

72. Модельне законодавство про насильство в сім'ї. URL: http://www.gender.cawater-info.net/publications/pdf/mod_un.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

73. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї»: методичний посібник / автор і упорядник Г. Христова. Київ : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. 86 с.

74. Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із

цими явищами № 0119 від 14.11.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492 (дата звернення: 20.01.2024).

75. Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, затверджений наказом МВС України від 01 серпня 2018 року № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18/print> (дата звернення: 20.01.2024).

76. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо укладення угоди про примирення та кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) № 9093 від 13.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41491> (дата звернення: 20.01.2024).

77. Висоцька Н. В. Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). С. 24–31.

78. Висоцька Н. В. Поняття обмежувальних заходів, що застосовуються до засуджених за вчинення домашнього насильства. *Перспективні шляхи розвитку наукових знань (частина II)*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19–20 квітня 2021 року). Київ: МЦНІД, 2021. С. 22–23.

79. Павлова Т. О. Правова природа обмежувальних заходів за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 89–94.

80. Новікова К. А. Ознаки та поняття обмежувальних заходів у Кримінальному кодексі України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. № 39. С. 54–60.

81. Козаченко О. В. Дефініція та ознаки обмежувальних заходів. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 2 березня 2018 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 48–50.

82. Козаченко О. В. Обмежувальні заходи та їх роль у забезпеченні ефективності кримінально-правового впливу. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 351–356.

83. Яценко С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10. С. 28–35.

84. Пліш Ю. Правова природа обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Випуск 70. С. 229–235.

85. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 20.01.2024).

86. Хіміч С. Право на житло відповідно до норм Конституції України. *Юридична Україна*. 2009. № 9. С. 55–59.

87. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print> (дата звернення: 20.01.2024).

88. Кісілюк Е. М., Смаглюк О. В. Кримінальна відповідальність за гендерно зумовлене насильство в Україні. *Вісник Пенітенціарої асоціації України*. 2018. № 1(3). С. 96–104.

89. Висоцька Н. В. Питання співвідношення обов'язків, що покладаються на особу у зв'язку із застосуванням щодо неї обмежувальних заходів (ст. 91-1 КК України), та обов'язків, що покладаються на особу при звільненні від відбування

покарання з випробуванням (ст. 76 КК України). *Law. State. Technology*. 2021. № 4. С. 94–99.

90. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20.04.2021 (справа № 607/2250/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96471520> (дата звернення: 20.01.2024).

91. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021 (справа № 191/2236/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98702740> (дата звернення: 20.01.2024).

92. Вирок Пологівського районного суду Запорізької області від 13.05.2020 (справа № 324/490/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89198521> (дата звернення: 20.01.2024).

93. Пліш Ю. М. Співвідношення кримінальної відповідальності та обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 1 (11). С. 116–123.

94. Vysotska N., Litvinova I., Patiuk S. Types and content of restrictive measures towards persons who have committed domestic violence under the Criminal code of Ukraine. *Public Administration and Law Review*. 2021. Issue 2 (6). P. 39–49.

95. Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 18–21.

96. Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 20.01.2024).

97. Крикливець Д. Є. Обмежувальні заходи за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно аналітичне право*. 2018. № 2. С. 298–301.

98. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 05 лютого 2021 року (справа № 444/3200/2). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94682373> (дата звернення: 20.01.2024).

99. Висоцька Н. В. Перспективи застосування обмежувального заходу – заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали V заоч. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 жовт. 2019 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2019. С. 13–17.

100. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 16 грудня 2019 року (справа № 946/7907/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86337431> (дата звернення: 20.01.2024).

101. Жук І. В. Обмежувальні заходи у кримінальному праві України: правова природа та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 83–86.

102. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 30 квітня 2021 року (справа № 569/1962/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96699799> (дата звернення: 20.01.2024).

103. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству № 5629 від 07.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72162 (дата звернення: 20.01.2024).

104. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 300–304.

105. Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

106. Типова програма для кривдників, затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 № 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

107. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).

108. Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF/print> (дата звернення: 20.01.2024).

109. Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації : наказ Міністерства юстиції України від 11 червня 2018 № 1798/5. URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%9C%D0%AE-%D0%B2%D1%96%D0%B4-11.06.2018-%E2%84%96-1798_5-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85-%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

110. Про затвердження пробаційної програми «Формування життєвих навичок» для повнолітніх суб'єктів пробації» : наказ Міністерства юстиції України від 23.10.2019 № 3234/5. URL: <https://drive.google.com/file/d/1px7ZslvqxFLbb9XIQ1Yx0LIut6feqr-H/view> (дата звернення: 20.01.2024).

111. Методичні рекомендації оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні

правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень), затверджені наказом Міністерства юстиції України від 26.06.2018 № 2020/5. URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%9C%D0%AE-%E2%84%96-2020_5-%D0%B2%D1%96%D0%B4-26.06.2018-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

112. Перелік заходів щодо реалізації пробаційних програм, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 28.03.2018 № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

113. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 12 серпня 2020 року (справа № 457/529/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90951579> (дата звернення: 20.01.2024).

114. Нікіфорова Т. І. Реалізація норм кримінального закону, якими передбачено призначення пробаційних програм особам, звільненим від відбування покарання з випробуванням. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / за ред. О. Г. Турченко. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 347–351.

115. Висоцька Н. В. Підстави та умови застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Львів, 25–26 вересня 2021 року). Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 48–49.

116. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2020. 232 с.

117. Кузембаєв О. С. Підстави кримінальної відповідальності: спеціальні питання. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: О. В. Дикий, І. І. Братінов. Одеса : Гельветика, 2018. С. 329–331.

118. Олійниченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру в системі правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 257–273.

119. Олійниченко А. Є. Домашнє насильство як передумова застосування обмежувальних заходів за Кримінальним кодексом України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Випуск 40. С. 117–125.

120. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. Т. 3 / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Атіка, 2001. 862 с.

121. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 6. 1975. 832 с.

122. Великий тлумачний словник сучасної української мови (із дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

123. Щербак С. В., Мирославський С. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: питання теорії та практики. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 144–149.

124. Харитонova О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. URL:

https://jurliga.ligazakon.net/analytics/192450_zlochin-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats (дата звернення: 20.01.2024).

125. Ухвала Верховного Суду від 03.10.2019 (справа № 653/666/19, провадження № 51-4906ск19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746160> (дата звернення: 20.01.2024).

126. Ухвала Верховного Суду від 28.11.2019 (справа № 453/225/19, провадження № 51-4000 км 19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86035315> (дата звернення: 20.01.2024).

127. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 (справа № 453/225/19, провадження № 51-4000кмо19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679> (дата звернення: 20.01.2024).

128. Ухвала Київського апеляційного суду від 10.06.2020 (справа № 752/15865/19, провадження № 11-кп/824/2134/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89818194> (дата звернення: 20.01.2024).

129. Окрема думка судді М. В. Мазура до постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 (справа № 453/225/19, провадження № 51-4000кмо19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87672616> (дата звернення: 20.01.2024).

130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).

131. Гумін О. М. Кримінологічна характеристика насильства у сім'ї щодо неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 850. С. 492–499.

132. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91.

133. Мінка Т. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. January. С. 98–101.

134. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 185–207.

135. Ухвала Хорольського районного суду Полтавської області від 03.09.2021 (справа № 548/1658/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99364380> (дата звернення: 20.01.2024).

136. Ухвала Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 25.05.2020 (справа № 483/1562/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89537162#> (дата звернення: 20.01.2024).

137. Ухвала Межівського районного суду Дніпропетровської області від 13.12.2019 (справа № 181/1307/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86316133> (дата звернення: 20.01.2024).

138. Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

139. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 року № 272/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).

140. Типове положення про уповноважений орган з питань пробації, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17/print> (дата звернення: 20.01.2024).

141. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення видів

кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20/print> (дата звернення: 20.01.2024).

142. Брус І. Контроль за виконанням обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1 (59). С. 112–123.

143. Інтерв'ю судді КСУ Ігоря Сліденка щотижневику «Судово-юридична газета» (04.03.2020). URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/intervyu-suddi-ksu-igorya-slidenka-shchotyzhnevyku-sudovo-yurydychna-gazeta-04032020> (дата звернення: 20.01.2024).

144. Хильченко А. С. Призначення покарання та інших заходів при укладенні угод щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 147–149.*

145. Козаченко О. В. Перспективи нормативного закріплення системи кримінально-правових заходів в українському кримінальному законі. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2019. С. 282–286.*

146. Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру : навчальний посібник. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с.

147. Kessler R. Die Einwilligung des Verletzten in ihrer strafrechtlichen Bedeutung. Leopold Classic Library (November 2, 2016). S. 43–53.

148. Топчій В. Кримінально-правова характеристика потерпілого від злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2018. Випуск 50. Том 2. С. 96–98.

149. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : авторефер. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 20 с.

150. Гарбовський Л. А., Дідківська Г. В., Топчій В. В. Правовий статус потерпілого у кримінальному процесі України : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 152 с.

151. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2015. 448 с.

152. Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, який затверджений наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19/print> (дата звернення: 20.01.2024).

153. Рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 11.09.2020 (справа № 766/13927/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91491003> (дата звернення: 20.01.2024).

154. Постанова Херсонського апеляційного суду від 29.10.2020 (справа № 766/13927/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92615738> (дата звернення: 20.01.2024).

155. Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 (справа № 766/13927/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066994> (дата звернення: 20.01.2024).

156. Case of Levchuk v. Ukraine 17496/19 Council of Europe: European Court of Human Rights, 3 September 2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-203931%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-203931%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

157. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 488 с.

158. Оцяця А. Охоронна функція кримінального права України: основні доктринальні підходи. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні

грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова ; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 238–258.

159. Ждиняк Н. П. «Реалізація» та «застосування» забороняючих кримінально-правових норм: співвідношення понять. *Форум права*. 2012. № 1. С. 300–306.

160. Луценко Ю. В. Ефективність правозастосовної діяльності у сфері кримінального законодавства. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* матеріали міжнар. наук. практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 20–23.

161. Тимошенко В. І. Злочин, злочинність і покарання в історії політико-правової думки : монографія. Київ : 7БЦ, 2023. 216 с.

162. Словник іншомовних слів / за редакцією О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. URL: <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BA-%D0%9E.-%D1%80%D0%B5%D0%B4.-%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA-i%D0%BD%D1%88%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%81%D0%BBi%D0%B2.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

163. Баулін Ю. В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 23–28.

164. Бірченко Ю. І. Визначення поняття ефективності правових норм. *Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія»*. 2001. Т. 19. Спеціальний випуск : у 2 ч. Ч. 2. С. 200–203.

165. Висоцька Н. В. Деякі питання критеріїв ефективності обмежувальних заходів, що застосовуються на підставі ст. 91-1 КК України. *Публічне право*. 2022. № 1. С. 66–72.

166. Степаненко О. В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства : дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023. 420 с.

167. Кримінологія : навч. посібник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.

168. Щеулова І. Д. Превентивна роль застосування покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 328–335.

169. Купіна Л. Ф. Критерії ефективності правових норм. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова..* Серія 18. Право. 2017. Випуск 32. С. 51–57.

170. Гречана А. Правові проблеми забезпечення ефективності права. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 279–282.

171. Висновок Комітету з питань бюджету від 14.07.2021 щодо проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству № 5629 від 07.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72162 (дата звернення: 20.01.2024).

172. Куц Г. М. Домінантні ідеї правового лібералізму в європейському просторі: політико-ментальний вибір. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 73–84.

173. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/print (дата звернення: 20.01.2024).

174. Загальна рекомендація № 12: Насильство над жінками. Восьма сесія (1989 рік). URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

175. Загальна рекомендація № 35 з гендерно обумовленого насильства над жінками, що є оновленням загальної рекомендації № 19. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

176. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок: міжнародний документ від 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text (дата звернення: 20.01.2024).

177. Мнения Комитета по ликвидации дискриминации в отношении женщин в соответствии с пунктом 3 статьи 7 Факультативного протокола к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин Сообщение № 2/2003, г-жа А. Т. против Венгрии. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20Russian.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

178. Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї»: міжнародний документ від 26.03.1985 № R(85)4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text (дата звернення: 20.01.2024).

179. Рекомендация № R (2002) 5 Комитета министров государствам-членам о защите женщин от насилия, принята 30 апреля 2002 года, и Пояснительная записка. URL: [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec\(2002\)5.html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec(2002)5.html) (дата звернення: 20.01.2024).

180. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print (дата звернення: 20.01.2024).

181. Case of Balsan v. Romania 49645/09 Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 May 2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-5727357-7273069%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-5727357-7273069%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

182. Case of Bevacqua and S. v. Bulgaria 71127/01 Council of Europe: European Court of Human Rights, 12 June 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-86875%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-86875%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

183. Case of L. C. B. v. The United Kingdom 23413/94 Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 June 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58176&filename=001-58176.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

184. Case of H. L. R. v. FRANCE 24573/94 Council of Europe: European Court of Human Rights, 29 April 1997. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22H.L.R.%22\],%22itemid%22:\[%22001-58041%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22H.L.R.%22],%22itemid%22:[%22001-58041%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

185. Case of Osman v. the United Kingdom 23452/94 Council of Europe: European Court of Human Rights 28 October 1998. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yyQLpte9Fj0J:hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-58257%26filename%3D001-58257.pdf+%&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 20.01.2024).

186. Гриньків О. О. Проблема домашнього насильства у стереотипах чи законодавстві? *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 178–184.

187. Case of A v. The United Kingdom 35373/97 Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 September 1998. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:o2jqm1fAqdIJ:hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-58232%26filename%3D001-58232.pdf+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 20.01.2024).

188. Case of Kontrova v. Slovakia 7510/04. Council of Europe: European Court of Human Rights, 31 May 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%227510%2F04%22%2C%22itemid%22%3A%22001-80696%22%7D> (дата звернення: 20.01.2024).

189. Євсюкова М. В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2011. № 1. С. 341–347.

190. Case of Opuz v. Turkey 33401/02 Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 June 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2233401%2F02%22%2C%22itemid%22%3A%22001-92945%22%7D> (дата звернення: 20.01.2024).

191. Case of Branko Tomasic and Others v. Croatia 46598/06 Council of Europe: European Court of Human Rights, 15 January 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2246598%2F06%22%2C%22itemid%22%3A%22001-90625%22%7D> (дата звернення: 20.01.2024).

192. Case of Eremia v. Moldova 3564/11 Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 May 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%223564%2F11%22%2C%22itemid%22%3A%22001-119968%22%7D> (дата звернення: 20.01.2024).

193. Case of Rumor v. Italy 72964/10 Council of Europe: European Court of Human Rights, 27 May 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-144137%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-144137%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

194. Case of Kaluczsa v. Hungary 57693/10 Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 April 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22907057%22\],%22itemid%22:\[%22001-110452%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22907057%22],%22itemid%22:[%22001-110452%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

195. Case of M. G. v. Turkey 646/10 Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 March 2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%22646/10%22\],%22itemid%22:\[%22002-11115%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%22646/10%22],%22itemid%22:[%22002-11115%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

196. Case of Halime Kılıç v. Turkey 63034/11 Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 August 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2263034/11%22\],%22itemid%22:\[%22001-127384%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2263034/11%22],%22itemid%22:[%22001-127384%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

197. Case of Volodina v. Russia 41261/17 Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 July 2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-194321%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-194321%22]}) (дата звернення: 20.01.2024).

198. Висоцька Н. В. Актуальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних з домашнім насильством. *Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 липня 2021 р.). Полтава : ЦФЕНД, 2021. С. 18–22.

199. Висоцька Н. В. Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Сучасні наукові інновації (частина I)* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11–12 травня 2021 року). Київ : МЦНІД, 2021. С. 51–52.

200. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 10.06.2021 (справа № 753/8856/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97547798> (дата звернення: 20.01.2024).

201. Бугайчук К. Л. Зарубіжний досвід правового регулювання, організації запобігання і протидії домашньому насильству та можливості його використання в Україні : науково-методичні рекомендації. Харків : ХНУВС, 2022. 137 с.

202. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Львівський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 244 с.

203. Тичина Д. М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2024. 644 с.

204. Висоцька Н. В. Запобігання і протидія домашньому насильству: міжнародно-правові підходи в контексті застосування заходів безпеки. ("Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право" 2024 № 1(21)), С. 7- 18.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановні колеги!

Звертаємося до Вас із проханням надати відповіді на запропоновані запитання, обравши правильний, на Вашу думку, варіант. Якщо Ви вважаєте за необхідне, можна надати на конкретне запитання розгорнуту відповідь. Щиро дякуємо за приділену увагу та допомогу в науковому дослідженні, результати якого можуть бути використані для подальшого вдосконалення правового регулювання застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, та їх практичної реалізації.

1. Чи підтримуєте Ви підхід законодавця до диференціації кримінально-правового забезпечення протидії домашньому насильству (що виявляється у встановленні окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство», передбаченого ст. 126-1 КК України; передбаченні такої кваліфікувальної ознаки для деяких складів кримінальних правопорушень як «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; закріпленні в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України нової обставини, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»)?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

2. Чи поділяєте Ви позицію законодавця, який запровадив новий для нього інститут «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» (ст. 91-1 КК України)?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

3. Чи правильно, на Вашу думку, здійснювати правове регулювання застосування обмежувальних заходів нормами КК України, а не іншого нормативно-правового акта (наприклад, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

4. Чи схвалюєте Ви текстуальне розміщення норм про застосування обмежувальних заходів у межах окремого Розділу XIII-1 КК України?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

5. Чи вичерпується поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» як підстава для застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

6. У ст. 91-1 КК України йдеться про те, що обмежувальні заходи застосовуються «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з

домашнім насильством». Чи можливе, на Вашу думку, застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили стосовно члена сім'ї кримінальне правопорушення, що не є злочином (ч. 1 ст. 125 КК України, ч. 1 ст. 126 КК України)?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

7. Чи вважаєте Ви за доцільне закріпити визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» («кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством») ?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

8. Чи вважаєте Ви необхідним доповнення ст. 91-1 КК України Приміткою, яка б наводила вичерпний перелік «злочинів, пов'язаних з домашнім насильством» («кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством»)?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

9. Що, на Вашу думку, означає «систематичність» як ознака кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»?

- повторне вчинення насильницьких дій;

- третє вчинення насильницьких дій;
- четверте вчинення насильницьких дій;

— _____

_____ .

10. Чи вважаєте Ви за необхідне для встановлення ознаки «систематичність» кримінально караного домашнього насильства документального підтвердження попередніх інцидентів?

- так;
- ні;

— _____

_____ .

11. Чи повинен суд, на Вашу думку, розглядати питання про можливість застосування обмежувальних заходів у кожному випадку розгляду справи про домашнє насильство (навіть, скажімо, якщо про це відсутнє клопотання потерпілого, прокурора)?

- так;
- ні;

— _____

_____ .

12. Чи вважаєте Ви оптимальною систему видів обмежувальних заходів, які на сьогодні відображені в ч. 1 ст. 91-1 КК України?

- так;
- ні;

— _____

_____ .

13. Чи вважаєте Ви за доцільне встановити більш подовжені строки для реалізації застосованих обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців)?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

14. Чи можливо, на Вашу думку, застосувати обмежувальний захід «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» до особи, яка є власником відповідного житла?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

15. Чи зобов'язаний суд, на Вашу думку, досліджувати питання щодо наявності в особи, щодо якої вирішується питання про можливість застосувати обмежувальний захід «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства», іншого житла?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

16. Чи вважаєте Ви необхідним більш детально врегулювати питання застосування обмежувального заходу «заборона перебувати в місці спільного

проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» (зокрема, яким чином особа може забрати свої особисті речі з житла)?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

17. Змістом обмежувального заходу «обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності», на Вашу думку, є:

- обмеження спілкування;

- повна заборона спілкування;

_____

— .

18. Чи необхідно встановлювати факт переслідування потерпілого для застосування обмежувального заходу «заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин»?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

19. Чи поділяєте Ви думку про доцільність запровадження нового обмежувального заходу, який би передбачав заборону наближатися безпосередньо до потерпілого?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

20. Чи вважаєте Ви за доцільне переформулювати зміст п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України таким чином, аби відповідною нормою допускалося одночасне застосування обов'язку пройти програму для кривдників та пробаційної програми?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

21. Хто, на Вашу думку, повинен визначати вид пробаційної програми при застосуванні до особи відповідного обмежувального заходу?

- суд;

- куратор пробаційної програми;

— _____
_____
_____ .

22. Чи вважаєте Ви правильним підхід законодавця, який встановив вікові обмеження для застосування обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку)?

— так;

— ні;

— _____
_____
_____ .

23. На кого, на Вашу думку, суд повинен покладати контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи:

- на орган пробації за місцем проживання засудженого;
- на органи Національної поліції.

24. Чи важливо, на Вашу думку, дотримуватися принципу пропорційності при застосуванні обмежувальних заходів?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

25. Чи підтримуєте Ви розширення сфери дії обмежувальних заходів – не лише в інтересах потерпілих, а й близьких осіб таких потерпілих?

— так;

— ні;

— _____
 _____
 _____ .

ЩИРО ДЯКУЄМО ЗА ВІДПОВІДІ!

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами анкетного опитування

1. Програма опитування

Актуальність питань, яких стосувалося опитування. Дослідження призначення обмежувальних заходів має важливе значення, що в практичному сенсі пов'язано з необхідністю забезпечення інтересів потерпілих від найбільш небезпечних виявів домашнього насильства – кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Зважаючи, що законодавство, яке регламентує призначення таких заходів кримінально-правового характеру,

порівняно нове, практика його застосування не є однозначною, як і загалом сприйняття цього субінституту кримінального права. Подальший розвиток останнього повинен бути науково обґрунтованим, і, безперечно, спиратися на досвід правників-практиків – у першу чергу суддів, оскільки обмежувальні заходи застосовуються судом.

Метою опитування було вивчення думки суддів з питань призначення обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Для досягнення окресленої мети поставлені такі завдання:

- дослідити бачення респондентів щодо обраного вітчизняним законодавцем напряму розвитку кримінально-правового запобігання домашньому насильству;
- вивчити позицію респондентів щодо того, як належить тлумачити чинні законодавчі положення, що регламентують застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України;
- визначити оцінку респондентами можливих шляхів подальшого розвитку правового забезпечення застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України.

Методи дослідження. Опитування проводилося методом анкетування за розробленою автором анкетною.

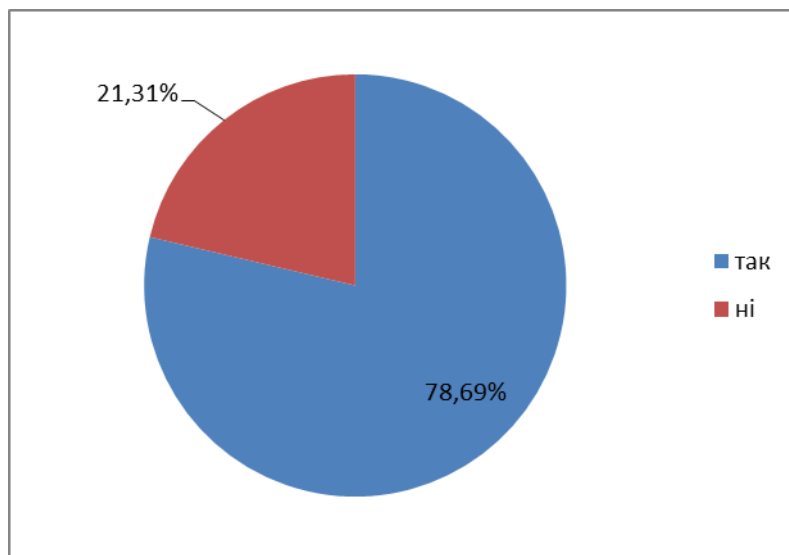
В анкетуванні взяло участь 122 респонденти – судді місцевих загальних судів та апеляційного суду, що територіально знаходяться в Чернігівській області.

2. Результати опитування

1. Чи підтримуєте Ви підхід законодавця до диференціації кримінально-правового забезпечення протидії домашньому насильству (що виявляється у встановленні окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство», передбаченого ст. 126-1 КК України; передбаченні такої кваліфікувальної ознаки для деяких складів кримінальних правопорушень як «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; закріпленні в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України нової обставини, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо

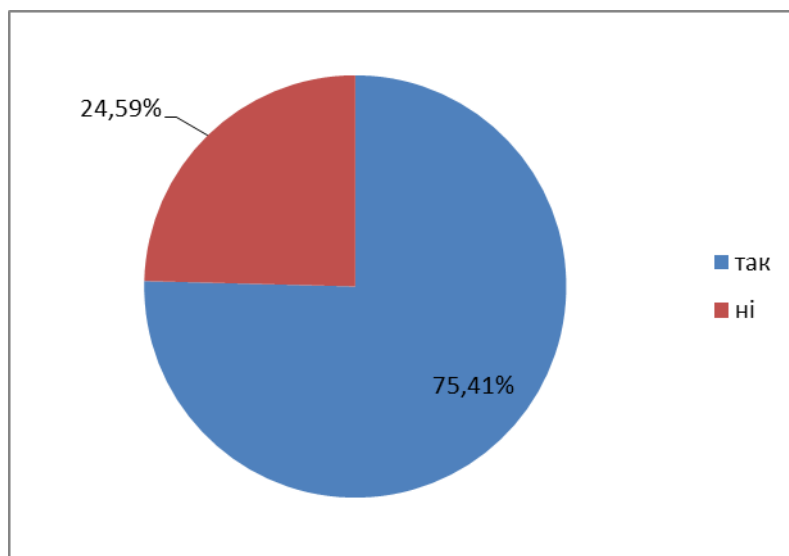
подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»)?

122 відповіді

2. Чи поділяєте Ви позицію законодавця, який запровадив новий для нього інститут «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» (ст. 91-1 КК України)?

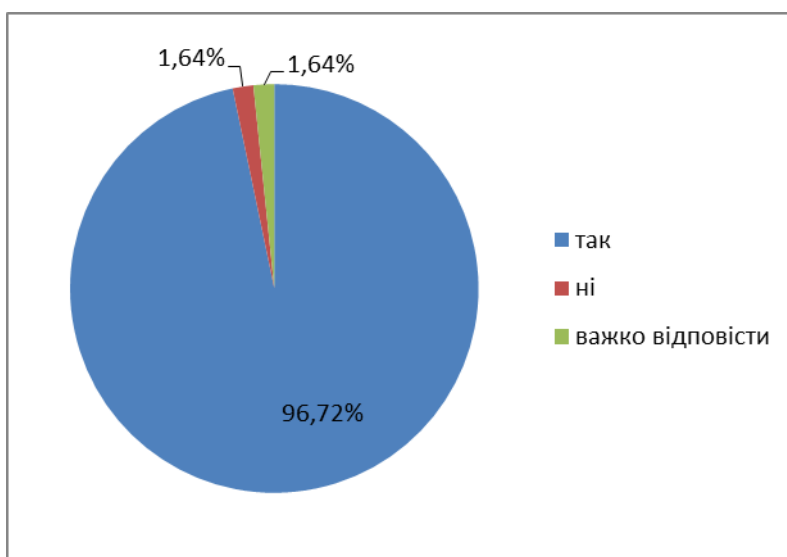
122 відповіді

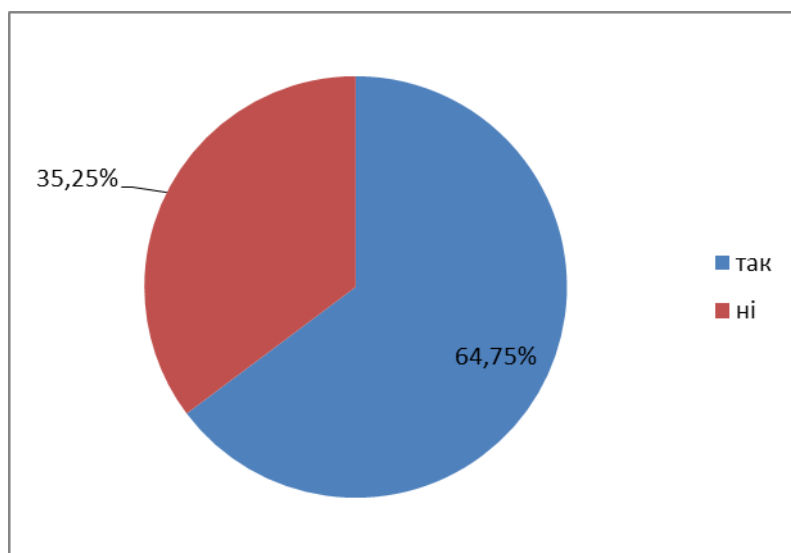
3. Чи правильно, на Вашу думку, здійснювати правове регулювання застосування обмежувальних заходів нормами КК України, а не іншого нормативно-правового акта (наприклад, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)?

122 відповіді

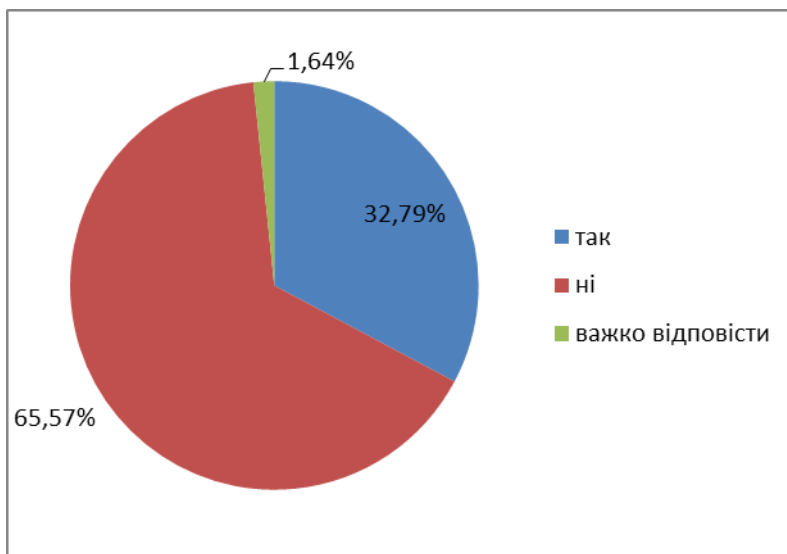
4. Чи схвалюєте Ви текстуальне розміщення норм про застосування обмежувальних заходів у межах окремого Розділу XIII-1 КК України?

122 відповіді

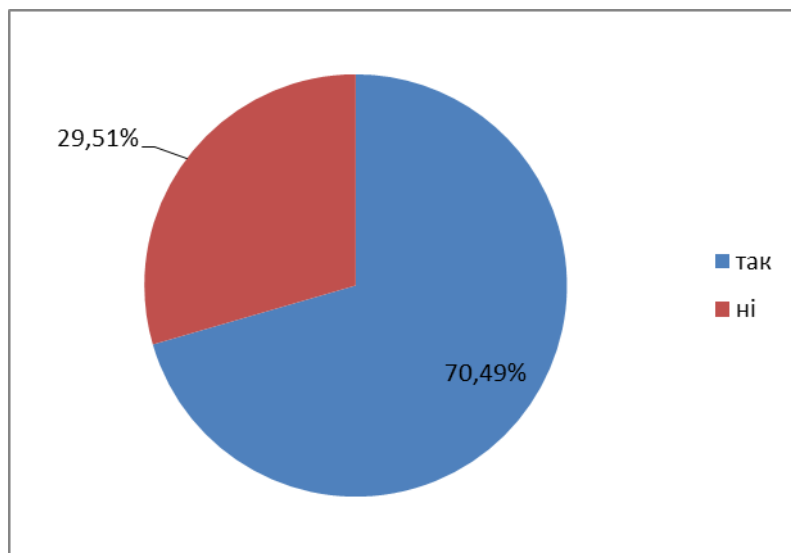
5. Чи вичерпується поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» як підстава для застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»?

122 відповіді

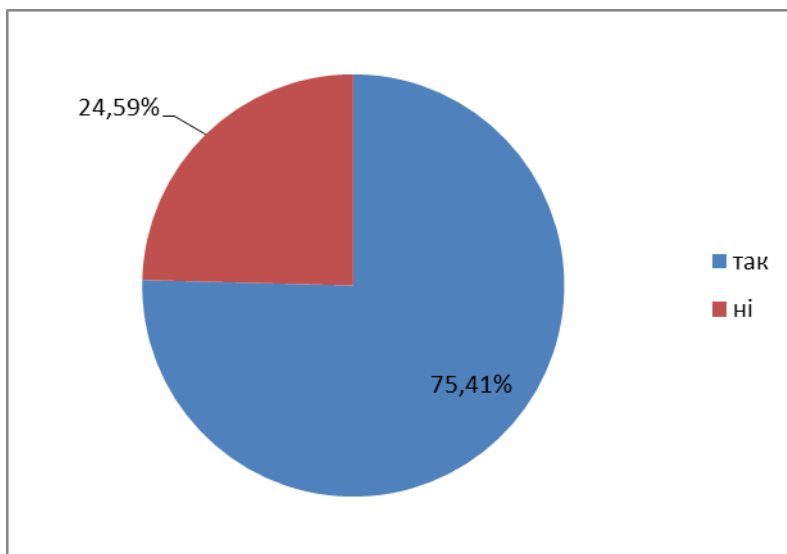
6. У ст. 91-1 КК України йдеться про те, що обмежувальні заходи застосовуються «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством». Чи можливе, на Вашу думку, застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили стосовно члена сім'ї кримінальне правопорушення, що не є злочином (ч. 1 ст. 125 КК України, ч. 1 ст. 126 КК України)?

122 відповіді

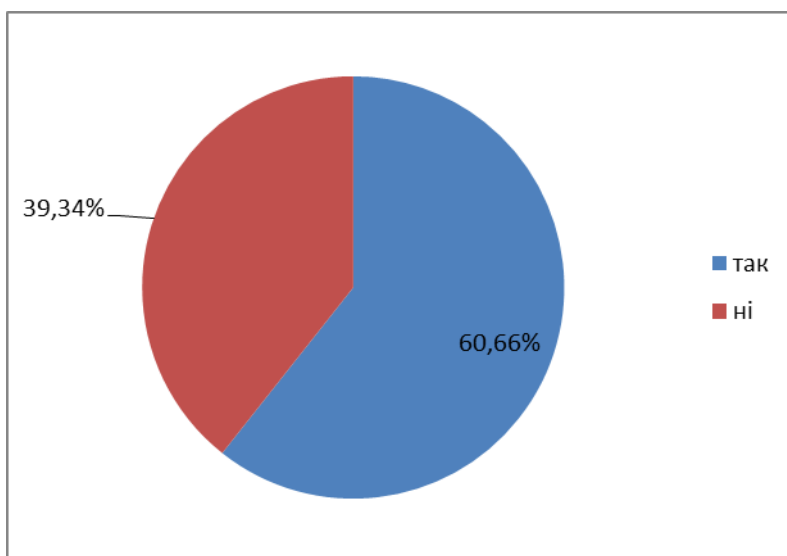
7. Чи вважаєте Ви за доцільне закріпити визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» («кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством»)?

122 відповіді

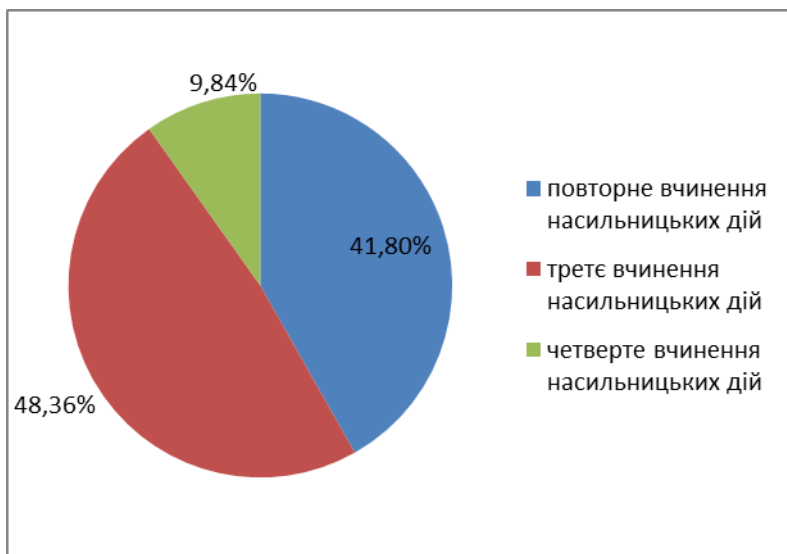
8. Чи вважаєте Ви необхідним доповнення ст. 91-1 КК України Приміткою, яка б наводила вичерпний перелік «злочинів, пов'язаних з домашнім насильством» («кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством»)?

122 відповіді

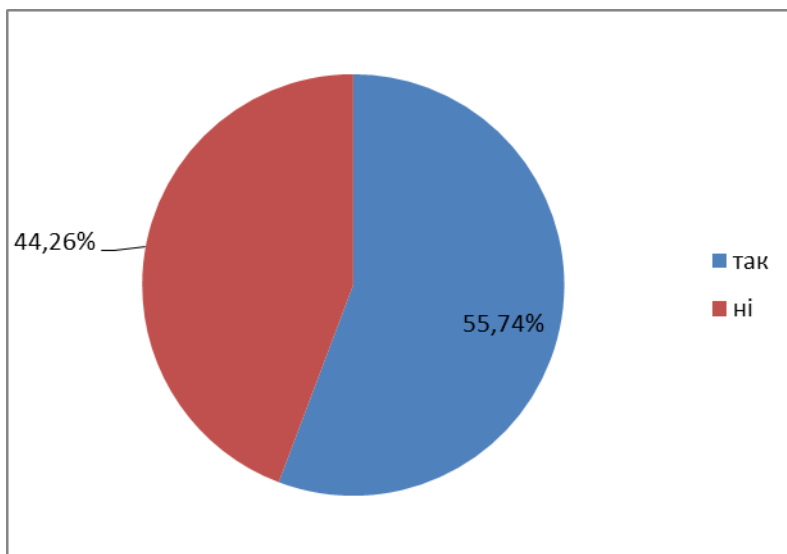
9. Що, на Вашу думку, означає «систематичність» як ознака кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»?

122 відповіді

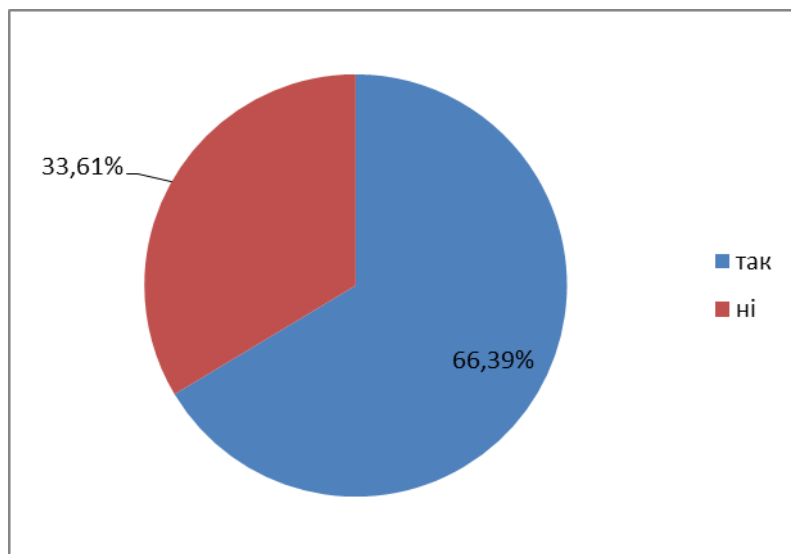
10. Чи вважаєте Ви за необхідне для встановлення ознаки «систематичність» кримінально караного домашнього насильства документального підтвердження попередніх інцидентів?

122 відповіді

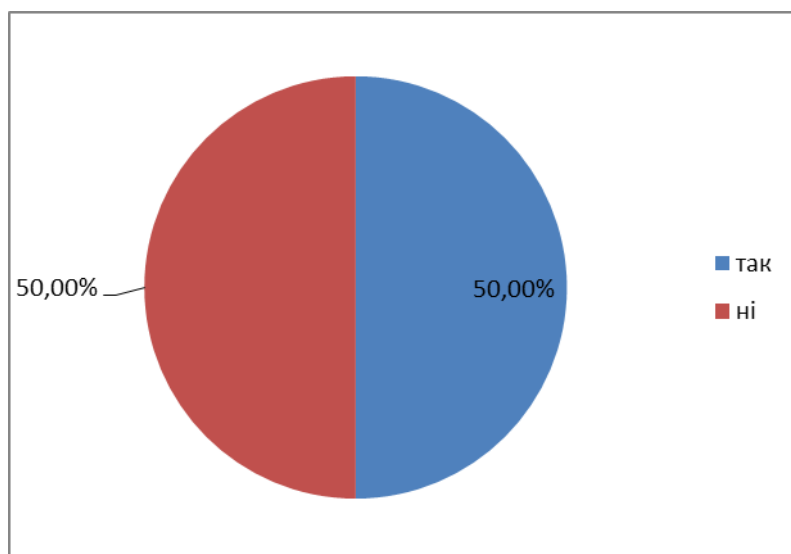
11. Чи повинен суд, на Вашу думку, розглядати питання про можливість застосування обмежувальних заходів у кожному випадку розгляду справи про домашнє насильство (навіть, скажімо, якщо про це відсутнє клопотання потерпілого, прокурора)?

122 відповіді

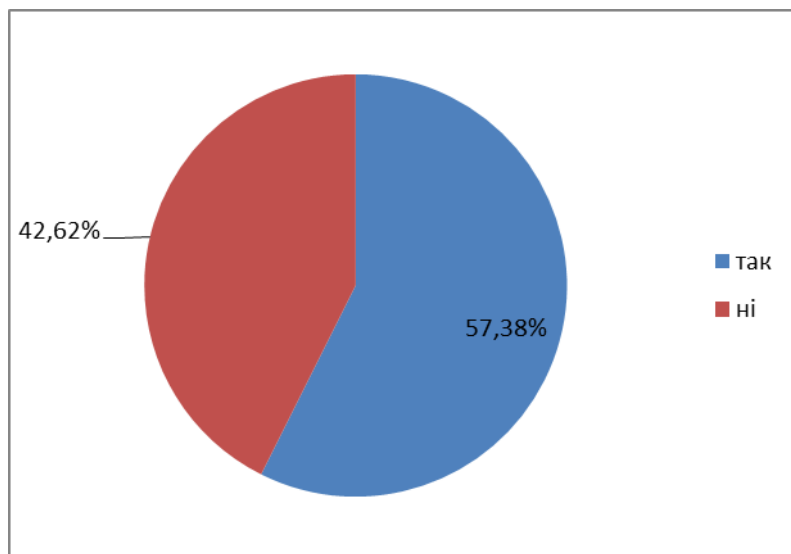
12. Чи вважаєте Ви оптимальною систему видів обмежувальних заходів, які на сьогодні відображені в ч. 1 ст. 91-1 КК України?

122 відповіді

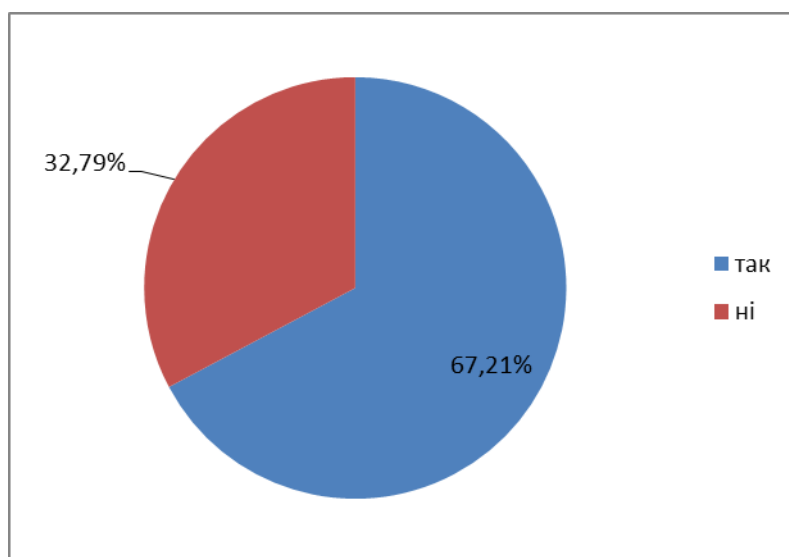
13. Чи вважаєте Ви за доцільне встановити більш подовжені строки для реалізації застосованих обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців)?

122 відповіді

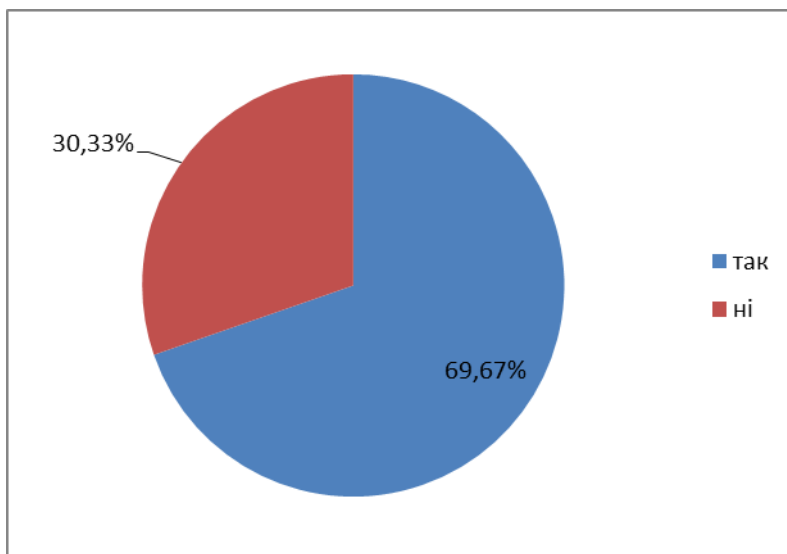
14. Чи можливо, на Вашу думку, застосувати обмежувальний захід «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» до особи, яка є власником відповідного житла?

122 відповіді

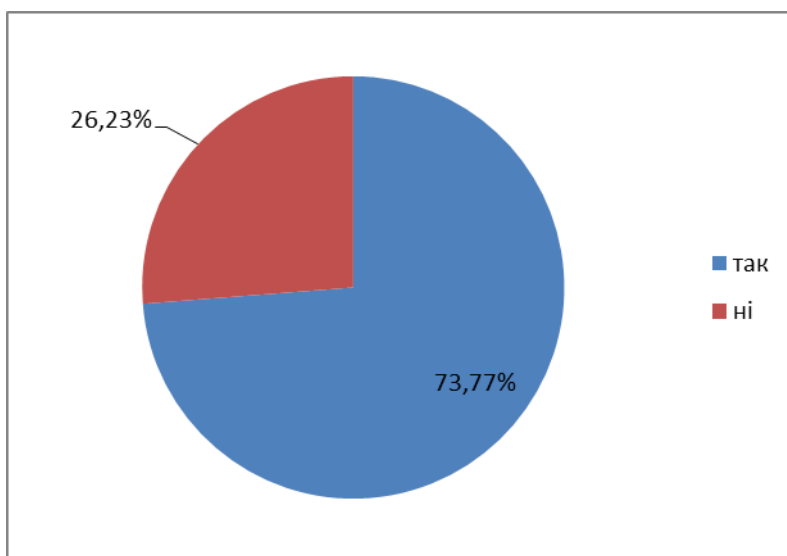
15. Чи зобов'язаний суд, на Вашу думку, досліджувати питання щодо наявності в особи, щодо якої вирішується питання про можливість застосувати обмежувальний захід «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства», іншого житла?

122 відповіді

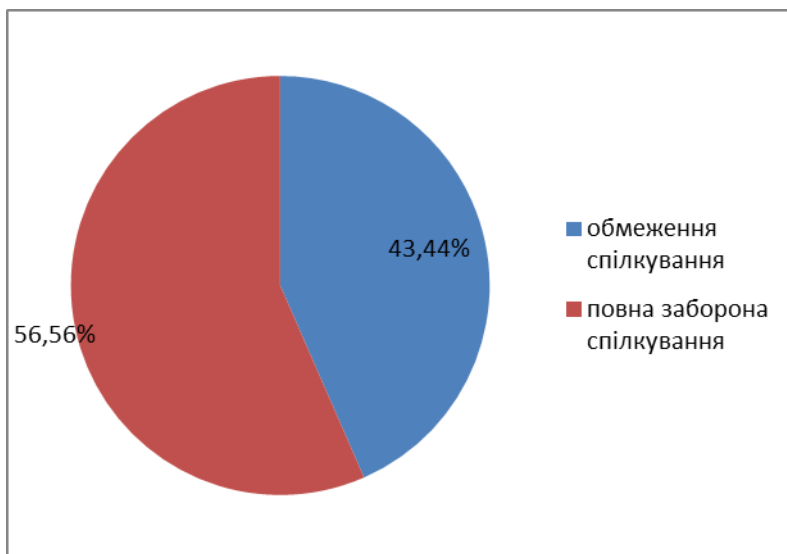
16. Чи вважаєте Ви необхідним більш детально врегулювати питання застосування обмежувального заходу «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» (зокрема, яким чином особа може забрати свої особисті речі з житла)?

122 відповіді

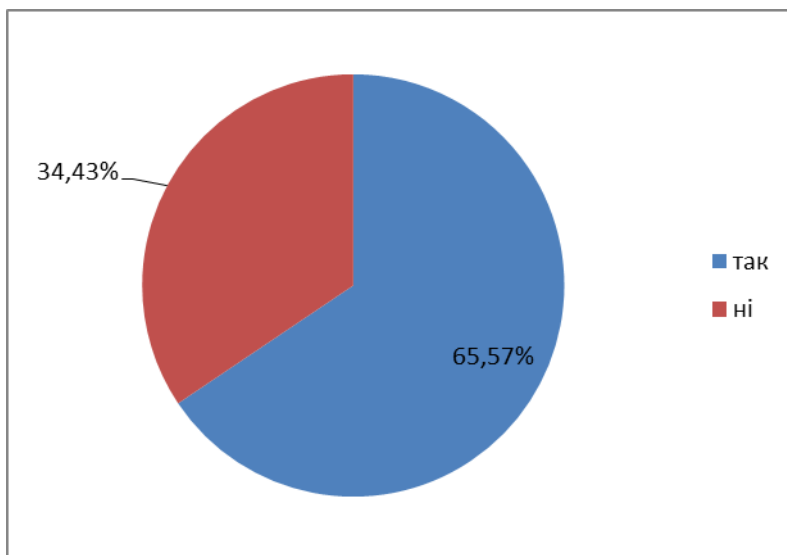
17. Змістом обмежувального заходу «обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності», на Вашу думку, є.

122 відповіді

18. Чи необхідно встановлювати факт переслідування потерпілого для застосування обмежувального заходу «заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин»?

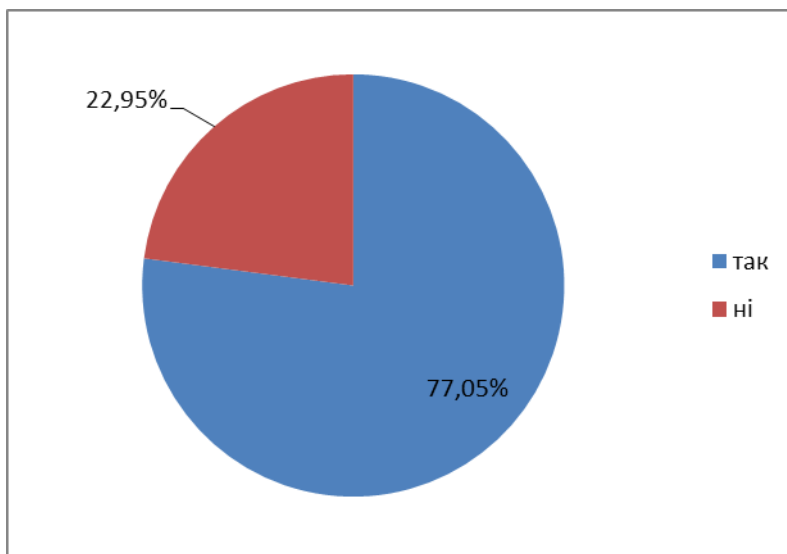
122 відповіді

19. Чи поділяєте Ви думку про доцільність запровадження нового обмежувального заходу, який би передбачав заборону наблизитися безпосередньо до потерпілого?

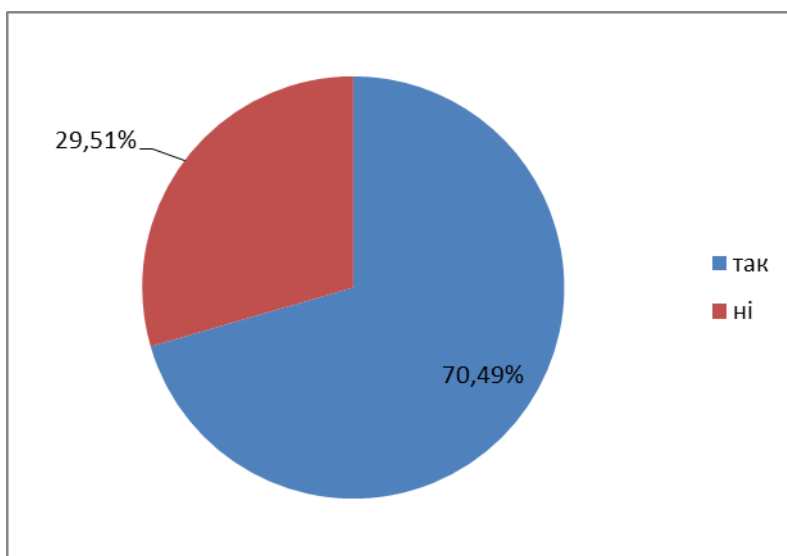
122 відповіді

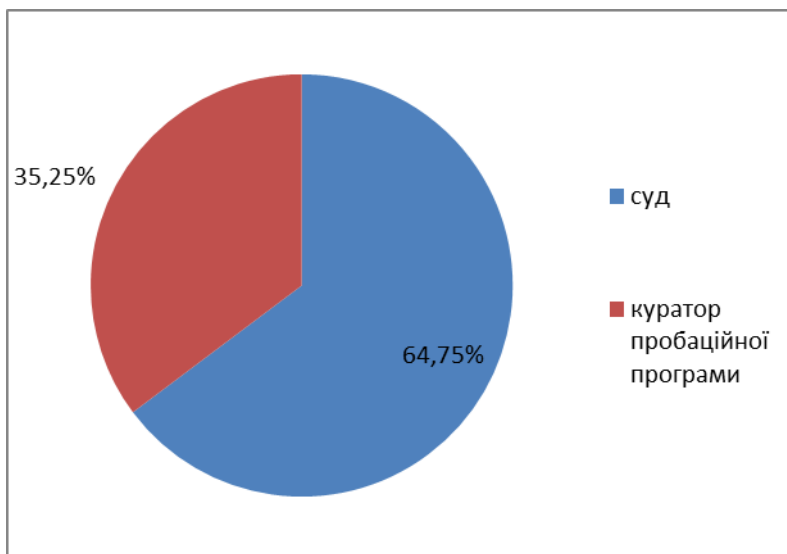
20. Чи вважаєте Ви за доцільне переформулювати зміст п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України таким чином, аби відповідною нормою допускалося одночасне застосування обов'язку пройти програму для кривдників та пробаційної програми?

122 відповіді

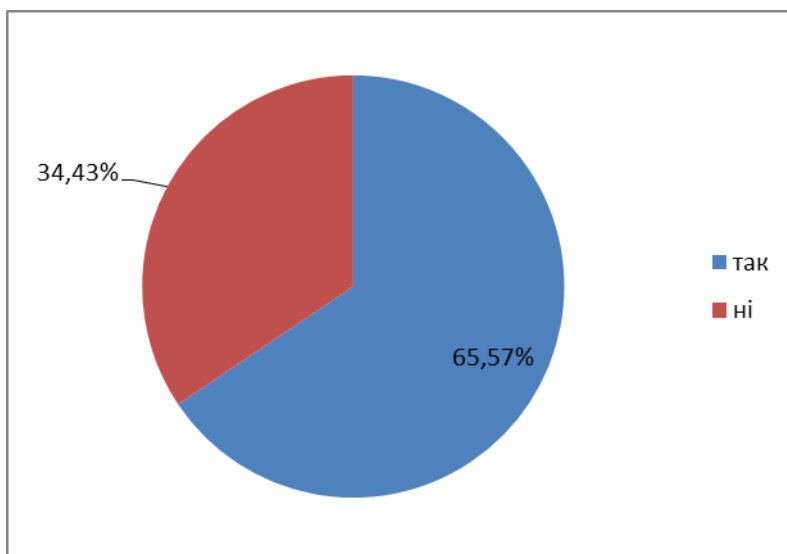
21. Хто, на Вашу думку, повинен визначати вид пробаційної програми при застосуванні до особи відповідного обмежувального заходу?

122 відповіді

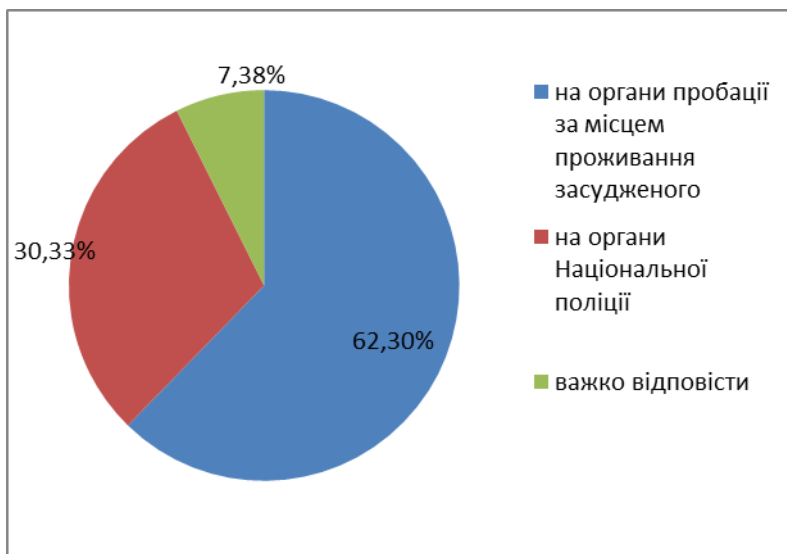
22. Чи вважаєте Ви правильним підхід законодавця, який встановив вікові обмеження для застосування обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку)?

122 відповіді

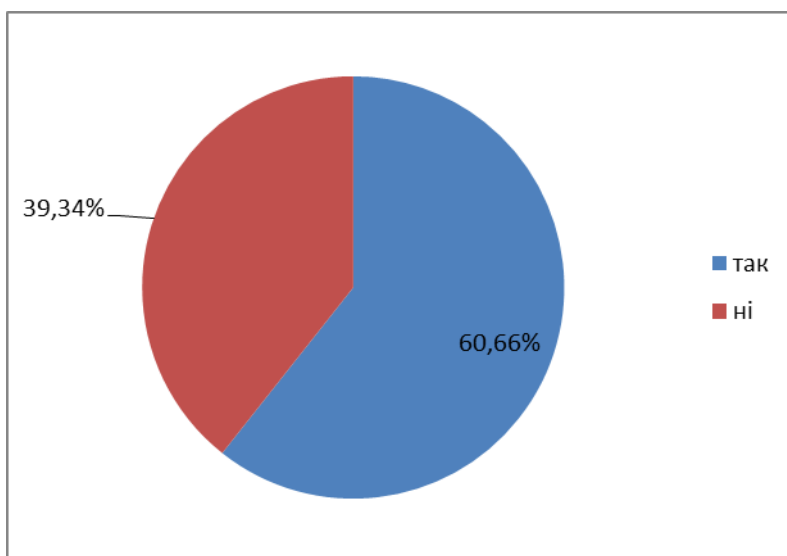
23. На кого, на Вашу думку, суд повинен покладати контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи?

122 відповіді

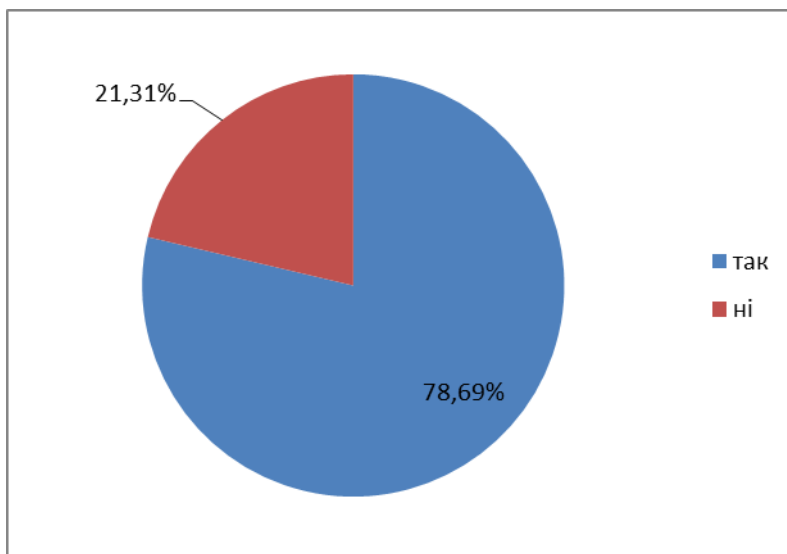
24. Чи важливо, на Вашу думку, дотримуватися принципу пропорційності при застосуванні обмежувальних заходів?

122 відповіді

25. Чи підтримуєте Ви розширення сфери дії обмежувальних заходів – не лише в інтересах потерпілих, а й близьких осіб таких потерпілих?

122 відповіді

3. Аналіз результатів анкетування

Підсумки анкетного опитування засвідчили, що переважна більшість респондентів підтримують підхід законодавця до диференціації кримінально-правового забезпечення протидії домашньому насильству (що виявляється у встановленні окремого складу кримінального правопорушення «Домашнє насильство», передбаченого ст. 126-1 КК України; передбаченні такої кваліфікувальної ознаки для деяких складів кримінальних правопорушень як «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; закріпленні в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України нової обставини, що обтяжує покарання – «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»).

Очікувано, що запровадження такого інституту як обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України), також позитивно оцінюється переважною більшістю опитаних.

У частині необхідності здійснення правового регулювання застосування обмежувальних заходів саме нормами КК України, а не іншого нормативно-правового акта (наприклад, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), 96,72 % респондентів надали схвальну відповідь.

Переважна більшість респондентів (64,75 %) підтримує текстуальне розміщення норм про застосування обмежувальних заходів у межах окремого Розділу XIII-1 КК України, що відповідає тому, як ці законодавчі норми на сьогодні закріплені в КК України, тоді як решта (35,25 %) не поділяють позицію законодавця.

Щодо розуміння поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» як підстави для застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, то переважна більшість респондентів не обмежують його складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», водночас значна частина (32,79 %) все-таки виходять з вузького його розуміння, прирівнюючи до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

70,49 % опитаних вважають за можливе застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили стосовно члена сім'ї кримінальне правопорушення, що не є злочином, тоді як буквально у ст. 91-1 КК України йдеться про те, що обмежувальні заходи застосовуються «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством».

Ще більше респондентів (75,41 %) висловились про доцільність закріплення визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» («кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством»). Трохи менше респондентів (60,66 %) підтримують викладення вичерпного переліку «злочинів, пов'язаних з домашнім насильством» («кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством») у Примітці до ст. 91-1 КК України.

Що стосується розуміння респондентами поняття «систематичність» як ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», то 48,36 % систематичність пов'язують з третім вчиненням насильницьких дій, 41,80 % – з повторним вчиненням насильницьких дій, решта ж 9,84 % опитаних, що систематичність утворює чотири епізоди.

Необхідність для встановлення ознаки «систематичність» кримінально караного домашнього насильства документального підтвердження попередніх інцидентів підтримало 55,74 % опитаних, тоді як решта (44,26 %) не вважають документальне підтвердження обов'язковим.

Щодо ставлення суддівського корпусу до питання імперативності розгляду судом питання про можливість застосування обмежувальних заходів у кожному випадку розгляду справи про домашнє насильство (навіть, скажімо, якщо про це відсутнє клопотання потерпілого, прокурора), то 66,39 % вважають розгляд цього питання обов'язковим.

Порівну розділилися думки респондентів щодо питання оптимальності існуючої системи видів обмежувальних заходів.

У частині доцільності встановлення більш подовжених строків для реалізації застосованих обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців), то більшість підтримують таку пропозицію (57,38 %).

Неоднозначне розуміння серед опитаних спостерігається щодо застосування такого обмежувального заходу як «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» до особи, яка є власником відповідного житла: 67,21 % допускають таку можливість, тоді як 32,79 % вважають таке неможливим.

Разом з тим 69,67 % опитаних вважають за обов'язкове дослідження питання щодо наявності в особи, щодо якої вирішується питання про можливість застосувати обмежувальний захід «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства», іншого житла.

На необхідність більш детально врегулювати питання застосування обмежувального заходу «заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства» (зокрема, яким чином

особа може забрати свої особисті речі з житла) вказують 73,77 %, тоді як решта респондентів задоволені сучасним станом правового регулювання.

Що стосується змісту обмежувального заходу «обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності», то 56,56 % опитаних розуміють його як повну заборону спілкування, решта ж не уможлиблюють встановлення лише певних обмежень у спілкуванні.

Застосування обмежувального заходу «заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин» пов'язують з необхідністю встановлення факту переслідування потерпілого 65,57 % респондентів.

Значна частина респондентів вбачають за можливе запровадження нового обмежувального заходу, який би передбачав заборону наближатися безпосередньо до потерпілого (77,05 %).

Доцільність переформулювати зміст п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України таким чином, аби відповідною нормою допускалося одночасне застосування обов'язку пройти програму для кривдників та пробаційної програми, підтримують 70,49 % опитаних.

Щодо питання про уповноваженого суб'єкта з визначення виду пробаційної програми, то 35,25 % вбачають, що ним є куратор пробаційної програми, тоді як 64,75 % відсотків вважають, що це має бути суд.

Правильність підходу законодавця, який встановив вікові обмеження для застосування обмежувальних заходів (на сьогодні вони застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку), поділяє 65,57 % респондентів, тоді як 34,43 % не поділяють такого обмеження.

Що стосується питання того, на кого суд повинен покладати контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, то 62,30 %

схильні до думки, що таким суб'єктом є органи пробації за місцем проживання засудженого, 30,33 % – органи Національної поліції, 7,38 % опитаних не визначилися з відповіддю.

60,66 % респондентів переконані у важливості дотримуватися принципу пропорційності при застосуванні обмежувальних заходів.

Перспективним вважають розширення сфери дії обмежувальних заходів не лише в інтересах потерпілих, а й близьких осіб таких потерпілих 78,69 % опитаних.

Таким чином, аналіз та узагальнення отриманих відповідей на запитання, представлені в анкеті, демонструють переважно схвальне ставлення до розвитку кримінально-правових заходів протидії домашньому насильству. Водночас відповіді засвідчують відсутність єдності в тлумаченні змісту обмежувальних заходів та особливостей їх призначення.

Додаток Б

Акти впровадження

* * *

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Національного університету
«Чернігівська політехніка»,
доктор економічних наук,
професор
Маргасова В.І.

«14» листопада 2022 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Висоцької Наталії В'ячеславівни
на тему «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним
законодавством України»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія
спеціальністю – кримінальне право та криминологія**

Комісія у складі: декана юридичного факультету НУ «Чернігівська політехніка», кандидата юридичних наук, доцента Селецького Олексія Вікторовича, завідувача кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету НУ «Чернігівська політехніка», доктора юридичних наук, професора Коломієць Наталії Володимирівни а також професора кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін юридичного факультету НУ «Чернігівська політехніка», доктора юридичних наук, професора Пузирного Вячеслава Феодосійовича склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження ад'юнкта Академії Державної пенітенціарної служби Висоцької Наталії В'ячеславівни на тему «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України» використовуються в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін Кримінальне право», «Кримінально-процесуальне право», «Кримінальне виконавче право», а саме: в розробці лекційних матеріалів та методичних вказівок до семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти, в яких використовуються публікації:

1. Висоцька Н.В. Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. Том 11. С. 24-31. DOI <https://doi.org/10.33270/04212101.24>.

2. Висоцька Н.В. Проблеми визначення поняття домашнього насильства як об'єкта кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 97-103. DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.14>

3. Висоцька Н.В. Питання співвідношення обов'язків, що покладаються на особу у зв'язку з застосуванням щодо неї обмежувальних заходів (ст. 91-1 КК України), та обов'язків, що покладаються на особу при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України). *Law. State. Technology.* 2021. № 4. С. 94-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-16>.

Декан юридичного факультету
НУ «Чернігівська політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент _____ Олексій СЕЛЕЦЬКИЙ
« 14 » листопада 2022 року

Завідувач кафедри кримінального права
та правосуддя
юридичного факультету
НУ «Чернігівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор _____ Наталія КОЛОМІЄЦЬ
« 14 » листопада 2022 року

Професор кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
юридичного факультету
НУ «Чернігівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор _____ Вячеслав ПУЗИРНИЙ
« 14 » листопада 2022 року

**ВИЩА КВАЛІФІКАЦІЙНА КОМІСІЯ СУДДІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ**

Адреса: вул. Жилинська, 120 А, м. Київ, 01032
Тел/факс: +38 044 597 09 30; e-mail: info@nsj.gov.ua
Код ЄДРПОУ 37451388

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. ректора Національної школи
суддів України

Н. Г. Шукліна
“14” вересня 2023 р.

АКТ

**про впровадження у навчальний і науковий процес
Національної школи суддів України результатів дисертаційного
дослідження Висоцької Наталії Вячеславівни на тему: «Призначення
обмежувальних заходів за кримінальним
законодавством України»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія
спеціальністю – кримінальне право та кримінологія**

Комісія у складі:

кандидата юридичних наук, начальника відділу науково-методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування Національної школи суддів України – Шамрай О. В.;

кандидата юридичних наук, заступника начальника відділу підготовки викладачів (тренерів) Національної школи суддів України – Закревської Т. О.;

головного наукового співробітника відділу “Тестологічний центр” Національної школи суддів України, судді Верховного Суду України у відставці – Ковтюк Є. І.

склала цей акт про те, що положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні Висоцької Наталії Вячеславівни на тему «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України» є вагомим внеском у розвиток науки і впроваджені в науково-дослідну та навчальну діяльність Національної школи суддів України.

Сформульовані автором положення і висновки є науково обґрунтованими та в частині забезпечення ефективного управління розглядом справ у кримінальному судочинстві використані для змістовно-методичного

забезпечення підготовки суддів та кандидатів на посаду судді, а також для науково-методичного забезпечення підготовки викладачів (тренерів).

З науковим доробком, що міститься в дисертаційному дослідженні, ознайомлені викладачі Національної школи суддів України, а також співробітники відділів науково-методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування, наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки суддів.

У навчальному процесі Національної школи суддів України застосовуються результати дослідження Висоцької Н.В., викладені в наступних роботах і що відображають основні положення її дисертаційного дослідження (**ORCID: 0000-0002-0773-4379**), включені до Переліку наукових фахових видань України:

1) Висоцька Н. В., Звенигородський О.М. «Значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права». Журнал KELM (Knowledge, Education, Law, Management) № 8(36), 2020, 30 квітня 2021 року.

2) Висоцька Н.В. «Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству». Журнал «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ», 1 (21)/2021, м. Київ, С. 24-31.

3) Н. Висоцька, І.Латвінова, С.Патюк. «Види та зміст обмежених заходів до людей, які вчиняли насильство згідно з кримінальним кодексом України», HOME / ARCHIVES / NO. 2 (2021): PUBLIC ADMINISTRATION AND LAW REVIEW / CHAPTER 2. LEGAL RELATIONS: FROM THEORY TO PRACTICE, <https://public.senchub.com/palr/index.php/palr/article/view/97>.

4) Висоцька Н. В. «Проблеми визначення поняття домашнього насильства як об'єкта кримінально-правової охорони». Науковий юридичний журнал «Правові новели», № 13/2021, видавничий дім «Гельветика», 2021 . С. 97-103.

**Начальник відділу науково-методичного
забезпечення діяльності судів та органів
суддівського врядування НШСУ,
кандидат юридичних наук**

О. В. Шамрай

**Заступник начальника відділу
підготовки викладачів (тренерів) НШСУ,
кандидат юридичних наук**

Т. О. Закревська

**Головний науковий співробітник
відділу “Тестологічний центр” НШСУ,
суддя Верховного Суду України у відставці**

Є. І. Ковтюк

РІВНЕНСЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД

33028 м. Рівне, вул. Драгоманова, 9, т.63-62-50, inbox@rva.court.gov.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова Рівненського
апеляційного суду

[Signature] **О.ПОЛЮХОВИЧ**

«9» грудня 2022 року

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Висоцької Наталії В'ячеславівни
на тему: «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним
законодавством України»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія**

Комісія у складі суддів Рівненського апеляційного суду Полуховича Олега Івановича, Збитковської Тетяни Іванівни, Гладкого Святослава Васильовича склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Академії Державної пенітенціарної служби Висоцької Наталії В'ячеславівни на тему «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України» використовуються у практичній діяльності суду під час розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством.

Вказане дисертаційне дослідження Висоцької Н.В. на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права присвячене актуальній темі, має необхідний теоретичний і методологічний рівень і практичне значення та характеризується науковою новизною, а публікації:

1) Висоцька Н.В., Звенигородський О.М. «Значення обмежувальних заходів у доктрині кримінального права», Журнал KELM (Knowledge, Education, Law, Management) № 8(36), 2020, 30 квітня 2021 року;

2) Висоцька Н.В. «Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству», Журнал «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ», 1 (21)/2021, м. Київ, С. 24-31;

3) Н.Висоцька, І.Латвінова, С.Папок. «Види та зміст обмежених заходів до людей, які вчиняли насильство згідно з кримінальним кодексом України», HOME / ARCHIVES / NO. 2 (2021): PUBLIC ADMINISTRATION AND LAW REVIEW / CHAPTER 2. LEGAL RELATIONS: FROM THEORY TO PRACTICE, <https://public.senchub.com/palr/index.php/palr/article/view/97>;

4) Висоцька Н.В. «Проблеми визначення поняття домашнього насильства як об'єкта кримінально-правової охорони». Науковий юридичний журнал «Правові новели», № 13/2021, видавничий дім «Гельветика», 2021 . С. 97-103,
можуть бути враховані суддями при розгляді і вирішенні справ.

Члени комісії:

Суддя
«4» грудня 2022 року

Олег ПОЛЮХОВИЧ

Суддя
«9» грудня 2022 року

Тетяна ЗБИТКОВСЬКА

Суддя
«9» грудня 2022 року

Святослав ГЛАДКИЙ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

Висоцькій Н.В.
 вул. Гетьмана Полуботка, буд. 2,
 м. Чернігів, 14000

Шановна Наталіє В'ячеславівно!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто Ваші пропозиції щодо законодавчого забезпечення застосування обмежувальних заходів кримінально-правового характеру стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Призначення обмежувальних заходів за кримінальним законодавством України».

За результатами розгляду інформуємо, що висновки зроблені у Вашому дисертаційному дослідженні, є актуальними, науково обґрунтованими та можуть бути впроваджені у законодавчій роботі народних депутатів України – членів Комітету, шляхом підготовки та подання відповідних законопроектів.

Особливої практичної уваги заслуговують Ваші пропозиції щодо доцільності введення до Кримінального кодексу України нового обмежувального заходу, а саме покладення на кривдника обов'язку наближатися безпосередньо до потерпілого (шляхом доповнення ч. 1 ст. 91-1 КК України новим п. 6 такого змісту: «заборона наближатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства»), а також запропоновані Вами зміни щодо можливості одночасного застосування як пробаційної програми, так і програми для кривдників (шляхом, викладення п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України у такій редакції: «направлення для проходження програми для кривдників та/або пробаційної програми») та інші висновки дисертаційного дослідження.

Також висновки зроблені у Вашому дисертаційному дослідженні, були доведені до народних депутатів України – членів Комітету, які зможуть використовувати їх при підготовці законопроектів щодо вдосконалення законодавства при призначенні обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Принагідно повідомляємо, що при Комітеті створено робочу групу щодо імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та внесення змін до національного законодавства. Сформульовані в дисертаційній роботі висновки та пропозиції додано до матеріалів робочої групи для можливого використання під час підготовки законопроектів спрямованих на реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Висловлюємо вдячність та інформуємо, що Комітет вивчає громадську думку та будь-які пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або у внесенні змін до законодавчих актів, які в разі необхідності, можуть бути враховані в законодавчій роботі.

З повагою

Голова Комітету

С. Іонушас

ЕАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинович
Сертифікат: 26B2648ADD3052E10400000000512E005E3AA300
Дійсний до: 20.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04.27/12-2023/140680 від 29.06.2023

1238815